

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL-VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 7–8
IULIE-AUGUST
2017
Anul XXVII
321–322

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
din mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Victor SPINEI
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Maria ZAHARESCU

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Mihaela-Dora NECULA
Elena SOLUNCA-MOISE

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

BISERICA MĂNĂSTIRII ARGEȘULUI 1517–2017

Ionel-Valentin Vlad, Sfânta Mănăstire de la Curtea de Argeș și Academia Română	5
Preafericitul Părinte Daniel, O poartă a cerului între istorie și eternitate	8
Răzvan Theodorescu, Lăcașul neogoean de la Curtea de Argeș: reper cultural și model dinastic	10
Înaltpreasfinția Sa Calinic, Suferințele și biruințele Catedralei Sfântului Neogoe Vodă Basarab de la Curtea de Argeș de-a lungul a cinci secole	14
Dan Zamfirescu, Simbolul unei mari victorii	20
Emanuel Bădescu, Primele fotografii ale bisericii Episcopiei Argeșului	24

OMAGIU ACADEMICIANULUI CRISTOFOR SIMIONESCU

Eugen Simion, Cristofor Simionescu. Portretul unui om de știință și de caracter.	29
Răzvan Theodorescu, Omul din savant	31
Dan Cașcaval, Zece ani de la dispariția academicianului Cristofor Simionescu	32

EVENIMENTE CULTURALE

Alexandru Boboc, Noica și Hegel. Trei interpretări ale <i>Fenomenologiei spiritului</i>	35
--	----

SUB CUPOLA ACADEMIEI

Radu Văcăreanu, Florin Pavel, Cristian Arion, Alexandru Aldea, Cristian Neagu, Viorel Popa, Mihail Iancovici, Premise pentru creșterea rezilienței seismice urbane în România	41
Mihai Popa, Daimonion la Goethe și Blaga. Implicații stilistice	48

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE

Ionela Mengher, Păun Ion Otiman, Scrierile lui Costa Roșu „despre omul românesc și cultura sa” din afara frontierelor României	57
Vasile Vasile, Procesul de românire a cântării de strană de la înaintașii lui Filothei Sin Agăi Jipei la Anton Pann	62

EVOCĂRI

Ioan Tomescu, Mentorul Nicolae Popescu – un vizionar	77
---	----

IN MEMORIAM

Augustin Buzura (1938–2017)	79
Victor Emanuel Sahini (1927–2017)	80
Nicolae Colan (1926–2017)	81
Masatoshi Yoshino (1928–2017)	82

CRONICA VIETII ACADEMICE	83
---	----

APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	85
--	----

GHID PENTRU AUTORI	89
-------------------------------------	----

Sfânta Mănăstire de la Curtea de Argeş şi Academia Română*

Acad. Ionel-Valentin Vlad

Preşedintele Academiei Române

Preafericirea Voastră Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române (prin mesajul transmis de Sfinţia Sa Preot Florin Şerbănescu),

Înaltpreasfinţia Voastră Preot Calinic, Arhiepiscopul Argeşului şi Muscelului,

Distinşi Vicepreşedinţi,

Membri ai Prezidiului şi Membri ai Academiei Române,

Domnule Academician Răzvan Theodorescu, inima acestui frumos eveniment al Academiei Române şi al cercetărilor ce se fac la Sfânta Mănăstire,

Preacucernici Părinţi,

Onoraţi invitaţi,

Fraţi şi Surori întru Hristos,

La 15 august 1517 a avut loc sfinţirea bisericii episcopale de la Curtea de Argeş, ctitorie a sfântului voievod al Ţării Româneşti Neogoe Basarab (1512–1521), în prezenţa lui Theolept I, patriarhul ecumenic al Constantinopolului (1513–1522). Cu acest prilej a avut loc prima canonizare pe pământ românesc, fiind canonizat Nifon, patriarh ecumenic de Constantinopol, apoi mitropolit al Ţării Româneşti (1503–1506).

Festivitatea de sfinţire a locaşului de cult (care nu era pictat, pictura a fost realizată mai târziu de zugravul Dobromir şi terminată în vremea ginereului lui Neogoe Basarab, domnul Ţării Româneşti Radu de la Afumaţi, 1522–1523, 1524–1529, şi el înmormântat în biserica de la Argeş) a fost descrisă în

Acad. Ionel-Valentin Vlad

amănunt de Gavriil Protul, protos al comunităţilor athonite, prezent la eveniment, în *Viaţa Sfântului Nifon, patriarhul Ţarigradului (biografie şi cronică a Ţării Româneşti)*.

Monument de mare valoare istorică, religioasă şi arhitecturală, biserica mănăstirii Curtea de Argeş a stat, de-a lungul anilor, şi în atenţia Academiei Române.

Un rol deosebit de însemnat i-a revenit **Regelui Carol I, Preşedinte de onoare şi Protector al Academiei Române**. Vizitând Curtea de Argeş, a

*Cuvânt de deschidere rostit la sesiunea ştiinţifică „Biserica Mănăstirii Argeşului – o jumătate de mileniu 1517–2017” (3 iulie 2017, Aula Academiei Române)

dorit să restaureze biserica episcopală, fapt pentru care s-a adresat celui mai renumit arhitect al epocii, Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879), a cărui școală de restaurare a monumentelor istorice era renumită în întreaga Europă. Acesta, din cauza vârstei înaintate, nu a putut onora direct solicitarea suveranului României; l-a trimis însă pe unul dintre foștii săi elevi, *André Lecomte du Noüy* (1844–1914). Între anii 1875 și 1886, arhitectul francez a lucrat la restaurarea bisericii, aducându-i însă multe modificări, așa cum s-a întâmplat, de altfel, și la alte monumente de a căror restaurare s-a ocupat: bisericile Trei Ierarhi și Sfântul Nicolae Domnesc din Iași, biserica Înălțarea Domnului din Târgoviște, Biserica Sfântul Dumitru din Craiova etc.

Pentru activitatea sa, André Lecomte du Noüy a fost ales, la 25 martie 1887, membru corespondent al Academiei Române. Arhitectul francez a rămas pentru totdeauna la Curtea de Argeș, unde a și fost îngropat în cimitirul bisericii Sfinții Voievozi-Flămânzești din oraș. În 1896, fratele său, *Jean-Jules-Antoine Lecomte du Noüy* (1842–1923, care se afla în România (a întocmit, între altele, două frumoase portrete: al Regelui Carol I și al Reginei Elisabeta), dona Academiei Române, „ca semn vădit de gratitudine” pentru ospitalitatea de care se bucurase el și fratele său în România, suma de 10 000 lei. Din venitul acestui fond urma să se acorde anual „un premiu unui tânăr student al școlilor de belle-arte din Regatul României, care, având mai puțin de 25 de ani, va obține sufragiile unui juriu numit de Academie dintre membrii ei și dintre profesorii școalelor menționate”.

Biserica de la Curtea de Argeș este strâns legată de Casa Regală a României. Astfel, în *Testamentul* său, întocmit în 1899, **Regele Carol I** menționează: „Doresc ca corpul meu să fie îngropat lângă biserica Curtea de Argeș, reclădită de mine și care poate deveni mormântul dinastiei române”, ceea ce s-a și întâmplat. În biserica episcopală din Curtea de Argeș își dorm somnul de veci Regele Carol I, Regina Elisabeta, Regele Ferdinand și Regina Maria.

O altă donație, făcută Academiei Române pentru mănăstirea de la Argeș, este cea din 29 septembrie 1922, când episcopul Argeșului, *Visarion Puiu*, dăruiește forului suprem de știință și de cultură al țării

se dea celei mai bune și mai complete monografii ale mănăstirii și episcopiei de la Curtea de Argeș.

De-a lungul anilor, la ansamblul de la Argeș s-au efectuat o serie de săpături arheologice și cercetări științifice asupra arhitecturii, picturii, obiectelor de cult. Acestea au fost urmărite îndeaproape de unii dintre membrii Academiei Române, care îndeplineau și calitatea de miniștri ai Cultelor și Artelor ori de președinți ai Comisiunii Monumentelor Istorice, rezultatele investigațiilor fiind imediat făcute cunoscute în plenul Academiei ori în publicațiile acesteia: Nicolae Iorga, *Descoperirile istorice de la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș*; Dimitre Onciul, *În chestiunea Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș*; *Săpăturile de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș*; Alexandru Lapedatu, *Curtea de Arges et ses monuments*.

Referiri asupra monumentului de la Argeș se regăsesc și în două dintre *discursurile de recepție* rostite la Academia Română. Astfel, la 5 iunie 1947, renumitul arhitect *Petre Antonescu*, ales membru titular al Academiei Române la 19 mai 1945, își prezenta discursul de recepție intitulat *Meșteri și arhitecți în trecut*. El numește biserica de la Argeș „cel mai prețios giuvaer din arta românească. La Argeș cu adevărat arhitectul a făcut, cum spune poetul, să cânte pietrele...” El consideră pe Neagoe Basarab drept principalul autor al acestei bijuterii arhitectonice: „Dar superior meșterului, cine putea fi decât însuși conducătorul și inspiratorul întregii lucrări, ctitorul, care de multe ori era nu numai inițiatorul, furnizorul de fonduri și făuritorul așa-zisului «program» de clădire, ci și un învățat cunoscător în ale artei, după cum se poate presupune că au fost unii domnitori sau înalți ierarhi, printre care, locul de frunte l-ar deținea aici, însuși Neagoe Vodă”.

La rândul său, istoricul de artă *Virgil Vătășianu*, membru titular al Academiei Române, din 1974, în discursul său de recepție intitulat *Prolegomena la istoria disciplinei „Istoria artei românești”*, prezentat la 3 februarie 1975, amintește de Gavriil Protul, care a participat, în 1517, la târnosirea bisericii episcopale din Curtea de Argeș, „dar s-a aventurat – evident pentru a-i face plăcere gazdei – și la unele comparații estetice, punând în cumpănă, pe de o parte, dimensiunile monumentale ale bisericii

Sfânta Sofia din Constantinopol, iar pe de alta, bogăția decorului plastic de la Curtea de Argeș”.

Un străin aflat în Țările Române, William Wilkinson, consul general englez în București, între 1814 și 1818, admiră la Curtea de Argeș, în cartea sa *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia* (London, 1820), sculpturile decorative de pe fațada bisericii episcopale, pe care le compară cu cele de la clopotnița Catedralei Sfântul Ștefan din Viena.

Vasile Alecsandri este un alt membru al Academiei Române care și-a legat, într-un fel, numele de biserică mănăstirii de la Curtea de Argeș.

În 1886, cu ocazia inaugurării bisericii episcopale refăcute de Regele Carol I, așternea – după cum spune Dumitru Ollănescu-Ascanio în discursul său de recepție rostit la 25 martie 1894 și închinat „bardului de la Mircești” – într-o legendă populară, istoria reclădirii acestui superb monument național

întru lauda și pomenirea auguștilor suverani, care luaseră o atât de vie împărtășire la podoaba și strălucirea lui. Și tot lui Alecsandri i se datorează și descoperirea baladei *Meșterului Manole*, „eroul celei mai mișcătoare drame pe care un poet a putut-o închipui pe seama artistului, care nu-și poate trăinici opera decât cu jertfa a ceea ce îi e mai scump în viață” (după cum se exprima Petre Antonescu în discursul său de recepție).

Mi-este dragă Sfânta Mănăstire de la Curtea de Argeș prin sacralitatea ei, cu hramul Sfintei Marii (nume mult întâlnit în Familia noastră; soția mea își are originea lângă Domneștii de Argeș), cu marii ei ctitori, cu Regalitatea noastră, începând cu Regele Carol I. În fața monumentelor lor funerare găsești mereu o candelă aprinsă și o floare, simbolul recunoștinței poporului român pentru Regii săi. Găsim în acest loc îmbinarea între smerenie și realitatea sacrificiului creștin, pe care îl facem zilnic.

Mănăstirea Curtea de Argeș

O poartă a cerului între istorie și eternitate*

Preafericitul Părinte Daniel
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române
Membru de onoare al Academiei Române

Împlinirea și sărbătorirea a 500 de ani de la sfințirea bisericii Mănăstirii Curtea de Argeș (1517–2017) au o semnificație spirituală profundă, anticipată deja în vechea legendă a Meșterului Manole, și anume că o elevație artistică, aici în sensul de capodoperă arhitecturală, se realizează prin talent și sacrificiu. Însă valoarea dăruirii de sine jertfelnice pentru realizarea capodoperei transcende dimensiunea timpului și a spațiului în care a fost creată aceasta, printr-o mutare a valorii în planul eternității. În această privință este semnificativ și hramul acestei biserici, și anume sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului.

În troparul acestei sărbători se spune: „Întru naștere fecioria ai păzit, întru Adormire lumea nu ai părăsit, de Dumnezeu Născătoare. Mutatu-te-ai la viață, fiind Maica Vieții, și, cu rugăciunile tale, izbăvești din moarte sufletele noastre”. Așadar, Maica Domnului trece prin moarte ca orice om muritor, dar nu rămâne în moarte ca stricăciune a trupului, deoarece ea este ridicată, în mod tainic și minunat, la cer de către Fiul ei, așa cum se spune în cărțile noastre liturgice.

Prin vocația ei de-a purta pe brațele sale pe Pruncul Iisus Hristos și a-L arăta lumii, Maica Domnului este icoana vie a Bisericii (*figura ecclesiae*), „Biserică sfințită și Rai cuvântător”, cum spun Sfinții Părinți ai Bisericii.

Taina Adormirii Maicii Domnului, ca trecere prin moarte și apoi mutare cu sufletul și cu trupul la viața veșnică, adică la Hristos, Cel ce a spus: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi” (Ioan 11, 25), cuprinde în sine vocația însăși a Bisericii lui Hristos, care prin toată lucrarea ei duhovnicească ridică pe oameni din

Preafericitul Părinte Daniel

moartea sufletelor pricinuită de păcat și îi pregătește pentru mutarea sau mutația existențială definitivă de la viața pământească trecătoare la viața cerească veșnică, prin învierea de obște sau universală.

În acest sens, scopul zidirii sau înălțării unei biserici este tocmai înălțarea spirituală a omului prin rugăciune și pregătirea lui pentru mutația pascală definitivă de la viața pământească trecătoare la viața cerească eternă.

În această perspectivă, frumusețea arhitecturii, a sculpturii, a picturii, a iconostasului, a veșmintelor și obiectelor liturgice din biserică reprezintă o chemare permanentă la căutarea frumuseții negrăite și

* Alocuțiune susținută la sesiunea științifică „Biserica Mănăstirii Argeșului – o jumătate de mileniu 1517–2017”, prezentată de pr. Florin Șerbănescu, consilier patriarhal (3 iulie 2017, Aula Academiei Române)

netrecătoare a slavei Împărăției cerurilor, a Noului Ierusalim (cf. *Apocalipsa*, capitolul 21). De altfel, la sfințirea unei biserici ortodoxe se cântă: „*Luminează-te, luminează-te Noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit*”.

Cu alte cuvinte, biserica de zid zveltă, frumos construită și frumos împodobită simbolizează, așa cum spunea, în secolul al VIII-lea, Sfântul Gherman al Constantinopolului, „cerul pe pământ”, pentru a înălța spiritual, prin rugăciune, pe pământenii la viața cerească.

Timp de 500 de ani, biserica Mănăstirii Curtea de Argeș, devenită mai recent (2009) Catedrală Arhiepiscopală, a dăinuit, ca o „poartă a cerului”, așezată „pe un picior de plai”, ca „o gură de rai”, deși a trecut prin multe încercări și greutăți. Fiind o corabie a mântuirii care a străbătut valurile adesea învolburate ale istoriei, această biserică rămâne permanent **un simbol major al credinței și spiritualității, al creativității și demnității poporului român. Să o prețuim ca pe o carte de identitate a sufletului românesc!**

Catapeteasma de la Mănăstirea Curtea de Argeș

Lăcașul neagoean de la Curtea de Argeș: reper cultural și model dinastic*

Acad. Răzvan Theodorescu

Printr-o ipoteză seducătoare devenită, pentru mulți dintre noi, o teză deschizătoare de orizonturi în istoriografia românească de artă și de arhitectură, neuitatul meu prieten și magistrul Emil Lăzărescu explica, acum o jumătate de secol, înțelesul mai adânc al construcției ecleziiale inițiate cu o jumătate de mileniu în urmă de către „noul Basarab” crescut de Craiovești: *„Neagoe nu voise doar o frumoasă biserică de mănăstire, ci, totodată, și un mausoleu pentru sine și familia sa ... ea rămâne – lăcaș mort al celor morți – o mare, splendidă raclă albă”*.

Erau cuprinse în această frază ideile directoare pentru înțelegerea acestui „unicum” al artei noastre vechi, simbol semimilenar al statalității și al gândirii dinastice, măsură neîntrecută a „românirii” unor forme străine prin aducerea în spațiul nostru creștin a unor morfologii aparținând noilor spații geo-istorice abia deschise cu ceva mai bine de cinci decenii înainte.

Atunci când, la 15 august 1517, un patriarh ecumenic, patru mitropoliți străini, egumeni athoniți, ierarhii locului, Curtea domnească și mulțime de popor asistau la sfințirea vastei biserici, care lua locul lăcașului vechii mitropolii argeșene *„sparte ... den temelii ei”*, șocul vizual va fi fost pe măsura munificenței și magnificenței ceremoniei prin care creștinătatea ortodoxă – spre a folosi termenii encomiastici ai unui martor nespuse de avizat, Gavriil Protul de la Sfetagora – căpăta o construcție comparabilă templului lui Solomon și Sfintei Sofii justiniane. Era firește de admirat *„sfânta biserică, tot de piatră cioplită și netezită și săpată cu flori”*, cu exteriorul *„tot marmură albă, cioplită cu flori ... și turelele tot cioplite cu flori și unile făcute sucite”*, împodobite *„cu lazur albastru și florile de polei cu aur”*.

Acad. Răzvan Theodorescu

Mai mult, dincolo de obsesiva menționare a pietrei și a marmurei puse în operă – atunci folosită pentru întâia oară într-o lume creștină nord-dunăreană ce înălțase altare doar din cărămidă și care aici, la Argeș, se voia o replică arhitectonică dată ctitoriei, mai veche cu nici douăzeci de ani, de la Dealu a lui Radu cel Mare, care era *„tot de piatră cioplită și stâlpilor ușilor și ferestrele tot de marmură”* –, martorul de acum cinci veacuri nota, alături de curioasa torsare a unor turla la pronaos, prezența unui *„cerdăcel denaintea bisericii pre patru stâlpi de marmură pestriță, foarte minunat”*, în fapt aghiazmatarul, care relua aici, în practica rituală creștină, rolul unui „șadirvan” musulman sau prezența în

* Alocuțiune susținută la sesiunea științifică „Biserica Mănăstirii Argeșului – o jumătate de mileniu 1517–2017” (3 iulie 2017, Aula Academiei Române)

„tindă”, așadar în nartex a „12 stâlpi nalți, tot de piatră cioplită și învârtiți foarte frumos și minunați”, particularitate neobișnuită ce-și are, vom vedea, un înțeles adânc.

Ajunși aici, o privire mai largă se impune. Sud-estul european, cu ale sale conflicte religioase din Evul Mediu și din epoca modernă, cu atâtea coexistențe etnice și confesionale, acolo unde „toleranța vizuală” trebuia să fie aproape o normă culturală, a cunoscut după mijlocul secolului al XV-lea evenimentul crucial, pe plan politic și religios, care a fost căderea Constantinopolului. Ecourile artistice ale acestui moment sunt mai puțin cunoscute decât cele literare de pildă, și domină încă opinia că după dramatica ruptură din primăvara anului 1453, cele două lumi, creștină și musulmană, au evoluat separat în universul lor de forme vizuale, într-un fel de paralelism cronologic al primei arte postbizantine și al celei otomane, ținând de stilul microasiatic, zis „de Bursa”, specific primelor sanctuare ale noilor stăpâni ai Peninsulei Balcanice, în noul Istanbul.

În acest context nu trebuie uitat că primele monumente creștine de o anumită anvergură, păstrate până astăzi, ridicate în Europa de Sud-Est la frontierele islamului, la doar cincizeci de ani distanță de cuceririle decisive ale lui Mahomed al II-lea, sunt tocmai lăcașurile monahale de la Dealu și Curtea de Argeș, datorate unor inițiative princiare și construite în cele două decenii scurse între 1499 și 1517.

Mă refer, așadar, la un moment excepțional al artei vechi românești și sud-est europene, la o paranteză stilistică marcată de două ctitorii voievodale în cele două capitale succesive ale Țării Românești. Două monumente foarte diferite de tot ce le-a precedat și le-a urmat între Dunăre și Carpați, prin bogăția materialelor de construcție, prin fațadele din piatră de talie și profilate, prin panourile sculptate cu împletituri geometrizate, prin motivul frecvent al crinilor stilizați (sunt florile mult evocate, în fapt simbol de regalitate turanică), prin portalurile de marmură bicromă, formând bolțari cu contur ondulat, regăsite la moschei turcești din Asia Mică și din Balcani – în fruntea lor stă Sultan Beyazit Cami începută în 1501 de fiul cuceritorului Bizanțului –, cu turlle torsate identice cu minarete de secol XV, precum unul al moscheii Uç Şerefli Cami din Edirne, vechiul Adrianopol, sau altul de la moscheea Imaret Cami din Plovdiv, anticul Filipopolis. Era o situație paradoxală, pe care am încercat să o

explic în ultima vreme prin unele puțin știute apropieri ale ortodoxiei balcanice de o anumită erezie a islamului, tot balcanică și contemporană, cea a bedreddinismului; acesta își avea unul dintre focare nu departe de locul nașterii șeicului reformator și cu origini selgiucide Bedreddin de Samavna, în cetatea Edirne de unde veneau în Țara Românească nu doar ecouri decorative, ci și – cu câțiva ani înaintea începerii șantierului de la Argeș – chiar Nifon al II-lea, de două ori patriarh ecumenic și scurt timp mitropolit al Ungrovlahiei, învățătorul viitorului principe și ctitor Neagoe Basarab.

Prin portalul de la Dealu, identic cu acela al moscheii stambuliote și reluat, foarte curând, la biserica de la Curtea de Argeș, ne găsim înaintea împrejurării semnificative că intrările principale în lăcașurile a trei suverani – doi creștini, Radu cel Mare și Neagoe Basarab și unul musulman, Baiazid al II-lea și să nu uităm că primul era un vizitator anual al capitalei sultanale, după mărturia rezidentului venețian Gritti, iar ultimul era chiar cel care îl investise – indicau un raport incontestabil, acum stabilit, între două capitale voievodale valahe și o capitală imperială de unde veneau, foarte probabil, decoratorii creștini de origine orientală, poate cauzieni, care adaptau pentru sanctuare creștine, datorate unor știuți protectori ai ortodoxiei balcanice athonite, dar și unor voievozi apropiați Sublimei Porți, moda islamică a timpului, inspirată din singurul model imperial efectiv al „Bizanțului după Bizanț”, cel turcesc otoman.

Ne aflăm aici înaintea unui caz tipic de transfer decorativ dincolo de frontiere spirituale, între arii aparținând unor religii nu doar diferite, ci și adverse; ceea ce ne conduce, adaug, spre situații similare care pot fi amintite pentru același veac al XVI-lea din Rusia de pildă, unde fațadele unei biserici din vremea lui Ivan al IV-lea cel Groaznic – cea cu hramul Vasili Blajenâi de lângă Kremlinul moscovit – păstrează ceva din strălucirea policromă și din decorul copleșitor prizate de un islam abia învins în hanatele Kazan și Astrahan.

Devenit reper cultural pentru acel moment de confluențe politice și artistice creștino-islamice și valaho-otomane ca singur monument românesc intrat în legenda populară, biserica argeșeană devenea și un model dinastic.

După necropola precumpănitor drăculească de la Dealu – ctitorie a fiului lui Vlad Călugărul, fiu la rândul-i al lui Vlad Dracul și frate al lui Țepeș Vodă –, a fost rândul Dăneștilor, ce înlăturau de la domnie

Domnitorul Neagoe Basarab

Portret votiv Neagoe Basarab, Despina Doamna și copiii lor

neamul lui Radu cel Mare și al lui Vlad cel Tânăr cu acela din care ieșea cel știut ca fiu al marelui vornic Pârnu Craiovescu și al Neagăi din Hotărani, de a-și avea propria lor necropolă, ceea ce se realiza prin biserica mănăstirii Argeșului, a cincea necropolă princiară la sud de Carpați, după Câmpulung, Sfântul Nicolae tot din Curtea de Argeș, Cozia și Dealu. Aceasta era datorată evlaviei, dar și gândirii dinastice a celui ce era de fapt fiul nelegitim al unui Basarab, Țepeluș, crescut în sânul familiei de vlastelini a Craioveștilor, anume Neagoe Basarab, cel de la care prenumele istoric avea să se preschimbe în nume de familie. Aici, în nartexul devenit „mausoleu” al „noilor Basarabi”, cu lespezi mutate la restaurarea din 1875–1886 a celor doi Lecomte du Noüy, prin crearea în careul cel mare al pronaosului a unui spațiu mai mic cu caracter strict liturgic, străjuit de icoane cu două fețe menționate și de Gavriil Protul, înfățișând sfinți cuvioși și sfinți militari, așa cum ingenios a demonstrat Emil Lăzărescu, își aflase mormântul, în 1521, însuși ctitorul, ca și soția sa de neam despotal sârbesc Despina Mița, devenită monahia Platonida, fiicele sale Stanca, soția

moldoveanului Ștefăniță Vodă, călugărită ca Sofronia, Ruxandra și Anghelina, sau fiii Ioan și Petru, ca și ginerele său Radu de la Afumați, cel cu inscripția funerară amintitoare de multele sale lupte, de-a lungul a cinci domnii, cu „agareenii” păgâni, care, deși fiul ctitorului de la Dealu din stirpea Drăculeștilor a fost așezat, după asasinarea sa în 1529, în ctitoria princiarului său socru, descendent al Dăneștilor (detaliu ce ne indică diminuarea, către 1500, a vechii rivalități între cele două ramuri basarabești). În acest pronaos lărgit cu sens funerar, pictura murală a lui Dobromir – cel care abia zugrăvisese și ctitoria de la Dealu – realizată la 1526 sub Radu de la Afumați, mai târziu cea din vremea lui Radu Paisie, fratele vitreg al acestuia, sigila elocvent descendența basarabească a familiei lui Neagoe Vodă prin efigiile unor înaintași încoronați ai lui Basarab cel Tânăr și ai nelegitimei sale odrasle, precum Nicolae Alexandru, Mircea cel Bătrân, Radu cel Mare și prin aceea a strămoșului ambelor branșe domnești – Dăneștii și Drăculeștii – anume Radu I, alăturați simbolic unui cârmuitor balcanic sanctificat, strămoșul doamnei Despina, cneazul

martir Lazăr Hrebelianović, din acea Serbie care înrăurise nartexurile muntene anterioare de la Cozia și Dealu.

Modelul bisericii monastice de la Argeș – cu pronaosul lărgit și cu coloane spre a primi mormintele voievodale – avea să fie adoptat, după câteva decenii, în noua reședință domnească a țării, la București, în cea de-a șasea necropolă princiară, din biserica mănăstirii Sfânta Troiță, ctitorie a lui Alexandru al II-lea Mircea, strănepotul lui Vlad Țepeș. Acest model va funcționa pe mai departe, în cazul următoarelor necropole princiare din secolul al XVII-lea și de la începutul celui de-al XVIII-lea. Așa s-a întâmplat cu ctitoria bucureșteană de pe „dealul podgorenilor” – devenită în 1668, sub Radu Leon, lăcaș al mitropoliei Țării Românești mutată aici de la Târgoviște –, ctitoria lui Constantin vodă Șerban, fiu nelegitim al lui Radu Șerban (de altminteri asemănarea bisericii cu aceea neagoeană din Argeș o semnală în epocă un călător avizat, ca Paul din Alep, iar faptul că sfințirea ei se făcuse în 1658, în domnia lui Mihnea al III-lea, exoticul și fantastul domn, ce devenea aici coctitor și care se socotea descendent din Mihneștii fondatori ai învecinatei lavre a Sfintei Troițe, este deplin elocvent). În sfârșit, așa avea să se întâmple în 1679 cu o altă biserică monastică din preajma Bucureștilor, la Cotrocenii voievodului Șerban Cantacuzino, cândva ispravnic la lăcașul devenit

mitropolitan, descendent și el din Radu vodă Șerban, al cărui neam se îngropa aici – era același principe, care, la 25 august 1682, puneă pisanie la Curtea de Argeș, ca un demn urmaș al Basarabilor, dar și al Cantacuzinilor imperiali –, la fel s-au petrecut lucrurile cu două biserici monahale cu pronaos lărgit ctitorite de Constantin Brâncoveanu, nepotul lui Șerban Vodă și coborâtor, prin tatăl său, din Neagoe Basarab, din Radu Șerban și din Matei Basarab – este vorba de Hurezi, imediat după 1690, și de Sfântul Gheorghe Nou din București, după 1700 –, în fine, iarăși la porțile Bucureștilor, după 1720, cu dispăruta biserică mare a mănăstirii Văcărești, ctitoria primului fanariot Nicolae Mavrocordat, ce descindea din vechii voievozi ai Țării Românești și ai Moldovei.

Devenit reper cultural, unicul monument românesc intrat în poezia populară și, probabil, unul dintre cele mai cercetate lăcașuri religioase de la noi, chivotul de piatră și marmură, lăsat posterității de Neagoe Basarab, înseamnă și ilustrarea cu asupra de măsură a ideii dinastice, stâlp al statalității românești, pe care destinul l-a hărăzit a fi mausoleu al regalității ce devenea astfel – caz cu totul particular în această parte a continentului – o succesoare a șirului lung de voievozi. După o jumătate de mileniu, biserica neagoeană de la Curtea de Argeș înseamnă, deopotrivă, un simbol pentru românitatea și europenitatea civilizației noastre.

Suferințele și biruințele Catedralei Sfântului Neagoe Vodă Basarab de la Curtea de Argeș de-a lungul a cinci secole*

*Înaltpreasfinția Sa Calinic***

Ctitorirea Catedralei de la Mănăstirea Argeșului are la bază dorința Voievodului Țării Românești, Sfântul Neagoe Basarab, de a depăși realizările înaintașilor săi în ceea ce privește zidirea de lăcașuri sfinte, dorindu-și o biserică mult mai frumoasă și mai elevată stilistic decât biserica Mănăstirii Dealu de la Târgoviște, pe care o ridicase Radu cel Mare, sub diriguirea tânărului Neagoe.

Locul zidirii ctitoriei voievodale în partea nordică a orașului Curtea de Argeș, pe moșia Flămânzești, nu a fost ales în mod întâmplător. Gavriil Protul, mai marele Sfetagorei, explică: „Și sparse Mitropolia den Argeș den temelii ei și zidi în locul ei altă sfântă biserică tot de piatră cioplită și netezită și săpată cu floriu.”¹

Biserica s-a ridicat pe locul fostei mitropolii, dărâmate în anul 1439: „...Acestea dar văzându-le și noi, cu dorință și osârdie am poștit către sfintele și dumnezeieștile biserici a le zidi și a le înălța și înfrumuseța, după cum le-au făcut și le-au înălțat și le-au înfrumusețat sfânt răposații noștri moși și strămoși (...) Asemenea și noi, urmând lor, având dorința și osârdie către prea sfântul și dumnezeescul hram și lăcaș al preasfintei, curatei și preabinecuvântatei Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria, cinstitei Adormiri, pe care l-am găsit domnia mea și la Curtea de Argeș dărâmat și neîntărit și cu darul lui Dumnezeu și îndemnarea Preacuratei Maici a lui Dumnezeu s-au deschis ochii inimii noastre, am gândit ca pe acest mai sus numit hram, din nou să-l clădim și să-l înălțăm și să-l întărim... ”.

Înaltpreasfinția Sa Calinic

Înălțarea unei biserici însemna, după obiceiul vremii, nu numai un act de pietate, ci și unul dintre mijloacele prin care ctitorul dorea să-și afirme poziția socială dovedită prin măreția zidirii, frumusețea și bogăția podoabelor acesteia, punând astfel în evidență puterea sa, precum și prestigiul față de supuși. Actul ctitoricesc al Sfântului Neagoe Basarab a fost susținut și de condițiile pe care pacea internă și externă i le oferea.

Pentru ridicarea noului locaș de închinare, Sfântul ctitor a adus materialele de construcție, în special

*Alocuțiune susținută la sesiunea științifică „Biserica Mănăstirii Argeșului – o jumătate de mileniu 1517–2017” (3 iulie 2017, Aula Academiei Române)

**Arhiepiscop al Argeșului și Muscelului

marmura, din sudul Dunării. Lucrările s-au desfășurat, apreciază specialiștii, după planurile întocmite de voievodul însuși, iar supravegherea a fost încredințată meșterului Manole, poate Manoli din Naesia, de origine orientală.

Se spune că Neagoe a fost prezent pe șantierele sultanului din capitala Imperiului otoman. Implicarea viitorului domnitor în construirea unei moschei la Vidin² este o ipoteză acceptabilă. E drept că el avea legături strânse cu sangeacurile de pe linia Dunării, în special cu cel de Nicopole, al cărui sangeacbei, Mihaloğlu Mehmed, despre care se crede că îi era chiar rudă, pe linie maternă, prin boierii Craiovești, a jucat un rol important pentru înscăunarea sa³. Este mai ușor de crezut că Neagoe, a cărui prezență în capitala otomană, la 1509, este atestată⁴, a fost prezent la reconstrucția unei moschei care a fost dărâmată în urma devastatorului seism din același an⁵, intrând în contact cu meșteri care lucrau aici. Poate chiar unii dintre ei au fost contractați la ridicarea ctitoriei sale, mai târziu. Pe lângă cele două blazoane, al lui Vlad din ordinul Dragonilor și al lui Neagoe Basarab, Grigore G. Tocilescu amintește descoperirea unei cărămizi „(...) zidită tocmai în bolta turnului celui mare <pe care> se citește cu litere arabe cuvântul *Alâh*”⁶.

Pisania meșterilor, care se află pe fațada de vest, la dreapta intrării, întărește aceeași supoziție a implicării unor meșteri sud-dunăreni, otomani: „(...) *dacă cineva de credința creștinească a fost și a lucrat cu multă osteneală, cu sudoare, foame, sete, supărare, cu bătaie de joc și ocară; primește Prea Sfântă Stăpână munca lor și roagă pentru ei pe Cel Născut din tine ca să nu-i rușineze în ziua judecării*”⁷.

Fără să fi fost deplin săvârșită, biserica s-a târnosit la 15 august 1517, cu mare fast și cu participarea unor înalte fețe bisericești: arhieriei, egumeni ai unor mari mănăstiri, cler și mireni din țară și de peste hotare. Slujba a fost săvârșită sub protia Patriarhului Constantinopolului, Teolipt.

Prima zugrăvire a lăcașului s-a făcut de către Dobromir din Târgoviște sub domnia lui Radu de la Afumați, ginerele ctitorului, fiind desăvârșită la 18 septembrie 1526. O parte din pictură a fost adăugată înainte de 1540, în vremea lui Radu Paisie și, o alta, posibil, pe vremea lui Pătrașcu cel Bun (1554–1557).

Trecerea timpului și dese nefericiri abătute asupra ctitoriei neagoene au făcut ca biserica să aibă mult de suferit. Pe de o parte, din cauza intemperiilor, a cataclismelor naturale, pe de alta, din pricina

vremurilor, a mișcărilor socio-politice și, din păcate din neglijența oamenilor, ctitoria fiind în repetate rânduri grav avariata. Primejdiile au fost numeroase și de lungă durată.

În iarna dintre anii 1610–1611, oștile lui Gabriel Báthory, principele Transilvaniei, l-au alungat pe Radu Șerban Voievod și au prădat Mănăstirea Argeșului, luându-i până și tabla de plumb de pe acoperiș și jefuind toate mormintele voievodale. Aceste acte de impietate și vandalism au reprezentat începutul suferințelor. Aproape un secol, biserica voievodală a stat cu un acoperiș provizoriu.

Sub domnia lui Matei Basarab s-a reparat biserica și s-a refăcut turnul clopotniță. Paul de Alep descrie, în urma vizitei sale la Argeș, minunea de la Curtea de Argeș, ctitoria Sfântului Neagoe Vodă Basarab.

Peste o jumătate de secol, catedrala a fost restaurată de către domnitorul Șerban Cantacuzino, lucrările fiind coordonate de către pietrarul moldovean „*Glignorie Cornescu, un nemiș din ținutul Hotinului, foarte meșter la scrisori și de săpături la pietre și la alte lucruri*”, ispravnic fiind boierul Dona Pepano, care „*au dres toată stricăciunea, întărind pietrele în tot chipul cu fier, ca să poată sta cu tărie*”. Lucrările s-au finalizat la 25 august 1682.

Pentru că s-a stricat din nou, acoperișul bisericii a fost refăcut în perioada anilor 1752–1780, iar în 1762 s-a reparat o parte a zugrăvelilor de către Stan zugravul și fratele său Iacob, fiii popii Radu din Rășinari. Sub păstoria lui Iosif I, când catedrala a devenit reședință episcopală (18 octombrie 1793), s-au efectuat mai multe restaurări, consemnate în pisania pusă în anul 1793.

Cutremurul din anul 1802 a afectat grav lăcașul ctitorit de Neagoe Basarab. Lucrările de refacere, începute, au fost terminate în anul 1804. Cum nenorocirile nu vin niciodată singure, oprindu-se dezastrelor, în anul 1814, un nou eveniment nefericit avea să afecteze complexul monahal de la Curtea de Argeș. Un incendiu a mistuit clopotnița măreață a lui Matei Basarab, fapt ce a dus la topirea clopotelor, care au fost din nou refăcute de piosul cărturar, episcopul Iosif I.

Un alt cutremur, în 1838, a distrus încă și mai mult lăcașul voievodal. Episcopul Ilarion, succesorul vlădiciei Iosif I, a început lucrările de refacere, dar mutarea sa la Domnul, la 8 ianuarie 1845, a întrerupt firul acestora, o perioadă, iar din 1850, noul Episcop Climent al Argeșului a continuat lucrările.

În colțurile nord-estic și sud-estic s-au aflat bisericile paraclis, purtând hramul Sfântului Nicolae și al Sfinților Apostoli Petru și Pavel, iar în partea de vest a incintei, Iosif, întâiul episcop al Argeșului, a ridicat biserica paraclis cu hramurile Sfântul Nifon și Sfinții Serghie și Vah, pentru că biserica cea mult slăvită era în pericol, din cauza cutremurelor devastatoare, mai ales a celui din 1802; în urma acestuia, spun spun cronicile timpului, până și copacii au fost scoși din rădăcini, dar, din mila lui Dumnezeu, catedrala a rezistat în chip miraculos.

În 1845 s-au demolat o parte dintre construcțiile ansamblului monahal, inclusiv cele două biserici-paraclis, în vederea ridicării unui seminar teologic, care, însă, nu a fost zidit. Pe locul rămas liber, a fost construit după 1886 Palatul Episcopal. În anul 1853, starea monumentalei biserici de la Curtea de Argeș devenise atât de gravă, încât „*înfățișa ochilor o tristă priveliște*”. Zugrăveala era căzută 80% și aproape ștearsă, pardoseala spartă, turlele pierduseră podoaba florilor de piatră. Nenoricirile abătute asupra vechiului monument se țineau lanț.

La jumătatea secolului al XIX-lea, la inițiativa „*Cesaro-regescii comisii centrale din Viena pentru cercetarea și întreținerea monumentelor*”⁸, au fost realizate primele cercetări amănunțite ale ansamblului de la Curtea de Argeș, sibianul Ludwig Reissenberger fiind trimis să viziteze mănăstirea în primăvara anului 1857. Istoricul, descrierea amănunțită și releveul bisericii publicate de acesta la Viena în 1860⁹ rămân cele mai relevante mărturii despre biserica lui Neagoe, așa cum se păstra înaintea intervențiilor realizate de arhitectul francez André-Emile Lecomte du Noüy, la finele secolului al XIX-lea.

În noaptea de 29 spre 30 ianuarie 1866 a ars aproape în întregime clădirea seminarului din apropiere; la 23 aprilie 1867 pierrea, mistuită de flăcări, o parte importantă a clădirilor ansamblului, casele, clopotnița, paraclisul Sfântul Nifon, iar în noaptea de 2 decembrie 1867 a ars și catapeteasma catedralei episcopale, cu tot mobilierul și odoarele dinăuntru, astfel încât în biserică nu se mai putea săvârși cultul divin. Se acreditează presupunerea că o mână criminală a pus, în chip voit, focurile devastatoare.

În 1864, arhitectul Gaetano A. Burelly a întocmit un plan de restaurare, care nu a fost, însă, pus niciodată în practică. După acest dezastru, lucrările de restaurare au fost începute în 1870 de către arhitectul român Filip Montoreanu, însă au evoluat lent,

astfel că, în anul 1875, biserica se afla în preajma unei ruinări generale.

Grigore G. Tocilescu arăta explicit starea de degradare a bisericii la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea: „*Coronamentul ușei de la intrare, precum și brâul cel mare, ce încingea biserica, fiind arse și stricate, ca și semicolonetele dintre ferestre pe părțile laterale ale nartexului, fiind trunchiate la căpătâie, se măcinau descompunându-se. Ici și colo câteva rozete mari și mai multe de cele mici zăceau sfărâmate, cele care însă avuseseră păsărele de bronz lipseau cu totul, ca și porumbeii cu clopoștii lor în cioc. Acoperișul de plumb lăsa ca să pătrundă ploaia în Biserică. Turlele sguđuite de mai multe ori de cutremure, aplecate într-o parte, cu sculpturile mâncate de timp, cu bazele lor smintite din loc, cu florile distruse și roase, totul înfățișa o priveliște întristătoare.*”¹⁰

Pentru a salva monumentul, altfel sortit iremediabil pierzării, Titu Maiorescu, ministrul Cultelor, sfătuit de Alexandru Odobescu, a făcut apel la arhitectul francez Viollet le Duc, care, însă din motive de vârstă, l-a trimis pe ucenicul său, André Lecomte du Noüy.

Lucrările de restaurare au reînceput la 22 mai 1875, proiectul fiind întocmit de Anatole de Baudot, (1834–1915), fost vicepreședinte al Commission des Monuments Historiques din Franța, cu supervizarea lui Viollet le Duc. Arhitectul român Nicolae Gabrielescu a participat la implementarea acestuia. Restaurările interioare, inclusiv pictura, au fost încredințate lui Jean Jules Antoine Lecomte du Noüy, fratele arhitectului, ajutat de conașionarii săi, C.F. Nicolle și Charles Renouard, precum și de argeșeanul N. Constantinescu.

Dacă exteriorul a fost în mare parte salvat și conservat¹¹, restaurarea concepută în privința picturii a ridicat probleme extrem de serioase. Din cauza zguduirii cutremurelor, tencuiala, suportul picturii, a cedat, fisurându-se peste tot, și mai ales la bolțile bisericii și ale celor cinci turle. Restauratorului francez i-a venit extrem de greu să refacă pictura, adică să o reintegreze pe cea existentă. Schele uriașe au fost făcute și în interiorul bisericii pentru a se lua măsura și a se desena imaginile, cât s-a putut din ceea ce a mai rămas, pentru a se păstra planul iconografic ctitoricesc, episcopul Ghenadie al II-lea, personal, a supravegheat pe schele cu specialiștii angajați atunci pentru restaurare.

Criticile din vremea restaurării – că s-ar fi distrus, cu bună știință, pictura inițială – sunt lipsite

de consistență și doar îngrășate de răutate și necunoaștere. Documentele vremii ne arată că de pe bolțile bisericii se desprindeau bucăți mari de frescă, încât episcopul Iosif a închis biserica, pentru a nu se produce accidente, ridicând o biserică în fața agheasmatarului Catedralei Sfântului Neagoe, care, la restaurare, a fost eliminată de arhitectul francez.

Remarcabil de subliniat și de apreciat este faptul că specialiștii de atunci au extras porțiuni din pictura ce mai rămăsese nestrucată de vreme, care se află la Muzeul de Artă din București. Vedem dinamica chirurilor, într-un hieratism unic, devenind cu atât mai prețioase aceste fragmente de pictură, care au fost salvate și au supraviețuit timpului.

Noi, cei de azi, putem să avem diferite păreri despre consolidarea și restaurarea celebrului monument argeșean, dar niciunul dintre noi nu a fost în vremea aceea să vadă starea jalnică în care ajunsese, cu adevărat. În arhivele de atunci se găsesc dovezile grăitoare a ceea ce a fost și a ceea ce a rămas până azi! Din ce se cunoaște este îndesulător pentru a mulțumi lui Dumnezeu că s-au găsit specialiști și finanțe pentru ca să fie salvată capodopera lui Neagoe Vodă Basarab și să ne bucurăm și anul acesta, la împlinirea a 500 de ani de la sfințire.

Cele douăsprezece morminte aflate în nartex au fost reduse la șase, pentru a nu ocupa mult spațiu. Catapeteasma a fost înlocuită cu una din marmură, având aplicate plăci de cupru aurite și smalțuri.

Depășind cu mult cheltuielile estimate inițial și durata de execuție, lucrările s-au încheiat după zece ani. Festivitățile de resfințire au avut loc, cu mare fast, la 12 octombrie 1886, în prezența Regelui Carol I și a Reginei Elisabeta, a personalităților politice marcante ale României, a reprezentanților diplomați ai unor state europene, a înaltului cler, a persoanelor din toate clasele societății. Slujba a fost oficiată de către Ghenadie al II-lea, episcop de Argeș.

La 13 octombrie 1886, în cadrul festivităților de resfințire a catedralei, s-a pus și piatra de temelie a Palatului Episcopal, lângă care urma să fie zidită și biserica-paraclis. Lucrările au fost încredințate aceleiași arhitect, André Lecomte du Nouÿ, fiind finalizate către sfârșitul anului 1889. În această etapă au fost demolate integral clădirile ce mai rămăseseră din fostul ansamblu monahal, fiind amenajat parcul din jurul catedralei, lucru important pentru un ambient potrivit ctitoriei, care nu trebuia să fie

sufocată arhitectural, mai ales că unele adaosuri, în timp, erau lipsite de rafinament artistic.

În interiorul lăcașului se află mormintele Regelui Carol I și al Reginei Elisabeta, al Regelui Ferdinand I și al Reginei Maria.

Prin Decretul-Lege din 7 noiembrie 1939, emis de Casa Regală, s-a legiferat ca Mănăstirea Argeșului să rămână exclusiv cu funcționalitatea de necropolă a familiei regale. Punerea în aplicare a acestor prevederi a fost însă întârziată de declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial. Instaurarea noului regim politic din România a adus importante schimbări în viața religioasă a țării. Între acestea a fost și cea a desființării Episcopiei Argeșului, la 5 februarie 1949.

Începând cu anul 1951, reședința fostului Scaun Episcopal de la Argeș a trecut în rândul stavropighiilor patriarhale, iar în aripa de nord a Palatului Episcopal s-a înființat Centrul de îndrumare pastorală și socială a clerului pentru preoții din cuprinsul Mitropoliei Olteniei. Revenirea ctitoriei lui Neagoe Basarab la statutul de reședință episcopală s-a făcut în anul 1990, când s-a reînființat vechea episcopie, al cărei Întâistătător am fost numit.

După aproape zece ani de tratative – pentru restaurarea catapetesmei lui Șerban Cantacuzino din 1682 – între Patriarhul Iustin și Institutul Național de Artă, la începutul lui ianuarie 1989, s-a reușit transportul acesteia la Sibiu. În atelierele Muzeului Bruckenthal și în cele ale Muzeului din Dumbrava Sibiului s-a realizat o restaurare îngrijită și performantă. Așa s-a salvat frumoasa și valoroasa catapeteasmă, mutilată și urgisită de neputința veacurilor; astăzi face parte din colecția muzeală a Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, în condiții corespunzătoare, unde poate fi văzută de iubitorii de frumos și evlavie.

Dorința Maicii Alexandra de a pune o lespede de marmură pe mormântul mamei sale, Regina Maria, asemenea cu aceea a Regelui Ferdinand, a fost împlinită, iar astăzi textul scris cu mâna sa, așa cum trebuia săpat în marmură, stă drept mărturie pentru toți cei care trec prin Catedrala Argeșului.

Multe alte restaurări au fost necesare și de ele depindea soarta locașului voievodal: s-a realizat refacerea acoperișului din tablă de plumb, jgheburile de scurgere s-au reînnoit, au fost renovate șarpanta și așteriala din lemn de brad, precum și partea din spate a bolților, calotelor și arcelor din cărămidă; s-au realizat amenajări exterioare, au

fost înlocuite plăcile degradate ale soclului, au fost curățate elementele de piatră ale fațadelor, elementele decorative din piatră masivă ale parapetului platformei exterioare au fost restaurate.

În septembrie 2009, la inițiativa Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, și cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, recunoscându-se meritele Scaunului vlădicesc de la Argeș și rolul său în viața religioasă a țării, s-a înfăptuit un act de mare semnificație istorică și spirituală: ridicarea Eparhiei Argeșului la treapta ecleziastică de Arhiepiscopie a Argeșului și Muscelului. În același an s-a reușit începerea lucrărilor de restaurare a picturii Catedralei Arhiepiscopale, care au constat în conservarea și consolidarea stratului suport și a celui de culoare. S-a intervenit mai întâi în interiorul altarului, cu excepția registrului draperiei, în anul 2010, pentru ca în 2011 să se lucreze la absida de sud a naosului, nefiind, însă, terminată întreaga restaurare, care este extrem de necesară și de maximă urgență. Și acum întâmpinăm greutăți în privința picturii – o tempera pusă pe un suport slab de var amestecat cu ipsos, care se macină pe alocuri – impunându-se pentru viitor pictarea catedralei în tehnica fresco sau mozaic.

Nu putem lăsa distrugerii un monument la fel de vechi și valoros ca și Bazilica Sfântul Petru din Roma, având un început contemporan. Îl luăm drept martor și pe Al. Pelimon, care socotește catedrala de la Curtea de Argeș ca fiind „cea mai admirabilă poate din lume, pentru construcția simetrică și plină de o nedescrisă artă; posedând atâtea nemărginite și fecunde frumuseți ale sculpturii în marmură, cu care se află îmbrăcată și pe lângă acestea, ilustrele sale ornamente și acele odoare sacre cu care fu înavușită, o face a fi cea dintâi în România”¹².

Nu putem să nu purtăm, zi de zi, grijă celebrului monument, mereu restaurând cu inima, ceea ce Neagoe Vodă Basarab a zidit cu sufletul său înflăcărat de iubirea lui Dumnezeu.

Nu trebuie să uităm dragostea jertfitoare a Sfântului ctitor pentru Dumnezeu, Maica Domnului și mama sa Neaga, cărora le-a ridicat cel mai valoros imn de dragoste, întruchipat în piatră și marmură.

Catedrala Sfântului Neagoe, trecută prin prefaceri și refaceri, dar tot atât de măreață în somptuoșitatea vârstei de cinci secole, stă, ca o împărăteasă, deasupra tuturor, a oamenilor și a vremurilor de toate felurile. Domnul Dumnezeu a vegheat și a salvat!

Ceea ce vedem noi astăzi, limpezindu-ne privirea și uimirea, mângâind cu inima și sufletul celebra ctitorie, Sfântul Neagoe Voievod este bucuros, că din secularele vremi și până azi, urmașii săi îngrijesc ctitoria sa și ridică imn de slavă Atotputernicului Dumnezeu, cu sfântă evlavie și recunoștință!

Bibliografie selectivă

Drăguț, Vasile, *L'architecture dans les pays roumains au XVIe siècle dans la perspective des relations avec le monde ottoman*, în *R.R.H.A.*, Série Beaux-Arts, Tome XXIII, București, 1986.

Grigore G. Tocilescu, *Biserica Episcopală a Mănăstirei Curtea de Argeș restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, f.a.

Kiel, Machiel, *Studies on the Ottoman Architecture in the Balkans*, Variorum, 1990.

Mehmet, Mustafa A., *Două documente turcești despre Neagoe Basarab* în „Studii. Revistă de istorie”, tom 21, fasc.

Gemil, Tahsin, *Români și otomanii în secolele XIV–XVI*, București, Ed. Academiei Române, 1991.

Mureșan, Dan Ioan, *La visite canonique du patriarche Pacôme Ier dans les Principautés roumaines (1513) et le modèle davidique du scare în Sfântul Voievod Neagoe Basarab – ctitor de biserici și cultură românească*, București, Ed. Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012.

Pelimon, Al., *Impresiuni de călătorie în România*, 1859.

Reissenberger, Ludwig, *Die bischöfliche Klosterkirche bei Kurtea d'Argis in der Walachai în Jahrbuch der Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Viena, 1860.

Reissenberger, Ludwig, *Curtea de Argeș în Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, an I, nr. 10, București, 1890.

Viața și traiul sfinției sale, Părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, care au strălucit între multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească, scrisă de chir Gavriil Protul, adică mai marele Sfetagorei, Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc 464.

Note

¹ Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc 464, *Viața și traiul sfinției sale, Părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, care au strălucit între multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească, scrisă de chir Gavriil Protul, adică mai marele Sfetagorei*, f. 33 v.

² Machiel Kiel, *Studies on the Ottoman Architecture in the Balkans*, Variorum, 1990, p. 130, nota 34.

³ Mustafa A. Mehmet, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab* în „Studii. Revistă de istorie”, tom 21,

fasc. Academia R.S.R., 1968, p. 923 și Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolele XIV–XVI*, București, Ed. Academiei Române, 1991, p. 76–77.

⁴ D.I. Mureșan, *La visite canonique du patriarche Pacôme Ier dans les Principautés roumaines (1513) et le modèle davidique du scare în Sfântul Voievod Neagoe Basarab – ctitor de biserici și cultură românească*, București, Ed. Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012, p. 43, nota 46.

⁵ V. Drăguț, *L'architecture dans les pays roumains au XVIe siècle dans la perspective des relations avec le monde ottoman*, în *R.R.H.A.*, Série Beaux-Arts, Tome XXIII, București, 1986, p. 20, nota 69.

⁶ Gr. G. Tocilescu, *Biserica Episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I sfântită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, f.a., p. 37.

⁷ *Ibidem*, p. 35.

⁸ Ludwig Reissenberger, *Curtea de Argeș în Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, an I, nr. 10, București, 1890, p. 177.

⁹ *Idem*, *Die bischöfliche Klosterkirche bei Kurtea d'Argis in der Walachai în Jahrbuch der Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Viena, 1860.

¹⁰ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 58.

¹¹ Intervențiile majore ar fi: demolarea integrală a construcțiilor care se mai păstrau din vechea incintă a mănăstirii, schimbarea formei *cantharului* din fața bisericii, demontat înainte de 1874 de către Montoreanu, reconstituirea părții superioare a feței de vest, refacerea sculpturii exterioare, substituirea glafurilor din piatră ale ferestrelor, reconstruirea turlei de pe naos, avariata în timpul seismelor din 1802 și 1838, refacerea a două fețe ale turlei centrale și integral a celor mici din colțurile de sud-vest și nord-vest, cărora li se adăugau ornamente noi, diferite de cele existente la cornișele turelilor de pe pronaos și naos, ambele având ca motiv floarea de crin, folosită de către restaurator la împrejmuirea platformei pe care se ridică biserica.

¹² Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, 1859, p. 49–50.

Mănăstirea Argeș – interior

Simbolul unei mari victorii*

*Dan Zamfirescu***

Istoria românilor este istoria confruntării victorioase a neamului românesc de-a lungul a două milenii cu câteva apocalipse cășunate peste noi și obligându-ne să ne adunăm toate puterile și să desfășurăm un adevărat geniu spre a nu fi nimiciți de ele.

Istoricul Ferdinand Lot, într-o carte din 1937, a intitulat un capitol întreg, e adevărat, cu alt înțeles, *O enigmă și un miracol istoric – poporul român*. Era vorba acolo de mult discutata problemă a continuității noastre la nord de Dunăre, iar Gheorghe I. Brătianu i-a răspuns într-o carte celebră. Dar enigma și miracolul erau cu totul altele: era ieșirea noastră ca popor neolatin și singur purtător al numelui strămoșilor romani, dintr-un mileniu de năvăliri barbare și de stăpâniri străine. Era pășirea noastră din cel mai adânc anonim, direct pe scena istoriei universale, fiind cel mai numeros popor din acest spațiu sud-est european și dovedindu-se capabil de a doua zi să-și facă o țară numită românească ce urma să adune între hotarele ei – așa cum spunea Nicolae Iorga – pe toți vorbitorii limbii române. Ceea ce nu se va înfăptui decât peste șase secole, dar „programul” era dat în însuși numele ei, încă din 1330, de când la Posada noul stat întemeiat de Basarab I intră în cartea istoriei universale.

Aberația cumană este contrazisă tocmai de faptul că presupușii cumani, în cap cu șeful lor, n-au numit-o *Cumania*, precum francii Franța și rușii Rusia, ci Țara Rumânească, numele cu care apare în cel mai vechi document de limbă românească ajuns până la noi – *Scrisoarea lui Neacșu* din 1521, adică din anul când se ridicau monumentul de la Curtea de Argeș, urmat de Mitropolia de la Târgoviște.

Dan Zamfirescu

Această victorie asupra desfășurării lucrurilor în mileniul așa-zis obscur, acest stat românesc urmat curând de cel de pe versantul estic al Carpaților și hotărât a dăinui împotriva tuturor încercărilor și adversităților pe care le-a avut de înfruntat, a fost întâia noastră mare victorie.

A doua va fi aceea simbolizată de monumentul a cărui jumătate de mileniu o sărbătorim azi, în Academia Română, și despre care urmează să spun câteva cuvinte în sfertul de oră alocat cu prilejul celei dintâi vorbiri de care m-am învrednicit sub bolțile acestei ilustre instituții.

A treia a fost cea de la 22 decembrie 1989, când, la București, s-au prăbușit porțile iadului cu care

* *Alocuțiune susținută la sesiunea științifică „Biserica Mănăstirii Argeșului – o jumătate de mileniu 1517–2017” (3 iulie 2017, Aula Academiei Române)*

** *Profesor universitar dr.*

neamul românesc s-a angajat într-o luptă pe viață și pe moarte de-a doua zi după așa-zisa Revoluție din octombrie, între ale cărei obiective s-a numărat încă de la naștere, cu Lenin și Béla Kun, desființarea României Mari. Dar n-a fost să fie, vorba lui Constantin Noica. A fost să dispară tocmai unul dintre acei monștri ai istoriei universale de care a vorbit prima oară Dimitrie Cantemir în genialul său opuscul despre *natura fizică a monarhiilor*.

Acum, când ne-am adunat în această aulă unde au răsunat vocile tuturor celor ce au făcut să fie România de la 1918 și au reușit apoi să o scoată, câtă a mai rămas, din ghearele ursului în care au împins-o câștigătorii celui de-al Doilea Război Mondial și părășia lor timp de aproape o jumătate de secol cu „imperiul răului”, noi trăim – după convingerea aproape unanimă – cel mai primejdios ceas din întreaga noastră istorie. Este ceasul în care se lucrează fără odihnă să pierim ca neam, iar pământul să ni se tragă asemeni unui preș de sub picioare. Este ceasul când însăși Academia Română a ajuns să fie batjocorită pentru curajul de a rosti clar ce se întâmplă cu noi.

Dar tocmai de aceea, întorcându-ne la ce a fost a doua mare victorie din istoria românilor, aceea pe care o sărbătorim azi prin simbolul de la Curtea de Argeș, trebuie să nu ne pierdem nădejdea că dacă nu noi, cei ajunși în preajma plecării, dar poate că și unii dintre noi – de ne va mai da Cel de Sus câțiva ani – vor trăi să vadă cea de a patra victorie, al cărei simbol, asemănător cu cel de la Argeș, se înalță cărămidă cu cărămidă, în pofida opintelilor Marelui Degradant de sub pământ (cum l-a numit André Malraux pe diavol) și ale urdiei sale de la suprafață.

Monumentul de acum 500 de ani a avut rostul să eternizeze amintirea victoriei scrise atunci de neamul românesc în istoria universală: faptul că numai noi, în frunte cu cea mai mare personalitate a vechii noastre istorii, domnul zugrăvit la Cozia ținând pe brațe, împreună cu fiul său, nu doar o biserică, ci însăși Biserica, acoperită la sudul Dunării de diluviul islamic, numai noi am reușit să rămânem în afara unei stăpâniri otomane de o jumătate de mileniu care decretase că cine mai trage clopotele și mai ridică lui Hristos o biserică mai înaltă decât un turc călare, își lasă acolo capul.

Răspunsul neamului românesc dat celor ce s-au substituit vechilor imperii ale Bizanțului, Bulgariei medievale și Serbiei lui Ștefan Dușan, a fost această cea mai strălucită, mai vestită și mai

admirată ctitorie a istoriei noastre voievodale. Ctitorie în care meșterii lui Neagoe Basarab au folosit ca material de sinteză chiar și ceea ce începuse să creeze imperiul pe care neamul turcesc avea să-l țină în istorie drept cel mai longeviv, după al Romei și Bizanțului.

Catedrala de la Curtea de Argeș a lui Neagoe Basarab a venit să încununeze cei 122 de ani trecuți de la epocala victorie de la Rovine, din 17 mai 1395, care a hotărât nu doar soarta noastră, a celor din sud-estul european, ci și soarta Italiei, întrucât acest eveniment de impact universal a creat seria istorică ce a dus la stoparea primei ofensive otomane asupra Occidentului, care ar fi putut să-i croiască și Italiei soarta Bulgariei, lipsind-o astfel de putința de a da omenirii Renașterea.

În acești 122 de ani Mircea cel Mare și „clonele” sale istorice: Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare și Radu cel Mare au așezat treptele pe care s-a ridicat opera lui Neagoe Basarab, în același timp politică și diplomatică, genial literară și genial artistică.

Regretatul Dumitru Năstase, care ne-a părăsit nu demult, s-a făcut autorul și propagatorul unei teorii istorice care, cu unele nuanțări, are toate șansele să rămână una dintre „cheile” istoriei noastre. Aceea că în fața Imperiului Otoman și ținându-i piept cu sabia în mână, dar găsind și căi de tranzacție atunci când nu sabia mai putea vorbi, conform teoriei complementare a domnului academician Răzvan Theodorescu, românii au dat naștere la un veritabil cripto-imperiu creștin cu capitale la Târgoviște și București, la Suceava și Iași, având în frunte o seamă de conducători de statură cu nimic inferioară liderilor europeni din Apus sau țărilor pravoslavnice de la Răsărit. Aceștia din urmă le-au continuat lucrarea cu puterile specifice teritoriului și populației lor, dar niciodată egalându-i în opera de ajutorare a lumii ortodoxe din Turcografie, câteva bune secole!

Pornită încă de pe vremea lui Nicolae Alexandru Basarab și a lui Vlaicu Vodă, dobândind însăși condiția *sine qua non* a existenței sale prin epocala victorie militară și politică a lui Mircea cel Mare, această structurare a unei adevărate împărății creștin-ortodoxe în fața celei islamice, întinse pe trei continente, a devenit o realitate și a conștiinței de sine a românilor, odată cu Ștefan cel Mare. Acesta s-a simțit realmente moștenitor și urmaș al împăraților creștini și a fost salutat în capitala Suceava cu „Trăiască țarul”, la întoarcerea după victoria de la Vaslui.

Conștiința de singurii urmași rămași ai celor împinși în amintire de noii stăpânitori ai Peninsulei Balcanice a fost o realitate și pârgăhia morală cea mai puternică a faptelor lui Ștefan cel Mare, împreună cu conștiința sa europeană – el fiind poate întâiul mare european.

Dar crunta dezamăgire pe care a trăit-o cu această conștiință europeană l-a făcut să-i scrie cuscruului de la Moscova că mai răi decât păgânii îi sunt creștinii. Iar ca urmare, după 1480, timp de un sfert de veac a renunțat la confruntarea militară (dar nu și cu creștinii regelui Ioan Albert veniți peste dânsul) și va face din cele 30 de biserici ridicate după Putna cetățile apărării și afirmării neamului prin Biserică și cultură.

Această extraordinară moștenire, cultura și arta epocii lui Ștefan cel Mare, a fost încununată de o creație literară în limba slavonă – limba universală de cultură a Răsăritului de tradiție bizantino-slavă – *Letopisețul de când cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei*, devenit temelia întregii cronistici și istoriografii românești.

Cel care a înțeles lecția marelui contemporan din Moldova a fost Radu cel Mare, care s-a învrednicit, și nu degeaba, de același supranume în Țara Românească. El și-a găsit abia în ultimii ani un admirabil înviator al memoriei sale în istoricul Radu Ștefan Vergatti.

Adevăratul întemeietor al „cripto-imperiului” creștin al lui Dumitru Năstase a fost Radu cel Mare, ctitorul ambițioasei mănăstiri de la Dealu prin care se definea și afirma cu strălucirea artei, proprie Renașterii, însăși condiția specifică a românilor în această parte a Europei.

Radu cel Mare a înțeles că în viitor dăinuirea și afirmarea noastră depinde esențial de păstrarea comuniunii cu întreaga lume ortodoxă, aflată ca și noi, dar nu la fel ca noi, într-un spațiu peste care se instituise stăpânirea de lungă durată a unei credințe străine de a noastră, dar cu care vom fi obligați să conviețuim, nu se știe câtă vreme, și trebuia să procedăm în consecință. Iar *calea regală* rămasă deschisă românilor era Biserica și cultura și desigur arta, devenită miracolul Apusului renescentist pe care se pare că l-a cunoscut el însuși. De aici și primul său act major de sincronizare a noastră cu acest Apus, care a fost introducerea tiparului – marea revoluție a lumii moderne la care Ștefan cel Mare, patronul străluciților caligrafi și miniaturiști de la Putna și Neamț, nu se gândise.

La fel ca Ștefan cel Mare, el a înțeles să facă din religia creștină a neamului său nu doar poarta spre împărăția veșnică de dincolo de viața aceasta, ci, în primul rând, puterea dăinuirii și înălțării sufletești a acestui neam pe timpul scurtei, dar certe noastre petreceri de sub cer. Și a găsit și adus în țară pe fostul patriarh Nifon al II-lea al Constantinopolului, care a reușit în trei ani să ridice Biserica din Țara Românească, acolo unde marelui Ștefan i-a trebuit un sfert de veac.

Această moștenire a lăsat-o Radu cel Mare celui pe care l-a avut sfetnic de taină, ministru de externe și al culturii – fiul lui Basarab Țepeluș, crescut de Craiovești, care a realizat sinteza întruchipată de monumentul de la Curtea de Argeș și de perechea sa de slovă, „*întâia mare carte a culturii românești*”, cum a numit Constantin Noica *Învățăturile către Theodosie*.

Neagoe Basarab a fost închipuit ca un adevărat împărat în fresca de la Curtea de Argeș poruncită de văduva și de ginerele său Radu de la Afumați. Și a fost realmente împăratul acestui cripto-imperiu, atunci când a năzuit și a reușit să ridice biserica, la Curtea de Argeș, ce va fi asemuită cu Sfânta Sofia a lui Iustinian, și când a putut face din târnosirea ei la 15 august 1517 cea mai strălucită și grăitoare manifestare a forței și vitalității acestei lumi ortodoxe sud-est europene, reprezentate la ceremonie de toți liderii ei, în frunte cu patriarhul ecumenic, patru mitropoliți și toți egumenii Athosului în frunte cu protosul Gavriil.

Ceea ce s-a petrecut la 15 august 1517 a făcut dovada cea mai categorică a existenței, alături de Ortodoxia înfrântă și supusă de la sud de Dunăre, a unei „Ortodoxii Biruitoare”, în stare să susțină cinci veacuri și pe cea din Turcocrăție cu multiplele forme de ajutor care i-au servit lui Dumitru Năstase să creeze teoria „Cripto-imperiului” românesc în fața celui otoman.

Cultura și conștiința de sine a românilor au avut șansa și sprijinul de Sus ca între cei veniți atunci la chemarea voievodului să fie și un sârb, sau poate un rus după numele de Măstislavici, aflat în fruntea obștii athonite, Gavriil, protosul sau Protul cum i s-a zis la noi, personaj cu rosturi până la Patriarhia ecumenică, unde a contribuit la salvarea lui Petru Rareș, în 1541. Figură de seamă a ortodoxiei vremii, el și-a asumat să scrie cea mai ilustră și inspirată hagiografie ortodoxă post-bizantină, închinată patriarhului Nifon al II-lea, dar de fapt glorificând opera ctitoricească a lui Neagoe

Basarab și introducând în paginile ei un mesaj descifrat de neuitatul și marele Emil Lăzărescu, dar pe care mi l-a încredințat oral, nemaiavând putere să-l mai aștearnă el însuși pe hârtie. Anume, că *Viața patriarhului Nifon* de Gavriil Protul este de fapt doctrina succesiunii bizantine a românilor și a datoriei voievozilor noștri de a apăra și a ține în ființă, după modelul lui Neagoe Basarab, ceea ce a rămas vie din ilustra împărăție, prin unica ei moștenire care este Biserica Ortodoxă.

Acea impresionantă defilare de ajutoare la toate mănăstirile Athosului, dar și a altora, încheiată cu celebra formulare „ctitor a toată Sfetagora” avea tocmai rostul să teoretizeze și să țină vie flacăra ce luminase și până atunci, de la Vlaicu vodă și Alexandru cel Bun, dar mai ales prin Ștefan cel Mare și Radu cel Mare, politica românilor de salvare a Ortodoxiei, politică de care depindea și salvarea lor fizică și sufletească.

Alături de *Învățăturile către Theodosie* – perechea de slovă a ctitoriei de la Curtea de Argeș – această hagiografie scrisă nu în grecește (versiunile grecești din secolul al XVIII-lea provin din cea românească), ci în slavonă, și tradusă în românește de același genial anonim, care pe vremea lui Șerban Cantacuzino a dat glasul limbii române și operei lui Neagoe Basarab, capodopera lui Gavriil Protul rămâne eternul memento al măreției românești în istoria creștinismului ortodox post-bizantin.

După părerea subsemnatului, ea nu a fost comandată de Neagoe Basarab – cum s-a tot spus – și nu a fost scrisă în timpul lui, ci după aceea, din inițiative care pot fi discutate, dar cea mai importantă fiind pornită din inima acestui mare contemporan și apropiat al domnului de la Curtea de Argeș, el însuși o

personalitate marcantă a epocii cum o dovedește și corespondența cu ardeleanul Lațcu din Mățești, logofătul de la Buda al regelui Ioan Zapolya.

Gavriil Protul ne-a lăsat însuși „reportajul”, de citit peste veacuri, al celor petrecute atunci.

O singură ficțiune hagiografică s-a strecurat și se cere emendată, chiar dacă, literar vorbind, este o pată de culoare în tablou: povestea despre conflictul care a pus capăt epocalei conlucrări a lui Radu cel Mare cu patriarhul Nifon. N-a existat în realitate niciun conflict. Domnul și patriarhul s-au despărțit în cele mai bune relații, l-a umplut de daruri cu care acesta a ctitorit el însuși la Athos. O spune însuși *Sinaxarul* redactat și aprobat odată cu slujba, la 15 august 1517. Este meritul lui Leandros Vranoussis, de a ni-l fi semnalat și de a ne fi trimis la mănăstirea Varlaam de la Meteore să găsim manuscrisul în care se păstrează, dus acolo de ucenicii lui Nifon.

În concluzie: la Curtea de Argeș s-a ridicat prima catedrală închinată mântuirii neamului. Și anume, mântuirea lui de primejdia de a deveni la rândul său un rob al imperiului islamic timp de câteva sute de ani, fără domni, fără cultură creștină și fără alt viitor decât așteptarea resurecției moderne.

În zilele noastre suntem martori și participanți la înălțarea unei noi catedrale a mântuirii neamului. Ea este menită să amintească generațiilor viitoare că singurul „proiect” existent și pus în practică azi, acela al distrugerii României și exterminării neamului românesc, a fost trimis înapoi celui care l-a creat și-l conduce, și pe care Ignățiu de Loyola l-a numit „inamicul naturii umane”. Și că neamul românesc întreg s-a încordat încă o dată, cu ajutorul Celui de Sus, spre a câștiga cea mai mare victorie din întreaga sa existență.

Primele fotografii ale bisericii Episcopiei Argeşului*

*Emanuel Bădescu***

Fără să dorească implicarea militară în Războiul Crimeii, dar urmărind izgonirea ruşilor de la Gurile Dunării, cu acordul Sultanului, suzeranul principatelor vasale Țara Românească și Moldova, Austria a avut libertatea relativă de a ocupa aceste principate. Cu intenția de a intra în București la finele lunii august 1854¹, feldmareșalul conte Johann Coronini-Kromberg² a ajuns la Curtea de Argeș, de unde trebuia să se îndrepte spre Pitești. Răspundea invitației făcute de episcopul Argeşului Climent³ la Turnu Roșu, aflat în fruntea unei delegații de întâmpinare, din care mai făceau parte prințul Costache Ghica, „mare logofăt la Justiție și membru al Supremei Curți Judecătorești” și Iancu Philipescu, „secretar de stat”. În ce zi a ajuns și cât a stat în localitate nu se știe⁴. Biserica l-a impresionat atât de profund, încât, întorcându-se după război la Viena, a cerut să fie fotografiată și studiată arhitectura ei⁵.

La 30 ianuarie 1857, Coronini, reîntors la funcția de guvernator al Banatului și Voivodinei⁶, îl informa în scris pe Climent⁷ despre intențiile sale, comunicându-i, pe deasupra, că „*frumoasa dumitale biserică n-a întârziat a atrage luarea aminte a arheologilor asupra sa*”. Mai departe vorbește despre fotografii: „*Nu mă îndoiesc că dumneavoastră ați primit fotografiile acestui lăcaș, așa cum am dat eu dispoziție*”. Când și cine a executat fotografiile nu specifică. În februarie, pe adresa Episcopiei soseau din Sibiu încă două scrisori: de la episcopul ortodocșilor ardeleni, Andrei Șaguna⁸ și de la vice-guvernatorul Transilvaniei, ambele recomandându-l pe profesorul Ludwig Reissenberger⁹, un erudit bine-cunoscut în lumea academică europeană, pentru cercetarea mărețului monument religios. Pentru a-și întări recomandarea, episcopul Șaguna scria mândru că „*biserica cea vestită de acolo, mare în privința măiestriei și a vechimii sale, atrage atenția*

Emanuel Bădescu

tuturor cunoscătorilor de felul acesta asupra și face chiar epocă în istoria antichităților; după cum e mărturisirea celor mai buni cunoscători de vechimi”. Climent, preocupat atunci de restaurarea Mănăstirii Antim, a acceptat propunerea cercetării ctitoriei lui Neagoe Basarab și prezența profesorului Reissenberger, care, însoțit de inginerul Michael Seyfried, a studiat amănunțit biserica până în ziua de 7 martie 1857¹⁰. Mai mult, îl va lauda pe profesor pentru meticulozitatea și știința arătate într-o scrisoare către Karl Borromäus zu Schwarzenberg¹¹, guvernatorul Transilvaniei, prieten cu episcopul baron Șaguna și un om corect cu „*antica populațiune românească*”¹². Din analiza textelor rezultă că fotografierea bisericii nu s-a făcut concomitent cu studierea ei de către profesorul Reissenberger. Totuși

* *Alocuțiune susținută la sesiunea științifică „Biserica Mănăstirii Argeşului – o jumătate de mileniu 1517–2017” (3 iulie 2017, Aula Academiei Române)*

** *Bibliotecar, Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române*

au fost importante, chiar determinante, pentru decizia trimiterii ilustrului profesor. Cine era autorul lor? O lucrare apărută la Praga în 1863 sub semnătura lui Wolf Derblich și intitulată *Land und Leute der Moldau und Walachei* lămurește pe deplin misterul. „Coronini – scrie Derblich – comandantul armatei de ocupație austriece, a pus un subaltern fotograf, Angerer, farmacist al armatei, să immortalizeze imaginile acestui așezământ, întocmind un album pe care l-a încredințat Comisiunii Centrale a monumentelor istorice din Viena”¹³. Tot el preciza că albumul, întocmit în mai multe exemplare, a fost dăruit și notabilităților valahe, în primul rând episcopului Climent și că membrii Comisiei Centrale au primit câte un exemplar care le-a trezit admirația. Deci fotograful a fost Ludwig Angerer¹⁴, calitatea fotografiilor sale determinând Comisia să dea curs sugestiei lui Coronini de a trimite un specialist să studieze biserica lui Neagoe, la sfârșitul lui februarie și prima săptămână din martie 1857 (st.n). Fără a specifica numele fotografului, profesorul Reissenberger confirmă cuvintele lui Derblich:

„Excelenței sale, contelui Coronini, fostul mai înainte guvernator al Voivodinei și comandant-șef al trupelor austriece de ocupațiune în Principatele Dunărene, îi revine meritul de a se fi atras mai întâi atențiunea asupra acestei clădiri, atât de însemnată pentru istoria arhitecturii bizantine și unică în felul său în Țara Românească, prin executarea câtorva vederi fotografice după părțile exterioare ale bisericii; acele fotografii, fiind împărțite Cesaroregești Comisiunii Centrale din Viena pentru cercetarea și întreținerea monumentelor, o îndemnară a pune să ridice o schiță mai precisă și mai completă după părțile interioare ale construcției. Atunci, acea Comisiune îmi dădu însărcinarea de a întreprinde, împreună cu dl Michael Seyfried¹⁵, inginer-asistent al Direcțiunii pentru clădirile Transilvaniei din Sibiu, o călătorie până la Curtea de Argeș, spre a ridica dorita schiță după acea interesantă biserică și totodată a face pe cât se va putea mai bine o descriere completă a ei. Călătoria se execută în martie din anul 1857 și buna primire a însărcinatu-lui din partea Preasfinției Sale părintelui episcop Climent ce rezidează acolo, înlesni scopul misiunii noastre în timpul de 18 zile cât petrecurăm în acel loc”.

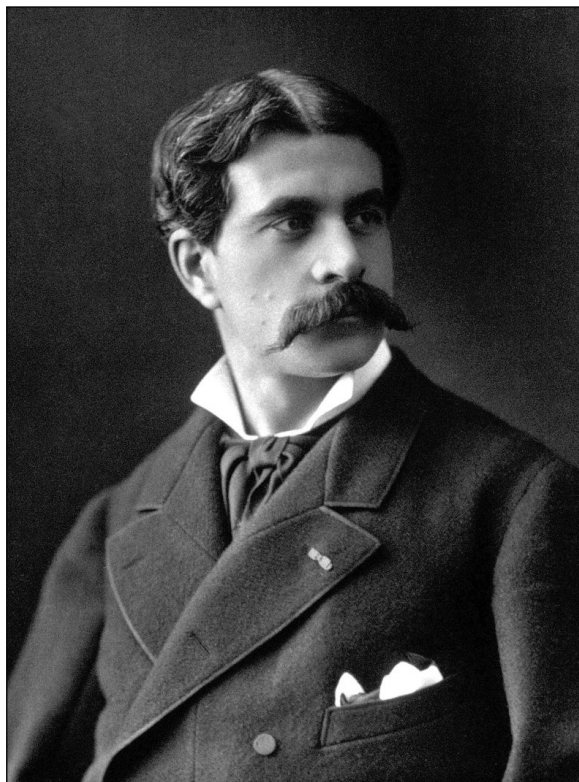
Pentru datarea cu mică aproximație în lipsa documentelor, adică până în șase luni, a executării fotografiilor de către Angerer, trebuie parcurs un drum cronologic, o primă etapă constituind-o data întrunirii Comisiunii Centrale. De mare ajutor este

nota publicată, după o traducere din „Österreichische Zeitung”, în numărul din 28 octombrie 1856 al „Gazetei Transilvaniei”:

„Excelența Sa generalul de artilerie baron de Hess a dat Comisiunii Centrale pentru antichități două rapoarte ale Institutului Militar Geografic privitoare la Valul lui Traian și Excelența Sa Feldmareșal conte Coronini, guvernatorul din Banat și Voivodina, a dat 26 de foi cu fotografii ale bisericii Curtea de Argeș din Țara Românească. Aceste fotografii administrează cele mai interesante priviri despre caracterul stilului bizantin ce se observă la construcția bisericii acesteia; ele reprezintă cea mai prețuită îmbogățire a colecției artistice din câte căpăta Comisiunea Centrală chiar de la începutul susținerii ei și comunicarea pe câmpul științific e un obiect care până acum încă nu era cunoscut”¹⁶.

Din această notă aflăm că Albumul lui Angerer conținea 26 de fotografii și că fusese prezentat Comisiei Centrale din Viena de însuși contele Coronini, probabil cu o zi sau două înainte de apariția în presa vieneză, adică în 28–29 octombrie 1856 (st.n). Din presa austriacă, citată de ziarele românești din Transilvania, aflăm în plus că starea proastă a bisericii se datorează cutremurului din 11/23 ianuarie 1838¹⁷. Contele revenise în Austria de cel puțin trei luni. La mijlocul lunii iulie se afla încă la Iași și între 17 iulie–7 august 1856 (st.n) la București¹⁸, ca urmare a hotărârilor Congresului de Pace de la Paris¹⁹, mai cu seamă a poziției antiaustriece a Franței și Marii Britanii, armata austriacă trebuind să se retragă din Principate în intervalul cuprins între 12 aprilie²⁰, când a parvenit ordinul de evacuare, și 15 august 1856. Termenul, însă, nu a fost respectat și, cum dezvăluie contele Alfons von Wimpffen în însemnările sale, rămășițe substanțiale numeric ale armatei cesaro-craiești s-au retras din Principate abia la începutul anului următor²¹. Așadar, ostași ai armatei austriece au campat pe teritoriile Țării Românești și Moldovei până în martie 1857, observație ce poate fi și un răspuns general la întrebarea: „Când a fotografiat Angerer biserica din Curtea de Argeș?”

În aprilie 1857, fotograful, încă amator, se afla în Viena²², însă, cum feldmareșalul Coronini îi prezenta fotografiile Comisiei Centrale din Viena în octombrie 1856, rezultă că ele au fost luate în primele șase luni ale părăsirii Țării Românești, prin urmare, conform ordinului de evacuare amintit. O privire, chiar superficială a lor, dezvăluie ochiului o vreme însorită și vegetație matură, proprie mijlocului lui mai până către sfârșitul lunii septembrie, deci

André Lecomte du Noüy

au fost realizate în acest an, 1856, sau cu un an înainte; acesta ar fi intervalul fotografierii. De ele am auzit în urmă cu vreo două decenii de la profesorul Corneliu Tamaș, care le căuta din momentul descoperirii unui dosar ce cuprindea corespondența episcopului Climent al Argeșului cu feldmareșalul Coronini aflat la Filiala din Pitești a Arhivelor Statului, unde lucra. Numărul lor îi era necunoscut, dar presupunea că este în jur de 20. De atunci le-am căutat și eu, convins că trebuie să se găsească pe undeva, la Biblioteca Academiei, în bibliotecile bucureștene sau în țară. Le-am căutat zadarnic, însă așa am descoperit albumul cu aceeași temă alcătuit de Carol Szathmari în 1866. M-am întrebat în ce împrejurări a fost alcătuit albumul lui Szathmari. Consultând documentele referitoare la domnia lui Carol I publicate de Dimitrie A. Sturdza, am aflat că în vara anului 1866 noul și tânărul domnitor, dornic să-și cunoască Țara, a făcut o serie de călătorii prin Moldova și, apoi, prin Țara Românească. Era însoțit, având rolul de ghid, de pictorul și fotograful transilvănean Carol Szatmari²³, cunoscător profund al teritoriilor locuite de români. Domnul a fost atât de impresionat de ctitoria lui Neagoe Basarab, ca, de altfel, toți cei care o văzuseră înaintea sa, inclusiv Coronini, încât i-a cerut să o immortalizeze nu doar într-o fotografie, ci în 15 fotografii, cât să alcătuiască

un album. Minunata biserică se afla atunci în reparații ușoare, axate în primul rând pe remedierea acoperișului. Din nefericire, atât reușise Sfânta Episcopie să plătească. În prima săptămână a lunii septembrie 1866, probabil ca urmare a unei corespondențe între Domn și episcopul Ghenadie Țeposu, Szathmari a executat fotografiile cerute de Carol I. Timpul însoțit i-a permis să obțină imagini de înaltă calitate, în cel mai mare format posibil în epocă, admirate de comanditar, cât și de cei care le privesc astăzi în albumul *Episcopie de Curtea de Argeș*, pentru care autorul a fost reconfirmat ca pictor și fotograf al Curții, cum observăm pe copertă. Parte dintre ele figurează și în albumul *România* dedicat lui Carol I, care fusese, de altfel, proiectul inițial. Este limpede că Domnul, care a repetat vizita la 1/13 octombrie²⁴, s-a simțit atras ca de un magnet de aceste locuri binecuvântate, atracție ce va fi fost întărită de legenda Meșterului Manole, auzită, poate, chiar din gura lui Vasile Alecsandri, culegătorul ei. Mai târziu, Domnul va dispune restaurarea bisericii²⁵, repictarea ei de către Jean Jules Antoine Lecomte du Noüy, fratele arhitectului, construirea Palatului Episcopal și amenajarea parcului, alegând să odihnească aici, în sfânta biserică, el și urmașii lui pe Tron, alături de ilustrul ctitor Neagoe Basarab. Prima capitală a Țării Românești ajungea, astfel,

alături de București și de Sinaia, a treia localitate ca importanță a României.

Vizitele Domnitorului vor mai avea o urmare. La rugămintea lui, acceptată de împăratul Napoleon III, ca România să expună separat de Imperiul Otoman, acesteia i s-au repartizat aproximativ 1000 de metri pătrați pe Câmpul lui Marte din Paris. Propunerea ca model pentru pavilion să fie ctitoria lui Neagoe Basarab a venit din partea lui Alexandru Odobescu, dar este puțin probabil ca Domnitorul să nu fi avut niciun punct de vedere, nicio sugestie, cu atât mai mult cu cât fusese cucerit de frumusețea edificiului și Szathmari realizase pentru el un album cu 15 fotografii. Proiectarea i-a revenit tânărului arhitect francez Ambroise Baudry, specializat în stilurile orientale, care, deși a reținut recomandarea lui Odobescu, a realizat o combinație între biserica din Curtea de Argeș și biserica Stavropoleos din București. În interior, însă, a fost expusă macheta Bisericii, din lemn de tei și mesteacăn, realizată de sculptorul Karl Storck după desenele arhitectului Gaetano Burelly și ale inginerului sibian Michael Seyfried, colaboratorul profesorului Ludwig Reissenberger, probabil și după fotografiile lui Angerer și Szathmari. Un detaliu semnificativ: macheta, cu toată opziția sculptorului, a fost pictată la insistențele lui Dumitru Brătianu, ministrul de atunci al Culturii și Cultelor. Din cauza acestui artificiu nefericit, valoarea arhitectonică a monumentului simbolizat de machetă a trecut aproape neremarcată, deși insistența românilor ca biserica Sfântului Neagoe să servescă ca model și la compartimentarea pavilionului ar fi trebuit să atragă atenția organizatorilor și vizitatorilor, încântați doar de Tezaurul de la Pietroasa. Recolta a fost și ea săracă: trei medalii de aur, nouă de argint, 35 de bronz și 38 de mențiuni²⁶. Cu această ocazie Baudry a realizat un album cu fotografii de dimensiuni mari și, pentru amatorii de imagini tridimensionale, fotografii stereo de către M. Leon și J. Levy.

Fotografii ale ctitoriei lui Neagoe Basarab au fost făcute și de arhitectul restaurării ei din anii 1875–1886, André Lecomte du Noüy²⁷, de el sau de fotografi angajați, celebri în epocă. Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române conservă câteva fotografii din această perioadă, în general cu autor anonim. Cea mai reușită și mai bine conservată îi aparține lui Franz Duschek-fiul, nesemnată, însă publicată de James Samuelson²⁸, istoricul britanic menționându-i și pe autorii iconografiei cărții sale *România. Trecut și prezent*, prima lucrare de propagandă închinată acestei țări.

Note

¹ A intrat în București, imediat după otomani, în ziua de 6 septembrie (stil nou) în fruntea unei armate de 12 000 de oameni.

² Johann Baptist Alexius, conte Coronini von Cronberg, guvernator al Voivodinei și Banatului și feldmareșal al armatei imperiale austriece de ocupație din Țara Românească și Moldova.

³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 67, 21 august (stil vechi) 1854, p. 267.

⁴ Din corespondența sa în Principate nu se poate stabili cronologia marșului spre București. Vezi Ion Nistor, *Corespondența lui Coronini din Principate*, Cernăuți, 1938.

⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 85, Brașov, 28 octombrie (st.v.) 1856, p. 330.

⁶ T. Filipescu, *Voivodina sârbească*, București, Atelierele Grafice Cultura Națională, 1929, p. 47–49.

⁷ Episcop al Argeșului între anii 1850–1862. În 1854–1859 a insistat pe lângă Ministerul Cultelor pentru restaurarea Mănăstirii Antim, metoc al Episcopiei din 1797. Lucrările, începute în 1860, au fost finalizate după moartea lui, survenită în ziua de 8 octombrie 1862, de Neofit Scriban. Studiarea bisericii episcopale, deteriorate de cutremure, era, cu siguranță, și în intenția sa.

⁸ La Sibiu s-a întâlnit cu episcopul Climent, cu ocazia venirii acestuia să-l întâmpine pe Coronini.

⁹ Profesor originar din Sibiu, absolvent al Universității din Berlin; a fost curator al Muzeului Brukenthal.

¹⁰ *Analele Arhitecturii*, Anul I, nr. 10, octombrie, p. 23. Traducere cu ocazia Expoziției Universale de la Paris din 1867 din lucrarea lui Ressenberger, *Die Bischofliche D'Argys in der Walachei*, 1860.

¹¹ Guvernator al Principatului Transilvania între anii 1851–1858.

¹² J. Grimm, *Carl Fürst zu Schwarzenberg, Gouverneur von Siebenbürgen*, Viena, 1861, p. 31.

¹³ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călătorii*, ediția a II-a adăugită, București, Ed. Casei Școalelor, 1929, vol. IV, p. 44–45. Comentariu al lucrării lui Wolf Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Praga, 1863.

¹⁴ Angajat ca farmacist în armată, s-a reprofilat în meseria de fotograf cât a stat în București și a devenit la Viena fotograf al Curții Imperiale. A fost prezent în București, încă din momentul retragerii trupelor ruse, pe care le-a fotografiat de la distanță, ascuns într-un tufiș.

¹⁵ Cunoscut inginer militar. Deținând funcția menționată de Reissenberger, a amenajat Parcul de sub Arini (1856), a propus alimentarea cu apă a Sibiului din râul Șteaza, utilizată și în prezent, a construit Institutul Surorilor Franciscane (1859) din Sibiu.

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 85, Brașov, 28 octombrie (st.v.) 1856, p. 330, rubrica „Partea Neoficioasă”.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 23, Brașov, 23 martie (st.v.) 1858, p. 92, rubrica „Monumente istorice”.

18 N. Iorga, *Istoria Românilor*, Vol. 9, *Unificatorii*, București, 1938, p. 293.

19 A se vedea discuțiile pe această temă în lucrarea lui Winfried Baumgart, *Der Friede von Paris 1856, Studien zum Verhältnis von Kriegführung, Politik und Friedensbewahrung*. 1 Abbildung und 7 Karten, Oldenburg, München, 1972.

20 Ordin de evacuare în șase luni. În Nicolae Iorga, *Conflictul militar austro-rus în 1854–1856 după un martor ocular*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională. Depozitul general Cartea Românească, B-dul Academiei 3–5, București, 1937, p. 19. Comunicare în Ședința Academiei Române din 14 septembrie 1937.

21 *Ibidem*, p. 23.

22 Margareta Savin, *Ludwig Angerer, unul dintre primii fotografi ai Bucureștilor*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”, VI, București, 1968, p. 224.

23 Pictor clujean stabilit în 1843 în București; călător neobosit, a cercetat, a pictat și a desenat în mai toate localitățile Vechiului Regat. A fost unul dintre pionierii fotoreportajului de război cu fotografiile din Războiul Crimeii și ai etnografiei în România.

24 *Domnia Regelui Carol I. Fapte-Cuvântări-Documente* adunate de Dimitrie A. Sturdza, Tomul I, 1866–1876,

București, Institutul de Arte grafice Carol Gobl succesor Ion Șt. Rasidescu, Strada Paris (fostă Doamnei), 1906, p. 340.

25 Lucrarea i-a revenit în 1875 arhitectului francez Emile André Lecomte du Noüy, autorul, în 1868, al celebrei biserici Pater Noster de pe Muntele Măslinilor. Restaurarea a durat până în anul 1880. De remarcat că biserica în varianta inițială a fost modelul pavilionului României la Expoziția din 1867, iar în variante lui du Noüy pentru pavilionul de la Expoziția Universală din anul 1900. Marele arhitect, stabilit definitiv în România, a decedat în orașul său de suflet Curtea de Argeș și a fost înmormântat în curtea bisericii Flămânzești.

26 Analiza participării României la Expoziția Universală de la Paris din 1867, în Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867–1937*, București, Ed. Meridiane, 2001.

27 Nedepistate până în prezent. La Salonul Oficial din Paris, deschis în anul 1875, Lecomte du Noüy a participat în cadrul Secțiunii rezervate arhitecturii, cel puțin cu un desen.

28 J. Samuelson, *Roumania Past and Present*, London Longmans, Green and Co., 1882. Illustrated with maps (by E. Weller), portraits, autotype and other full-page plates and numerous plans and woodcuts (by G. Pearson), chiefly from photographs by F. Duschek, Bucarest.

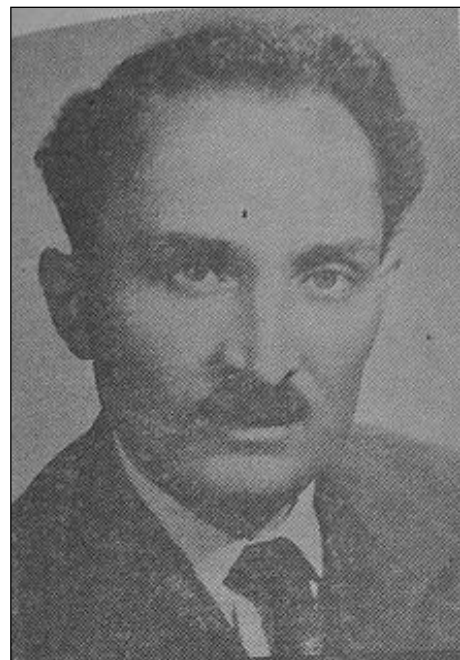
Cristofor Simionescu.

Portretul unui om de știință și de caracter*

Acad. Eugen Simion

Cristofor Simionescu a fost și a rămas, cred, și azi un nume reprezentativ pentru știința românească. Citesc articolul pe care l-a publicat Dorina Rusu în *Dicționarul Membrilor Academiei Române* și rețin faptul că el a publicat un număr enorm de studii de specialitate și că, dacă i-ar stabili cineva azi indicele Hirsch, ar bate toate recordurile în disciplina lui: chimia organică și macromoleculară.

Ca om de litere, nu pot, desigur, să spun mai mult decât faptul că, în viața de toate zilele, acest om învățat nu manifesta nicio formă de aroganță, era, dimpotrivă, prietenos, civilizată și, ca bun moldovean, avea umor inteligent și știa, mi s-a părut, să povestească. Am aflat de curând – de când mă duc în fiecare an la Dumbrăvenii de Suceava, pentru a comemora, la 15 iunie, împreună cu prietenii din Basarabia și Bucovina de Nord, pe Eminescu – că acest mare chimist s-a născut, aici, în acest sat mare și frumos, condus, azi, de un primar destoinic, Ioan Pavăl, care se luptă de peste un deceniu să dovedească faptul că Eminescu s-a născut, în realitate aici, nu la Ipotești. Până să dovedească, a ridicat, în Dumbrăveni, o casă de cultură impunătoare de care ar putea fi mândru orice primar din capitală. Aici se adună, în fiecare an, eminescologii și, în genere, prietenii și admiratorii poeziei lui Eminescu, pentru a discuta despre opera poetului național. Oamenii sunt, în nordul gotic al românității, mai liniștiți, au timp să-și amintească de cei care au fost și au timp să se bucure de cei care au ieșit din rânduielile lor și s-au impus în cultură și știință. E. Lovinescu – născut în același perimetru nordic, la Fălticeni (oraș miraculos pentru literatura română) – scrie undeva că Moldova de Nord este una dintre cele mai importante *matrice ale culturii române*. Și are, îmi dau seama, dreptate.

Acad. Cristofor Simionescu

Dar să revin la Cristofor Simionescu, ivit și el în acest spațiu românesc în care limbile și culturile s-au întâlnit și s-au amestecat în istorie. N-am discutat de multe ori cu el, dar prietenii mei ieșeni, poeți și matematicieni, mi-au spus multe despre acest om de știință serios și profund care, în afară de știință, avea, ca orice spirit ieșit din lumea satului, un remarcabil simț gospodăresc. Îi plăcea, altfel spus, să facă nu numai pentru el, dar și pentru comunitatea în care trăiește. A construit un mare institut de cercetare și a lăsat, în urma lui, o clădire frumoasă și încăpătoare în care este instalată, azi, Filiala din Iași a Academiei Române, situată acolo unde trebuia să fie: vis-à-vis de cea mai veche universitate din țară – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”.

* *Alocuțiune susținută la sesiunea comemorativă consacrată împlinirii a zece ani de la dispariția academicianului Cristofor I. Simionescu (19 iunie 2017, Aula Academiei Române)*

Când se întâmplă să ajung, de două sau de trei ori pe an, la Iași – oraș intelectual, cu o tradiție spirituală puternică – nu ezit să trec prin acest spațiu care pentru noi, românii, este sacru. Valahul care sunt nu uită niciodată că pe aici au trecut pașii lui Kogălniceanu, Eminescu, Creangă și Sadoveanu și că tot de aici a pornit ideea de a fonda, în 1866, o Academie a tuturor românilor. Așa a apărut, la 4 aprilie 1866, Academia Română, opera domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a oamenilor lui (de la Kogălniceanu la C.A. Rosetti), cu 40 de zile înainte ca Prințul Carol să ajungă în România. Cuza fusese, între timp (la 11 februarie 1866), detronat, cum se știe, dar opera pornită de el și de colaboratorii săi a mers mai departe. Decretul de înființare a Societății literare (denumirea dintâi a Academiei Române) a fost semnat, repet, la începutul lui aprilie 1866, în numele Locotenentei Domnești, de Nicolae Golescu. Amintesc toate acestea pentru că, am observat, contemporanii noștri, din simpatie pentru Carol I, îl ignoră deliberat pe Alexandru Ioan Cuza, când este vorba de Academia Română. O eroare, o mistificare regretabilă și primejdioasă, pentru că nu este posibil să îndepărtăm mistificările din istorie, făcând alte mistificări. Mai precis: nu-i nicio noimă să ne arătăm prețuirea față de Carol I, eliminând din ecuația istoriei pe cel care a realizat, în 1859, Unirea Principatelor și a creat, apoi, instituțiile tânărului stat român, între ele – Academia Română.

Voiam, în fapt, să relatez o discuție pe care am avut-o, prin 1996–1998, cu profesorul Cristofor Simionescu, acest simbol modern al Iașiului cultural și științific. Este, de nu mă înșel, unica discuție mai lungă și mai personală pe care s-a întâmplat s-o am cu omul prietenos și inteligent de care am vorbit înainte. Eram, pe atunci, vicepreședinte al Academiei Române și, fără să fiu prevenit, s-a anunțat într-o zi prezența lui Cristofor Simionescu. L-am primit, se înțelege, imediat. Cu două-trei seri înainte, la emisiunea cunoscutului muzicolog și debater TV, Iosif Sava, se discutasese mult despre doctoratul dubios al Elenei Ceaușescu și, cu această ocazie, fusese pomenit și numele profesorului Cristofor Simionescu. Mai precis, invitatul lui Iosif Sava – nu mai știu cine, un anticomunist, oricum, feroce, după căderea comunismului – l-a atacat dur pe profesorul Cristofor Simionescu, pentru că ar fi acordat titlul de doctor în științele chimice mai sus-

numitei diriguitoare a Cabinetului 2. Iosif Sava, spre mirarea mea, accepta și încuraja acest denunț. Mai mult chiar, întărea și sporea, cu o ardoare curioasă, aceste grave acuze. A fost pronunțat, cu această ocazie, și numele ilustrului profesor Nenițescu, pentru că s-ar fi opus sau, mă rog, s-ar fi eschivat de a participa la acest act de impostură. Pe scurt, vinovat rămânea prof. Cristofor Simionescu, în narațiunea de la TV, patronată de reputatul Iosif Sava. După două-trei zile de la această emisiune, a apărut la Academia Română profesorul Simionescu, care mi-a relatat, cu mare tristețe, ceea ce s-a întâmplat, în realitate, cu doctoratul în chestiune, și anume că, în fapt, nu el a fost în comisia ce a acordat, sub presiune, desigur, necuvenitul doctorat, ci tocmai profesorul Nenițescu, un mare chimist. El, personal, Cristofor Simionescu, aflat la Iași, în ziua fatală, n-a fost implicat în niciun fel. Așa că toate acuzațiile aduse în emisiunea de la TV (aproape deloc muzicală, ci acut politică, în acel timp) erau nedrepte. Cristofor Simionescu era foarte, foarte mâhnit, se simțea lovit pe nedrept și nu se simțea apărat de confrății din specialitatea sa. L-am întrebat, atunci, de ce nu face o mărturisire publică, pentru a restabili adevărul. Mi-a dat un răspuns care m-a impresionat enorm și mi-a dat un indiciu despre calitatea morală a omului care, din motive misterioase, se confesa în fața mea, om din altă generație și altă disciplină a spiritului. „*Nu pot s-o fac, mi-a spus el, trăiește încă doamna Nenițescu, nu pot s-o mâhnesc și, apoi, am avut și am încă o enormă stimă pentru profesorul Nenițescu, știu cât de greu i-a fost și ce presiuni s-au făcut asupra lui, nu pot să jignesc memoria unui mare chimist. El nu se mai poate apăra. Prefer să suport eu injuriile, acuzațiile, decât să sporesc suferințele doamnei Nenițescu.*” I-am propus, atunci, profesorului Cristofor Simionescu să propun, la rândul meu, conducerii Academiei Române de atunci (președinte era academicianul Virgil Constantinescu), ca Academia Română să dea un comunicat pentru a lămuri adevărul... S-a opus și a părăsit cabinetul în care a avut loc această convorbire mai întristat, mi s-a părut, decât venise. L-a urmat însă și îl urmează și azi sentimentul meu de stimă față de delicatețea lui morală. Este motivul pentru care fac publică, azi, după două decenii, această istorie despre un om de știință și de caracter.

Omul din savant*

Acad. Răzvan Theodorescu

Scriu despre un învățat, creator de școală în știința chimiei, vicepreședinte al Academiei Române mai bine de un deceniu, membru al Prezi-diului academic peste trei decenii, rector al unei ves-tite Politehnici. Un om care s-a întâmplat să-mi strângă mâna o singură dată în viața sa. Dar a fost o strângere de mână pe care nu o voi uita niciodată: în sâmbăta dinaintea Paștelui 1976 academicianul Cristofor Simionescu îmi înmâna, în numele con-ducerii Academiei și în aula acesteia, Premiul „Nicolae Bălcescu” pentru cartea mea *Bizanț, Bal-cani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*. A fost, pentru încă tânărul care eram la 37 de ani, un moment astral, gestul profesorului fiind însoțit de o caldă urare venită din partea unui om pe care nu mă înșelam așezându-l într-o tipologie moldavă, calmă, civilizată, prietenoasă.

Mi-am verificat impresia de atunci, citindu-i apoi cele cinci plachete simplu intitulate *Gânduri*, cuprinzând eseuri apărute în „Cronica” și în „Con-temporanul” prin anii ’60–70 ai secolului trecut.

Aici îl descoperi pe Cristofor Simionescu, blajin și dârz, critic și ironic, patriot profund, informat despre tot ce dezbătea. Aici descoperi omul, omul de calitate, moldoveanul copilărend în spațiul Plopenilor și Dumbrăvenilor lui Eminescu, adoles-cent la Suceava, la Cernăuți și în Iașii pe care i-a iubit nemăsurat.

Citiți elogiul pe care îl face Liceului Național și Academiei Mihăilene – când i s-a distrus poarta, cărturarul arăta că era „*poarta României spre gândi-rea europeană*” – sau ceea ce scria despre Iașii din 1917, despre Iașii în Marea Unire (cât de actuale sunt acestea!), despre Iașii de după 1944 (pe care și eu, copil fiind, i-am știut în Sărărie).

Cu căldură și talent ilustrul chimist evocă mereu „Heidelbergul României”, spre a-l cita pe Topîrceanu de care amintește și autorul (recent, mi-am luat libertatea de a numi orașul de pe Bahlui „capitala boieriei românești”), și nu cunosc mulți apărători ai Iașului de această talie.

Noblețea savantului o recunoști în elogiul înaintașilor chimiști – tot de sorginte ieșeană – Radu Cernătescu, Gheorghe Spacu, Raluca Ripan și în paginile dedicate lui Ilie Murgulescu, cel drag me-moriei multora dintre noi. Iar omul profund și deli-cat îl descoperi în rândurile minunate închinare cu noblețe soției dispărute sau tatălui învățător ce-și dorea ca ultimă mângâiere *Balada* lui Ciprian Porumbescu.

O tabletă a lui Cristofor Simionescu sună așa: „*Ce lași în urmă?*” El a lăsat în urmă o operă de savant și o amintire de înțelept și – de ce să nu o spun – un fiu, Bogdan, care îi calcă pe urme nu doar în demnități academice, ci și, cu mult mai însemnat, în demnitatea umană.

* *Alocuțiune susținută la sesiunea comemorativă consacrată împlinirii a zece ani de la dispariția academicianului Cristofor I. Simionescu (19 iunie 2017, Aula Academiei Române)*

Zece ani de la dispariția academicianului Cristofor Simionescu*

*Dan Cașcaval***

Stimate domnule președinte,
Stimați domnii vicepreședinți,
Distinși membri ai Academiei Române,
Distinși invitați,

Misiunea mea este nu doar onorantă, ci și una de suflet, eu provenind din Facultatea de Inginerie Chimică a Politehnicii ieșene și, mai mult, am fost în anul 1985 studentul domnului academician Cristofor Simionescu la disciplina chimie organică.

Dacă este dificil să prezinți, fie și într-o zi întreagă, nu doar în câteva ore, viața unei personalități atât de covârșitoare cum este aceea a academicianului Cristofor Simionescu, este și mai dificil să prezinți ca fiind distincte diferitele aspecte ale acestei vieți, pentru că ele se întrepătrund în mod implicit. De aceea, este dificil să vorbesc despre rectorul Cristofor Simionescu, fără să discut despre cercetătorul, profesorul, creatorul de școală și, în primul rând, omul Cristofor Simionescu. Însă limitările temporale ale intervenției mele m-au convins să încerc să mă refer doar la rectorul Cristofor Simionescu.

Pentru a evidenția mai bine rolul major și providențial jucat de rectorul Cristofor Simionescu în dezvoltarea Politehnicii ieșene, cu permisiunea dumneavoastră, voi face o scurtă trecere prin istoria acestei universități.

Ne mândrim cu faptul că sâmburele Politehnicii ieșene a fost sădit, în 1813, de către cel al cărui nume ne onorează să îl purtăm și sperăm să o facem cu cinste, Gheorghe Asachi, prin înființarea unui „clas de inginerie hotarnică”, la 15 noiembrie 1813.

La examenul de absolvire din 1818, Asachi a consemnat „*primul triumf al instrucțiunii în limba română*”. Din păcate, uneltirile grecilor au făcut ca domnitorul să nu mai recunoască înscrisul de înființare a școlii de inginerie, astfel că reluarea cursurilor a fost blocată.

În anul 1860 s-a înființat Universitatea din Iași, care s-a dorit o cetate a tuturor științelor, inclusiv de inginerie și arhitectură.

După un drum sinuos, de multe ori îngreunat de decizii care fie îngrădeau, fie desființau învățământul tehnic la Universitatea din Iași, începutul secolului XX a adus materializarea intențiilor de a recrea acest învățământ. Astfel, specializările de electricitate industrială și de chimie tehnologică și-au început activitatea în 1910 și, respectiv, 1912.

La 6 aprilie 1937, consiliul profesorilor care au predat științele tehnice la Universitatea din Iași, s-a întrunit și a decis înființarea Școlii Politehnice „Gheorghe Asachi” din Iași, recomandându-l rector pe Cristea Otin. Această școală funcționa cu două secții: chimie tehnologică și electrotehnică, iar din 1938, Secția de științe agricole. Inițial, Școala politehnică a funcționat fără avizul ministerului, care, supus presiunilor profesorilor, studenților și ale unor factori politici, l-a acordat în 1938.

Practic, Școala Politehnică și-a deschis oficial porțile în anul universitar 1938–1939, având alocate 70 de burse (echivalentul locurilor bugetate).

Vremurile tulburi ale acelor ani au impus mutarea Politehnicii ieșene la Cernăuți, în 1941, unde a început activitatea în 1942. Mutarea a fost

* *Alocuțiune susținută la sesiunea comemorativă consacrată împlinirii a zece ani de la dispariția academicianului Cristofor I. Simionescu (19 iunie 2017, Aula Academiei Române)*

** *Profesor, rectorul Universității Tehnice „Gheorghe Asachi”, Iași*

benefică pentru învățământul de inginerie, deoarece capitala Bucovinei deținea o solidă tradiție națională și intelectuală.

În 1941, prin decret, Școlilor tehnice ale Politehnicii li s-a adăugat Facultatea de Construcții. În 1942, Facultatea de Electrotehnică a devenit Facultatea de Electromecanică.

Evenimentele politice din anul 1944, forțate de înaintarea trupelor sovietice, au obligat Politehnica ieșeană la retragerea din Bucovina tocmai la Turnu Severin, fără pierderi de personal sau bunuri materiale.

Bombardamentele aliaților au obligat Politehnica la o nouă re poziționare geografică, de data aceasta la Deveselu, însă locația nu mai era propice desfășurării normale a activităților didactice.

Deși condițiile rămase în urma războiului, respectiv un oraș devastat, nu mai făceau posibilă revenirea în Iași, hotărârea profesorilor a determinat emiterea Decretului din 1944 care a facilitat întoarcerea acasă a Politehnicii. Din considerente militare, politice și materiale, acest decret a putut fi aplicat abia în aprilie-septembrie 1945.

Cadrul legislativ al noii perioade a fost inaugurat prin Decretul 175/3 august 1948, cu această ocazie, Școala Politehnică a devenit Institutul Politehnic din Iași. Imediat, numărul facultăților a crescut la patru, nou-intrată fiind Facultatea de Mecanică (1948).

Perioada următoare se caracterizează printr-o evoluție semnificativă sub toate aspectele: bază materială, număr de studenți, cadre didactice. Este perioada 1951–1977, cea a rectorului Cristofor Simionescu, care a beneficiat de prestigiul științific și susținerea politică pentru a consolida Politehnica ieșeană. În fapt, Domnia Sa poate fi considerat ctitorul Politehnicii ieșene moderne. Și-a început cariera universitară în 1943 și a devenit preparator chiar în ultimul an de studii al Facultății de Chimie Industrială de la Școala Politehnică „Gheorghe Asachi” din Iași. A devenit asistent universitar între anii 1944–1948, apoi conferențiar, iar din 1951 profesor la disciplina tehnologie organică generală. Însă, nu voi detalia evoluția activității universitare sub aspectul disciplinelor dezvoltate.

Cristofor Simionescu s-a impus în conducerea Politehnicii ieșene, inițial ca director de studii (1949–1951), prorector (1951–1953), apoi rector (1953–1976). Influența sa asupra evoluției Politehnicii a fost uriașă.

Rectorul Cristofor Simionescu a întărit patrimoniul Politehnicii, creând noi spații didactice și pentru activități administrative. În anul 1954 a reușit, prin influența pe care o avea în Ministerul Învățământului (ulterior, Domnia Sa a fost secretar general și membru în Comitetul pentru învățământ superior în acest minister), să mărească spațiul inițial din Corpul A, alocat Institutului Politehnic, de la 5224 mp (1953) la 9106 mp (1961). În acest fel, în Corpul A au funcționat zece amfiteatre și săli de cursuri, 13 săli de seminarii, 40 de laboratoare, trei stații-pilot, o bibliotecă, aula, un atelier mecanic și numeroase cabinete pentru cadrele didactice.

În 1955, rectorul Cristofor Simionescu a reușit să aducă Politehnicii Corpul B, tot din Copou, și, implicit, încă 1821 mp pentru învățământ. Între anii 1957 și 1959, suprafața acestui corp, destinată activităților educaționale, a fost mărită la 3319 mp, incluzând cinci amfiteatre, cinci săli de seminar, patru laboratoare.

În perioada 1955–1967, prin intervenția Domniei Sale la Ministerul Învățământului, Politehnica ieșeană a primit actualul Corp D, Corpul C, Corpurile E și F, în diferite locații din oraș, ajungând să dețină 21 916 mp, compuși din: 21 de amfiteatre, 32 de săli de seminar, 78 de laboratoare, săli de proiecte și desen etc. Cu toate spațiile auxiliare, Politehnica deținea 37 984 mp. Astfel, în acea perioadă, se poate sublinia faptul că, folosind construcții existente în oraș, Politehnica ieșeană și-a mărit suprafața totală destinată activităților didactice de 6,3 ori, o valoare imposibil de atins de atunci. Toate aceste investiții s-au ridicat la impresionanta sumă și nemaîntâlnită până atunci (considerând deja reforma monetară din 1952) de 91 170 000 lei.

Dar, după 1990, din diferite motive, mai multe spații dintre acestea s-au pierdut, fiind cedate altor proprietari.

Totodată, rectorul Cristofor Simionescu a simțit, perfect logic, că locul unei școli de ingineri trebuie să fie cât mai aproape de industrie, motiv pentru care a conceput construirea unui nou campus academic unitar și în actuala locație, de-a lungul malului stâng al Bahluiului, o poziționare care aducea universitatea tehnică în vecinătatea marilor întreprinderi ieșene. Acest campus a fost deosebit de complex, unic în țară, reunind campusul didactic cu cel studentesc. Susținându-și cu energie proiectul în fața Consiliului de Stat, rectorul Simionescu a reușit demararea construcției acestui ansamblu în anul 1968, cu primele cămine studentești moderne

(actualele cămine T1–T4) și cu o cantină revoluționară pentru acea perioadă, care putea deservi 7000 de studenți.

În anul 1973 a fost terminat actualul sediu al Rectoratului, iar în anul 1974 au fost date în funcțiune sediile Facultăților de Chimie și Inginerie Chimică, respectiv Construcții și Arhitectură. Au urmat construcțiile care au reprezentat sediile celorlalte facultăți, majoritatea finalizate în timpul mandatului rectorului Cristofor Simionescu.

Evident, existența unei infrastructuri poate asigura și dezvoltarea universității, prin prisma domeniilor tehnice coordonate. În acest sens, în paralel cu consolidarea patrimoniului, rectorul Cristofor Simionescu a militat pentru diversificarea facultăților și a specializărilor, încercând să acopere o paletă largă de domenii ingineresti. Dacă la începutul mandatului său de rector, Politehnica ieșeană includea Facultățile de Electrotehnică, Chimie Industrială, Construcții și Mecanică, în prima jumătate a acestui mandat, salba de facultăți a Politehnicii s-a completat cu încă două: Facultatea de Industrie Ușoară (1955), devenită ulterior de Textile, și cea de Hidrotehnică (1962), adusă de la Universitatea Agronomică. În plus, profitând de finalizarea sediului din campus al Facultății de Chimie Industrială, în anul 1974 a reușit să unească cele două facultăți cu profil chimic din Iași, acestea devenind Facultatea de Chimie și Inginerie Chimică.

În timpul mandatului rectorului Cristofor Simionescu, numărul specializărilor de licență a

crescut de la nouă la 23, ceea ce a determinat o mărire substanțială a numărului de studenți de la 832 (1953) la peste 7300 în 1976. Mai mult, au fost introduse și specializări de scurtă durată, pentru sub-ingineri, în perfectă conexiune cu cerințele economiei românești.

Din foarte succinta prezentare se poate constata că în istoria, întreruptă sau nu, a Politehnicii ieșene de peste 200 de ani, cei 23 de ani ai mandatului de rector al academicianului Cristofor Simionescu au fost cei mai denși, cei mai explozivi în ceea ce privește dezvoltarea patrimonială și educațională, vizibilitate și recunoaștere. De aceea, în respectul unei istorii reale a universității tehnice, se poate afirma fără de tăgadă că Domnia Sa este ctitorul Politehnicii ieșene moderne și că acelei perioade îi datorăm într-o măsură covârșitoare ceea ce reprezintă această universitate acum.

Pentru tot ceea ce a însemnat rectorul Cristofor Simionescu pentru Politehnica ieșeană, sunt onorat să îi aduc acest palid omagiu. Și, ca semn de prețuire concretă, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași a propus Ministerului Educației Naționale adăugarea numelui său la denumirea facultății la care a ținut cel mai mult, aceasta devenind Facultatea de Inginerie Chimică și Protecția Mediului „Cristofor Simionescu”. În completare, strada care străbate median campusul didactic va purta numele celui care a creat Politehnica ieșeană modernă.

Noica și Hegel. Trei interpretări ale *Fenomenologiei spiritului**

Acad. Alexandru Boboc

1. *Fenomenologia spiritului*, preciza W. Windelband, celebrul istoric al filosofiei, „este cu adevărat cea mai grea dintre toate operele care s-au scris cândva în întreaga literatură filosofică. Un dialog platonician și *Critica rațiunii pure* constituie o lectură relativ ușoară în raport cu cerințele pe care le impune înțelegerii cititorului această introducere în filosofia hegeliană. Dacă întrebăm despre temeiurile acestui fenomen puțin obișnuit, ele nu se află numai în dificultățile formale, pe care această carte le împărtășește cu toate celelalte ale autorului, ci, înainte de toate, în conținutul propriu ei și absolut de necomparat cu altele”¹.

Poate nu întâmplător, Windelband (în 1880, la prima ediție a cărții menționate) scria: „Generația crescută în bogăția acestei opere s-a stins, și acum ar putea deja să fie numărați aceia care au și citit-o de la început și până la sfârșit”².

Nu-i de trecut cu vederea faptul că Hegel oferă prin aceasta și o vastă sinteză a marilor momente din istoria culturii, a celei moderne îndeosebi: „Filosofia sa urmărește să înțeleagă, în semnificația sa profundă, tot ceea ce spiritul uman a creat în dezvoltarea sa prin toate formele afirmării sale și să-l cuprindă într-un sistem al cunoașterii lumii, astfel încât toate aceste produse să fie înțelese ca formele necesare de dezvoltare ale spiritului universal”³.

„Spiritul” devine astfel solul pe care experiența, istoria însăși este ridicată la o nouă demnitate, dincolo de (dar și prin) fapte și contexte, dar fără să uite ceea ce Hegel însuși numea «nevoia contrară», „întrucât sensul este atât de înrădăcinat în ceea ce este pământesc, încât e nevoie de o violență egală spre a-l ridica deasupra acestuia”⁴.

2. În *Povestiri despre om*, Constantin Noica dă subtitlul „După o carte a lui Hegel” și înfățișează cititorului „două interpretări ale aceleași cărți”, cu precizările: „prima, «Neobișnuitele întâmplări ale conștiinței», care acoperă numai jumătate din operă”; „a doua interpretare, «Povestea omului ca toți oamenii», care acoperă întreaga operă”. „O a treia interpretare, tot completă, întreprinsă ca «Jurnal intim al conștiinței», a trebuit să fie lăsată deoparte (...) pentru că, în gândul interpretului, opera lui Hegel este *Cartea omului* (subl. n.), una pe care o citim, pe neștiute, statornic”⁵.

În buna tradiție a travaliului istorico-filosofic, ilustrat prin studiile sale asupra lui Platon și Aristotel, Descartes, Kant și Hegel (și altele), Noica relevă aici poziția *Fenomenologiei spiritului*, carte, care, cum am subliniat mai sus, nu-i ușor de lecturat, și, mai ales, de înțeles. „Cel mai ușor – scria Hegel – este să judeci ce are conținut și temeinicie, mai greu este să-l înțelegi, cel mai greu este să le unești pe amândouă, să înfăptuiești expunerea lui”⁶.

Într-o scurtă „Introducere”, Noica ia în discuție un gând al lui Hegel (din corespondența din 1805 către Voss, traducătorul *Iliadei*): „Eu aș spune despre încercarea mea – scria Hegel – că mă străduiesc a face ca filosofia să vorbească în limba germană”, și precizează: Hegel „face nu atât ca filosofia să vorbească în limba germană, cât să vorbească pur și simplu, să se istorisească. Îi lipsea lui Hegel să scrie o carte cum nu se mai scrisese – *căci lipsise până atunci conștiința istorică* (subl. n.) – și cum nu mai avea să scrie nici el: una în care întâmplările sunt idei sau mai degrabă ideile sunt întâmplări. Cineva a cutezat să o compare cu *Divina Comedie*. Este, în orice caz, o Umană Comedie”⁷.

*Comunicare (parțial dezvoltată) prezentată la Simpozionul național „Constantin Noica” cu tema „Creație și frumos în rostirea filosofică românească”, ediția a IX-a (26–27 mai 2017, Arad)

Importanța *Fenomenologiei* hegeliene este argumentată pe mai multe planuri, dominând ideea că este o „carte mare”: „Într-o carte mare – cum ni se pare a fi aceasta, al cărei fir începem să-l toarcem – este întotdeauna vorba de un personaj extrem de puțin interesant la prima vedere și pentru care totuși profeții au făcut religii și scriitorii cu un dram de geniu, cărți; este vorba de tine. Trebuie să te deprinzi cu acest omagiu, nu neapărat măgulitor, pe care ți-l aduce cultura în general și cartea lui Hegel în particular”⁸.

Să urmărim motivarea acestei interpretări, după care „Hegel pare să fi descris aici gândul de dindărătul gândurilor și demersurilor noastre, fie că filosofăm, ori nu. Și e vorba de un gând pe care îl purtăm statornic cu noi, dar care de fapt, spune Hegel, ne poartă cu el sau care, chiar dacă nu-l gândim, ne gândește el, ne însuflețește și ne leapădă el pe drum, atunci când nu mai suntem în stare să ținem pasul. Despre asemenea și alte peripeții vorbește cartea lui Hegel”⁹.

3. Oricum, o lectură „dinoce” de limbajul specific (pe alocuri, criptic!) scrierilor hegeliene constituie o faptă (culturală) inedită. Și aceasta cu atât mai mult cu cât o situează „sub semnul vorbei lui Eminescu pe marginea *Criticii Rațiunii Pure*¹⁰, precizând (în baza taxtului de mai jos, nota 10) că „Hegel are predispoziție filosofică: abstrage de la tors. Noi însă suntem sub torsul care ține întruna. Și e ceea ce ne spune cartea: Conștiința noastră vrea să se oprească la o certitudine, dar vede că nu poate; obține o alta, dar decade iarăși. De câte ori? Dar învățați întâi să vedeți care sunt peripețiile”¹¹.

Înainte de a da curs acestui îndemn (de a urmări „peripețiile”), reținem câteva liniamente ale „interpretării”; cartea aceasta este „stranie pentru că te privește atât de aproape: că există peripeții ale cugetului”; „o întreagă carte de filosofie, adică o carte ce ține de genul didactic trece astfel în genul epic”; „în locul unui cuget care să spună ce este pe lume sau ce trebuie să fie, iată unul care pățește ceva, încercând să spună așa”; peripețiile sunt *legate*: conștiința, conștiința de sine, rațiunea, spiritul; peripețiile „nu sunt doar legate, sunt *organizate*, cifrate, ca sub un cod genetic”. În cartea lui Hegel „toate curg așa în tact”, ca un dans al ideilor, căci peripețiile „nu sunt numai organizate, ele sunt și *întruchipate*”; peripețiile conștiinței „au fost peripețiile omului istoric”, povestind „pățaniile conștiinței”, Hegel „desfășoară peripețiile istoriei de trei ori, în cercuri

tot mai largi, până ce unda istoriei ajunge, pare-se, la țărnul certitudinii căutate”¹².

Iată de ce „o asemenea carte nu poate fi ignorată nepedepsit”, căci „nu poți lăsa neștiute căile omului, dacă a reușit cineva să le arate”; „dacă nu citești cartea, atunci riști să o scrii, într-un fel”, și „riscul cel mare e de a o scrie prost...”¹³.

În esență, o organizare a modului de interpretare ce premerge teoretico-metodologic urmării „peripețiilor” sub un risc, legat, firește, de „a-ți închipui că ai înțeles-o”, că „ai devenit mai lucid” – formula prin care este clară ideea pe care ți-o poate da Hegel: că „luciditatea aceasta” este „o peripatie a veacului nostru”¹⁴, evident, încă nescrisă!

4. Dar nu ne propunem să urmărim (în rezumat) modul în care conceptele de bază ale *Fenomenologiei* hegeliene iau calea „peripețiilor”, ci vom încerca să punem în atenție câteva momente care justifică avantajele unei astfel de lecturi.

Din vasta literatură a temei, reținem câteva care își dau parcă întâlnire cu interpretarea *Fenomenologiei* ca „o carte a peripețiilor conștiinței”, ceea ce sună consonant cu noutatea demersului hegelian, care nu provine doar din preocuparea cu problematica conștiinței, ci dintr-o radical inedită concepere a conștiinței: «conștiința care apare» (*das erscheinende Bewußsein*), adică „nu conștiinței îi apare «ceva», ci conștiința «trece în fenomen», iar consecința configurațiilor ei este constituirea conștiinței însăși”¹⁵.

Mai îndeaproape privită, scrierea lui Hegel „prezintă oarecum o cronică despre această conștiință totală”, este „*re-interiorizare* (*Erinnerung*), reflecția participă la aceasta, dar numai întrucât ea este identică cu intuiția productivă”¹⁶.

Așadar, „conștiința nu este părăsită niciodată; ea este și rămâne scena pe care se efectuează dezvoltarea spirituală ca «interiorizare» (*Er-innerung*) de șiruri ale configurațiilor”¹⁷.

Hegel însuși scria: „În concentrarea sa de sine, *Spiritul* este cufundat în noaptea conștiinței sale de sine, existența sa, în fapt dispărută, este însă păstrată în aceasta și această existență depășită – cea dinainte, însă renăscută din cunoaștere – este noua existență (...) În ea el trebuie să înceapă tot atât de naiv de la început, din nemijlocirea ei, și să-și extragă iarăși din ea măreția lui, ca și cum tot ceea ce a precedat ar fi pentru el pierdut și nu ar fi învățat nimic din experiența spiritelor care l-au precedat. Dar *re-interiorizarea* (*Er-innerung*) a păstrat

această experiență și este interiorul și, de fapt, forma superioară a substanței. Dacă, deci, acest spirit ia iarăși de la început cultura sa, părănd că pleacă numai de la el, el începe în același timp pe o treaptă superioară. Imperativul spiritelor care se formează în acest fel și își dă formă în existența-în-fapt, constituie o succesiune în care unul a înlocuit pe altul și fiecare a preluat imperiul lumii de la cel precedent. Scopul acestei succesiuni este revelarea adâncului, și aceasta este *conceptul absolut*¹⁸.

Din experiența cunoscutei *Hegel-Forschung* mai reținem că „*Fenomenologia spiritului*, deși păstrează forma de «Doctrina științei» (*Wissenschaftslehre*), se deosebește însă de aceasta în mod esențial prin procedeul său de tip *descriptiv*, nu deductiv¹⁹.

De fapt, „*Fenomenologia spiritului* constituie în principiu o temă eternă a filosofiei. Hegel nu a fost nici primul, nici ultimul care a tratat-o. Dar prima cuprindere clară a problemelor și ducerea până la capăt o constituie opera sa (...) Chiar și analiza descriptivă a actului, ceea ce azi numim «Fenomenologie», este în esență *Fenomenologie a spiritului*”²⁰.

5. De aici, poate, și noi posibilități multiple de lectură și interpretare a *Fenomenologiei*, în rândul cărora se integrează și *Povestiri despre om*. Căci cartea lui Hegel „se face și reface cu fiecare dintre noi, de parcă nu ar fi scrisă (...) Căci după ce a fost cartea peripețiilor cugetului, a peripețiilor legate, a celor ce se organizează dialectic, a celor întruchipate istoric, «Fenomenologia» e cartea peripețiilor *adevărate* din fiecare conștiință individuală” și, peste toate acestea, este „o peripeție a veacului nostru”²¹.

Forma de „povestire” adoptată de Noica nu este o simplificare, ci urmează o înțelegere care să ducă de la «conștiința de sine» la om. Și nu fără temei, căci la Hegel «conștiința de sine» ține, parcă, locul omului. „Nu te poți opri – subliniază Noica – atunci, dacă ai ieșit o clipă din cartea lui Hegel și te gândești la ceea ce se întâmplă în istoria reală și, poate mai impresionant decât oriunde, în istoria culturii: trecerea de la substanță la subiect e legea însăși a culturii, dialectic ori nu înțeală”²².

Să lăsăm cazul lui Shakespeare și „să urmărim, scrie Noica, cazul lui Eminescu mai apropiat lumii noastre”: în Eminescu, substanța a devenit subiect. Cultura noastră folclorică, cultura lumii largi așa cum a știut el să și-o însușească, în sfârșit rostirea noastră românească, toate laolaltă se topeau pentru

Eminescu într-o substanță. El le-a făcut subiect. Pătruns de ele, le-a pătruns și le-a îmbibat la rândul său cu subiectivitatea sa, așa încât codrul se leagă acum, pentru noi, așa cum l-a cântat Eminescu, iar zeii și oamenii se tânguie după tânguirea lui”²³.

6. Pe acest fond, Noica înscrie câteva considerații semnificative pentru înțelegerea specificului culturii noastre, țesute în jurul a ceea ce s-ar putea numi „modelul cultural Eminescu”: „Ce neadevărat ar fi totuși – și ce străin de hegelianism – dacă ne-am grăbi să fim «subiecte» pe socoteala substanței Eminescu, dacă l-am reface ca simpli epigoni! (...) Într-o cultură, vine ceasul când te întreb: care mi-e substanța – limba, folclorul, aria de cultură? De aceea și suntem în ceasul acesta, cu Eminescu, întocmai ca după începutul oricărei triade hegeliene. Cine ne dă substanța? Ce este Eminescu acesta, în răspunderea căruia ne luptăm pentru o afirmare de *subiectivitate* românească?”²⁴

Aici, se pare, aflăm motivarea aducerii în atenție a *Fenomenologiei spiritului*, anume ca premisă (teoretico-metodologic, evident!) nu doar pentru a înțelege prin Eminescu (model pentru o nouă epocă de „Bildung”, de formare culturală) cum „întreaga noastră cultură românească trăiește astăzi limpede pe modelul triadei hegeliene”²⁵.

Hegel vine aici tocmai prin dialectica conștiință, conștiință de sine: „cutremurul” pe care „îl încearcă orice substanță ce devine subiect – scrie Noica – trebuie înfruntat și de noi cu încrederea pe care și-o poate da dialectica în acest ceas al cărții lui Hegel chiar”²⁶.

7. Se pregătește astfel (cu o continuare a „interpretărilor” la alte nivele ale *Fenomenologiei* hegeliene) motivarea (teoretică, de fond) de care autorul vorbește în „Cuvânt-înainte”: „...opera lui Hegel este Cartea omului, una pe care o citim, pe neștiute, statornic”.

Este de reținut punerea în relație cu acțiunea; din cartea lui Hegel „se poate desprinde ceva despre felul cum omul atacă – și cum trebuie să atace – orice problemă: nu numai ca spectacol, dar și ca sugestie pentru acțiunea proprie. Capitolele lui Hegel, din trei în trei cum merg, au o curioasă alternanță: trei sunt de cunoaștere, apoi următoarele trei sunt de viață și acțiune; vin din nou trei de cunoaștere, apoi alte trei de viață și acțiune. E o întrebare dacă Hegel și-a dat seama de această desfășurare modulată a lucrurilor...”²⁷

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Din dezvoltările ce urmează pas cu pas textul lui Hegel rezultă tocmai îndemnul că această „Carte a omului” trebuie citită atât pentru conținutul ei teoretico-metodologic, pentru modul de gândire dialectic hegelian, cât și pentru învățămintele care se desprind pentru a înțelege lumea noastră și posibilitățile situării ei în noi orizonturi ale istoriei și culturii.

Câteva rânduri din finalul la „A doua interpretare” devin grăitoare în acest sens: „Ținta întregii desfășurări? Este ca din istorie, pe de o parte, din *Fenomenologia* regăsită ca o carte deschisă omului, de altă parte, spiritul absolut să-și continue amintirea și adevărul”²⁸.

În stilul acestei „povestiri”, textul următor este și mai elocvent: „Aici a oprit povestea omului Hegel, cel care i-a istorisit-o întâi. Iar noi, care o repovestim, știm că el descria, cu ultimele sale gânduri, ceea ce avea să facă el însuși mai târziu cu *Enciclopedia*, de parcă își amintea de viitor, cum s-a spus despre profeți. Poate că își amintea, în felul acesta, și de viitorul nostru, în măsura în care nici noi, oamenii de după el, nu scriem alte cărți, decât cele pe care le prescria el, *Cartea logicii*, *Cartea naturii* și *Cartea istoriei*”²⁹.

„Dacă graiul nostru spune într-adevăr lucruri care nu s-au rostit întotdeauna în alte limbi și care le-ar putea îndemna pe acestea să se mlădieze după cuvântul nostru, atunci, în măsura în care există un rost românesc în cele ale gândului (subl. n.), suntem datori lumii cu acest rost”³⁰.

Ca și în studiile asupra lui Platon și Aristotel, Descartes și Kant (și multe altele), Noica înscrie o pagină semnificativă și în studiul lui Hegel, al unei opere de referință în cultura modernă. Ceea ce vine ca „interpretare” și aici este modul propriu de a regândi și aceasta în folosul înțelegerii și prețuirii a ceea ce a venit ca „rostire filosofică românească”. „Dacă s-ar întreba cineva de ce dăm atâta însemnătate câtorva cuvinte românești – scrie Noica – am răspunde: pentru că aceasta este partea noastră de cer”.

Note

¹ W. Windelband, *Die Geschichte der neueren Philosophie in ihrem Zusammenhange mit der allgemeinen Kultur und den besonderen Wissenschaften*, Zweiter Band: *Von Kant bis Hegel und Herbart*, 5. Aufl., Leipzig, Verlag von Breitkopf & Härtel, 1911, p. 332.

² *Ibidem*, p. 334 („Das Geschlecht, welches dem Reichtum dieses Werkes gewachsen war, stirbt aus, und schon jetzt dürfen diejenigen, die es auch nur von Anfang bis zu Ende gelesen haben, zu zählen sein”).

³ *Ibidem*, p. 336. Un rol important îl are *Prefața*, despre care exegeți de marcă ai operei lui Hegel spuneau: „Cel care a înțeles *Prefața* la *Fenomenologia spiritului*, acela l-a înțeles pe Hegel” (Hermann Glockner, *Hegel*, II, 1940, p. 419).

⁴ G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, București, Ed. Academiei, 1965, p. 46. Aceasta este și ediția pe care o utilizează Constantin Noica în *Povestiri despre om*.

⁵ C. Noica, *Povestiri despre om. După o carte a lui Hegel*, București, Cartea Românească, 1980, p. 5.

⁶ G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, p. 11. Aceasta, întrucât „lucrul nu este epuizat în scopul său, ci în dezvoltarea sa, nici rezultatul nu constituie întregul *real*, ci numai împreună cu devenirea... Tot astfel *diversitatea* este mai degrabă *granița* lucrului; ea este acolo unde lucrul încețază, adică este ceea ce acesta nu este” (*Ibidem*, p. 10).

⁷ C. Noica, *Op. cit.*, p. 9–10.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 10.

¹⁰ Iată textul: „Reprezentăția e un ghem absolut și unul dat simultan. Resfirarea acestui ghem simultan e timpul și experiența. Sau și un fuior, din care toarcem firul timpului, văzând numai astfel ce conține. Din nefericire, atât torsul, cât și fuiorul țin întruna. Cine poate privi fuiorul abstrăgând de la tors, are predispoziție filosofică” (reprodus la p. 10).

¹¹ C. Noica, *op. cit.*, p. 10.

¹² *Ibidem*, p. 11, 12.

¹³ *Ibidem*, p. 10.

¹⁴ *Ibidem*, p. 13.

¹⁵ H. Glockner, *Hegel*, Band II: *Die Entwicklung der Hegelschen Philosophie*, Stuttgart, Fr. Frommanns Verlag, 1940, p. 402–403.

¹⁶ *Ibidem*, p. 403. «Konkret zu denken» este tema; „ceea ce Hegel a considerat cert, ca «sigur» și «fapt» al său a fost convingerea că adevărul nu este ceva ascuns sau numai simbolic, ci se află în fața ochilor tuturor” (*Ibidem*, p. 410–413).

¹⁷ *Ibidem*, p. 475.

¹⁸ G.W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului* (traducere de Virgil Bogdan, revederea traducerii și note de Alexandru Boboc), Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2012, p. 426–427.

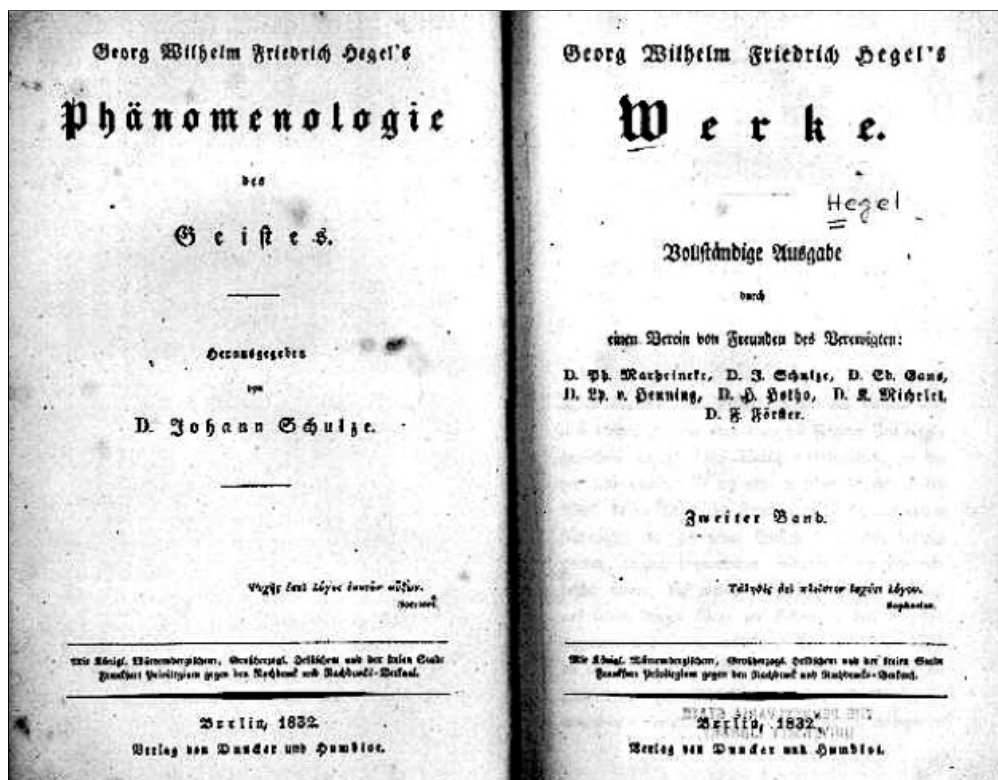
¹⁹ N. Hartmann, *Die Philosophie des deutschen Idealismus*, 3, Aufl., 1974, p. 266–267.

²⁰ *Ibidem*, p. 324. De aceea, poate, „cu cât ne raportăm mai critic la Hegel, cu atât avem de învățat de la el. Astăzi, critica lui Hegel nu constituie o temă mai puțin prezentă decât înțelegerea concepției sale” (*Ibidem*, p. VI). De fapt, Hegel a exprimat mai precis „gândul călăuzitor al epocii sale”, căci „a lăsat să vorbească minunata obiectivitate, obiectul însuși, să se lumineze el-însuși de la sine, fără a-l mișca în lumina unei teorii determinate” (*Ibidem*, p. 18).

²¹ C. Noica, *Op. cit.*, p. 52. Ca ilustrări, autorul se referă la Shakespeare și la Eminescu, într-o explicație demnă de prezentat: „Să luăm cazul unui Shakespeare, în care în chip izbitor substanța momentului elisabetan... se rezolvă într-un subiect creator (...) care avea apoi să devină el însuși o substanță pentru cultura engleză” (*Ibidem*).

²² *Ibidem*, p. 52. Firește, continuă Noica, se mai pot închipui, în cultura noastră, și alte subiectivități creatoare în care să se rezolve substanța aceea. Dar, între timp, Eminescu însuși a devenit substanță și subiectele creatoare noi nu mai pot apărea în lumina noastră fără să-l distileze pe el, ca o esență, în subiectivitatea lor” (*Ibidem*, p. 52–53).

²³ *Ibidem*, p. 53. În același sens, al lecturii prin comparație, pentru o mai bună înțelegere a textului hegelian este aplicarea la contextul limbii noastre: „Ni se păruse, la

capitolul despre intelect, că trecerea la conștiința de sine este făcută firesc de «sinea» românească: privești în sinea lucrului după modelul sinei tale. Acum spunem și mai mult, că prima triadă hegeliană, și aproape toate cele ce vor urma aici, nu se înțeleg cu mișcarea lor dialectică, dacă punem în joc pe «nu». Va fi fiind nu suveran în logică și în „Logica” lui Hegel, dar în „Fenomenologia” lui cel care domnește și însuflețește este *ba*. Nu poți să negi ce ești și ce este în lucruri, ceea ce rămâne statornic în ele, cum va rămâne conștiința simplă. Dar poți spune *ba*. Devenită pelerin al certitudinii, conștiința pleacă la drum cu un toiag din pădurile Thraciei” (*Ibidem*, p. 34).

24 *Ibidem*.

25 *Ibidem*. De altfel, – continua Noica – „Când vezi feciorii aceștia de țărani ridicați dintr-o dată, ca subiecte creatoare, până la pragurile marii poezii și cunoașteri, când îi vezi chinuți de gândul că pierd substanța din care totuși au trebuit să se desprindă (...) înțelegi cum substanța românească, atâta amar de vreme reținută ca substanță, se rezolvă în subiecte și se dizolvă în obiectivitatea istoriei de mâine” (*Ibidem*).

26 *Ibidem*. Explicația devine aici îndemn: „Căci, iată, se rezolvă și se încheie substanța unei Vieți istorice și se deschide calea, *cu noi cu tot*, către substanța nouă, care poartă numele de rațiune” (*Ibidem*).

27 *Ibidem*, p. 95. Este semnificativ, că în timp ce conștiința simplă se menține în puritatea cunoașterii (chiar la nivelul elementar), conștiința de sine se desfășoară întreagă în orizontul experienței de viață și al acțiunii”; „ce curios: când oamenii îi reproșează filosofiei că nu reușește să fie științifică, ei nu știu ce-i cer: să pună în ordine dezordinea lor. Ei își permit să trăiască oricum, dar cer ca proiectarea

haosului lor pe ecranul filosofiei să fie ordine. Ei bine, este ordine. Și atunci omul (...) își dă seama că ceea ce i se părea libertate era necesitate” (*Ibidem*, p. 96, 97).

28 *Ibidem*, p. 250. Este de reținut că preocuparea (mai timpurie) a lui Noica pentru tema „*Cât de clar poate fi înfățișat Hegel*”: „Ceea ce îi reușește lui Hegel – și reușita aici s-a dovedit unică în istoria filosofiei – este tot, am putea spune absolut tot, ce înfățișează el din perspectiva spiritului, despre om. *Fenomenologia spiritului* reprezintă, după noi, una dintre puținele cărți de filosofie ce se vor mai citi în anul 3000” (Ctin. Noica, *Cât de clar poate fi înfățișat Hegel*, în vol. *Teme hegeliene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 19).

29 *Ibidem*. În *Introducere*, autorul vorbește de „luciditatea pe care ți-o poate da Hegel”, considerând-o „o peripeție a veacului nostru”: „Probabil că face parte dintr-un capitol al cărții pe care o va scrie un alt docent, de astă dată poate nu unul de la Jena. În nădejdea că ar putea fi din țara lui Eminescu, ne gândim și toarcem firul cărții ajutorului de profesor” (*Ibidem*, p. 13). Un gând bun, desigur. Numai că „un alt docent” întârzie ori poate stă să vină.

30 C. Noica, *Rostirea filosofică românească*, București, Ed. Științifică, 1976, p. 6. Căci, la Hegel – precizează Noica (în studiul amintit) – „vorbirea despre om reușește cel mai bine, pentru că, întocmai bunului simț, ar fi spus el, știe să cufunde mai adânc pe om în Altceva, de care totuși omul singur devine conștient. Iarăși pe limba noastră (...) am putea spune: noi cunoaștem cu intelectul nostru lumea și aflăm de la Hegel care ar putea fi sinele rațional al lumii, dar nu știm ce este sinea ei. Știm doar ceea ce este în sine omului” (*Cât de clar poate fi înfățișat Hegel*, p. 20).

Premise pentru creșterea rezilienței seismice urbane în România*

*Radu Văcăreanu***

*Florin Pavel****

*Cristian Arion*****

*Alexandru Aldea******

*Cristian Neagu******

*Viorel Popa******

*Mihail Iancovici******

Introducere

România reprezintă una dintre țările cu seismicitatea cea mai ridicată din Europa, alături de Italia, Grecia și Turcia, iar municipiul București este, la rândul său, unul dintre orașele cu cel mai mare risc seismic de pe acest continent. Nivelul ridicat al riscului seismic asociat Bucureștiului este produs de un fond construit vulnerabil ce se află sub influența puternică a sursei seismice de adâncime intermediară Vrancea, ce are cea mai mare contribuție asupra nivelului de hazard seismic din București, precum și din toată partea de sud și de est a României. Această sursă seismică a produs cel mai mare cutremur de adâncime intermediară din Europa din secolul XX (cutremurul din 10 noiembrie 1940, cu magnitudinea moment $M_W = 7,7$ și adâncimea de focar $h = 150$ km). De asemenea, mai trebuie amintit faptul că România, și în particular Bucureștiul, au fost afectate de nouă evenimente seismice cu magnitudinea moment $M_W \geq 7,0$ în ultimii 200 de ani (patru dintre aceste evenimente au avut loc în secolul XX în anii 1908, 1940, 1977 și 1986).

În anul 2016 au fost finalizate două proiecte naționale de cercetare – BIGSEES și RO-RISK –, în cadrul cărora problematica evaluării hazardului și a riscului seismic la nivel național a fost analizată, folosind unele dintre cele mai recente metodologii din literatura de specialitate. Totodată, în cadrul unui alt proiect de cercetare, COBPEE, s-au făcut primii pași spre o analiză de reziliență seismică a fondului rezidențial din București. În cadrul acestei lucrări sunt prezentate o parte dintre cele mai importante rezultate obținute în cadrul proiectelor menționate anterior. Totodată, problematica evaluării riscului seismic pentru București este comentată în lumina unor noi studii apărute în literatură. Nu în ultimul rând, sunt ilustrate o serie de rezultate preliminare ale analizei de reziliență seismică efectuată asupra fondului rezidențial din București și sunt propuse o serie de direcții viitoare de cercetare.

Evaluarea hazardului seismic pentru România

În cadrul proiectului național RO-RISK, desfășurat în anul 2016, a fost evaluat hazardul seismic la

* Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări „Evaluarea integrată a riscurilor naturale din România – 40 de ani de la cutremurul din 4 martie 1977” (4 martie 2017, Aula Academiei Române)

** Universitatea Tehnică de Construcții București

*** Universitatea Tehnică de Construcții București

**** Universitatea Tehnică de Construcții București

***** Universitatea Tehnică de Construcții București

***** Universitatea Tehnică de Construcții București

***** Universitatea Tehnică de Construcții București

Figura 1. Harta surselor seismice care pot afecta teritoriul României (Văcăreanu et al. 2015)

nivel național exprimat în accelerații spectrale, intensități macroseismice și intensități Arias, pentru mai multe perioade medii de revenire (zece ani, o sută de ani, 225 de ani, 475 de ani și o mie de ani). Aceste analize au fost efectuate, considerând toate sursele seismice ce pot afecta teritoriul României. În total, au fost luate în considerare 13 surse seismice crustale, precum și sursa de adâncime intermediară Vrancea. Distribuția spațială a acestor surse este ilustrată în Figura 1, pe baza rezultatelor obținute în cadrul proiectului BIGSEES (Văcăreanu et al. 2015). Se poate observa faptul că doar o parte dintre cele 14 surse seismice se găsesc pe teritoriul României, existând totodată și surse situate în Serbia, Bulgaria, Ungaria și Ucraina.

Atât în cadrul proiectului BIGSEES, cât și în cadrul proiectului RO-RISK, evaluarea hazardului seismic la nivel național s-a efectuat folosind o abordare probabilistică (Cornell, 1968, Reiter, 1990 etc.). Analiza probabilistică de hazard seismic (APHS) pentru un amplasament este realizată considerând toate mișcările terenului provenind de la cutremure ce se pot produce în sursele seismice identificate, de orice magnitudine posibilă și/sau de la orice distanță sursă-amplasament, împreună cu incertitudinile asociate acestora. Analiza probabilistică de hazard seismic, APHS are avantajul că integrează în totalitate toate incertitudinile epistemice provenite

din analiza seismicității și a parametrilor așteptați ai mișcării terenului la un viitor cutremur într-un anumit amplasament. Analiza probabilistică a hazardului seismic oferă o descriere probabilistică (o frecvență medie de depășire) a unei mărimi caracteristice, precum amplitudinea unui parametru al mișcării terenului.

În analizele probabilistice de hazard seismic efectuate s-au luat în considerare incertitudinile epistemice asociate atât seismicității, cât și evaluării amplitudinii mișcării seismice, prin utilizarea unui arbore de evenimente.

Distribuția mediei geometrice a valorilor de accelerații maxime ale terenului în direcție orizontală pentru o perioadă medie de revenire de 475 de ani este prezentată în Figura 2 (p. 40). Perioada medie de revenire de 475 de ani (probabilitate de depășire de 10% în 50 de ani) reprezintă valoarea propusă de codul european EN 1998-1 (2004). Se are în vedere ca în viitoarea generație a codului de proiectare seismică din România perioada medie de revenire a accelerației maxime a terenului să crească de la 225 de ani (probabilitate de depășire de 20% în 50 de ani) la 475 de ani. În Figura 2 se pot observa cu ușurință valorile considerabile ale accelerației maxime ale terenului, în special pentru amplasamentele situate în proximitatea sursei seismice de adâncime intermediară Vrancea.

Figura 2. Harta de hazard seismic a României pentru o perioadă medie de revenire de 475 de ani

Evaluarea riscului seismic pentru România

Tot în cadrul proiectului RO-RISK a fost efectuată și o evaluare a riscului seismic la nivel național. Echipa care a realizat această evaluare a inclus experți din cadrul Universității Tehnice de Construcții București (UTCB), Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizica Pământului (INCDFP) și Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare în Construcții, Urbanism și Dezvoltare Teritorială Durabilă (URBAN-INCERC). Datele referitoare la caracteristicile fondului construit (material de construcție, structură de rezistență, regim de înălțime și an de construcție) sunt cele obținute în urma celui mai recent recensământ, efectuat în anul 2011. Printre cele mai importante contribuții ale colectivului de la UTCB se numără evaluarea vulnerabilității seismice a clădirilor de beton armat, în funcție de nivelul codului seismic, precum și în funcție de condițiile locale de teren. Patru niveluri de cod seismic, și anume pre-cod pentru clădiri construite înainte de 1963, cod inferior pentru clădiri construite între 1963 și 1977, cod moderat pentru clădiri construite în perioada 1978–1992, și respectiv cod avansat pentru clădirile construite după 1992, au fost propuse pentru analiza de vulnerabilitate seismică a clădirilor. Totodată, cerința seismică este dependentă de condițiile de teren, așa cum sunt definite în cadrul codului de proiectare seismică în vigoare (codul P100-1/2013) pe baza perioadei de control T_C .

În cadrul proiectului RO-RISK, analiza de risc seismic a fost efectuată aplicând metodologia HAZUS (2012). Calculele au fost efectuate pentru cinci scenarii de cutremur, trei dintre acestea, pentru trei perioade medii de revenire de zece ani, o sută de ani și o mie de ani, fiind de tip probabilist, în care s-au luat în considerare toate sursele seismice care pot afecta teritoriul României. Următoarele două scenarii au fost de tip determinist și au constat dintr-un cutremur produs de sursa seismică de adâncime intermediară Vrancea (magnitudinea asociată acestui cutremur a fost cea corespunzătoare unui interval mediu de recurență de o mie de ani), precum și un cutremur produs de sursa seismică crustală Banat (magnitudinea asociată fiind cea corespunzătoare unui interval mediu de recurență de o sută de ani). Un exemplu de rezultat obținut în cadrul proiectului RO-RISK este ilustrat în Figura 3, în care se prezintă numărul de clădiri rezidențiale afectate la nivel de unitate administrativ-teritorială (UAT), pentru scenariul probabilist de cutremur cu perioada medie de revenire de o mie de ani. Numărul de clădiri afectate la nivelul României pentru scenariul probabilist de cutremur cu perioada medie de revenire de o mie de ani este de peste 500 000, iar numărul persoanelor afectate (toate gradele de răni) este de peste 250 000. De asemenea, mai trebuie subliniat faptul că în cazul scenariului determinist de cutremur produs în sursa de adâncime intermediară Vrancea, numărul de clădiri afectate la nivelul întregii

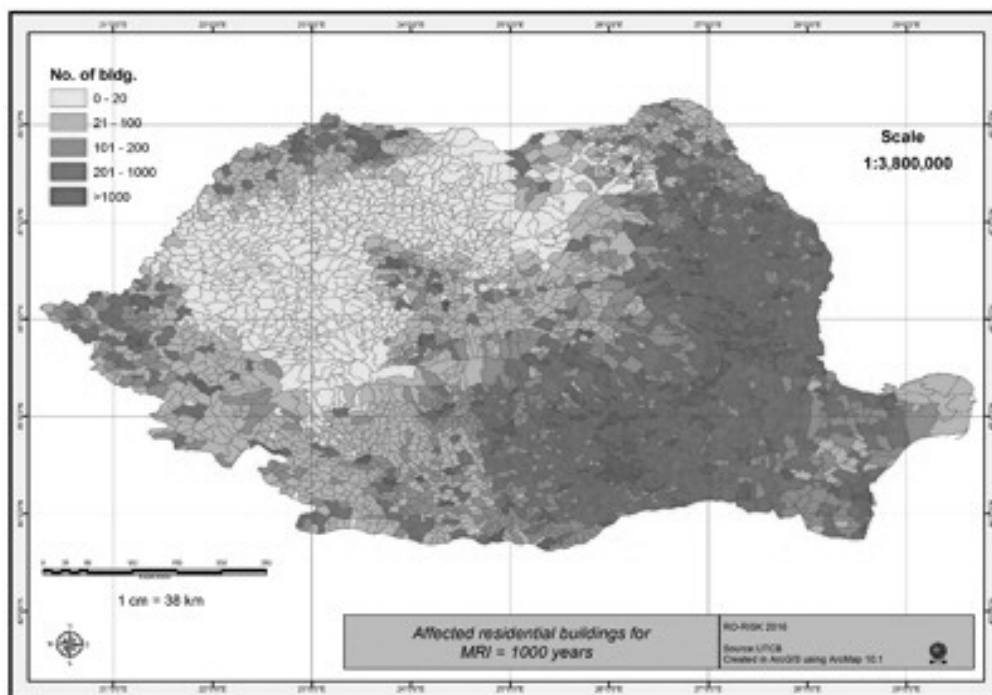

Figura 3. Număr de clădiri rezidențiale afectate pentru scenariul probabilist de cutremur cu perioada medie de revenire de 1000 de ani (echivalent cu 5% probabilitate de depășire în 50 de ani)

țări este de peste 300 000, iar numărul persoanelor afectate este de peste 130 000.

Evaluarea riscului seismic pentru București

Evaluarea riscului seismic pentru București este un subiect de interes, mai ales în ultimii cinci ani. Ca exemple de cercetări recente legate de acest subiect se pot menționa studiile lui Lang et al. (2012), Armaș et al. (2016), Toma-Dănilă și Armaș (2017), Corbane et al. (2017), Pavel și Văcăreanu (2016) sau Pavel et al. (2017). Majoritatea lucrărilor referitoare la evaluarea riscului seismic pentru București consideră cerință seismică diferite scenariilor de cutremur produse de sursa de adâncime intermediară Vrancea. Lucrarea lui Corbane et al. (2017) conține o evaluare a riscului seismic la nivel european pe baza datelor de hazard seismic obținute în cadrul proiectului SHARE (Woessner et al. 2016). În urma analizelor rezultatelor de risc seismic obținute în cadrul lucrărilor mai-sus menționate, se pot trage următoarele concluzii:

Din studiul lui Armaș et al. (2016) rezultă că numărul persoanelor decedate în cazul unui scenariu de cutremur cu magnitudinea $M_W = 7,8$ (denumit impropriu de autorii studiului respectiv *worst-case scenario*, având în vedere magnitudinile moment ale evenimentelor seismice vrâncene din anii 1802, respectiv 1940) este de 81 000, în timp ce un cutremur similar cu cel din 1977 ar produce 25 000 morți.

Numărul persoanelor decedate a fost obținut folosind datele referitoare la fondul construit colectate la recensământul din 2002. De asemenea, autorii afirmă că cele mai mari pierderi sunt previzionate în zonele Rahova, Crângași, Giulești-Sârbi sau Bucureștii Noi, zone care nu sunt caracterizate majoritar de un fond construit foarte vulnerabil seismic.

Pe baza rezultatelor din studiul lui Toma-Dănilă și Armaș (2017), numărul clădirilor caracterizate de o stare completă de avariere este de peste 800 în cazul unui scenariu de cutremur similar cu cel din 30 mai 1990 (magnitudine moment $M_W = 6,9$ și adâncime $h = 91$ km), de aproximativ 1800 în cazul unui scenariu de cutremur similar cu cel din 4 martie 1977 (magnitudine moment $M_W = 7,4$ și adâncime $h = 94$ km) și de aproximativ 15 000 în cazul unui scenariu de cutremur cu magnitudinea $M_W = 7,8$ (același scenariu de cutremur denumit impropriu ca fiind *worst-case scenario*). Aceste valori depășesc cu mult ordinele de mărime observate la cutremurele vrâncene din anii 1977 și 1990.

Bucureștii este pe locul 4 (patru) în Europa în ceea ce privește pagubele seismice după Atena, Roma și Bratislava (Corbane et al. 2017). Tot pe baza aceluiași studiu, cele mai mari pierderi din România se înregistrează în partea de nord-est a țării (Moldova), concluzie ce nu poate fi susținută de seismicitatea moderată a zonei și de fondul construit aferent.

Studiile lui Lang et al. (2012) și Pavel și Văcăreanu (2016) au produs valori destul de apropiate în ceea ce privește pierderile directe pentru diferite scenarii de cutremur. În cazul numărului persoanelor afectate, diferențele sunt considerabil mai mari, studiul lui Lang et al. (2012) dând valori mai mari. Posibilele cauze ale diferențelor sunt menționate în studiul lui Pavel și Văcăreanu (2016).

După cum se poate remarca din cele arătate anterior, există o variabilitate foarte mare a rezultatelor. Câteva dintre motivele acestor diferențe se referă la funcțiile de fragilitate/vulnerabilitate seismică folosite, metoda de evaluare a răspunsului seismic structural așteptat, caracteristicile fondului construit sau de modul de reprezentare al cerinței seismice.

Cu toate acestea, ies în evidență câteva studii ale căror rezultate au serioase semne de întrebare. Astfel, studiul lui Corbane et al. (2017) clasează Bucureștiul pe locul patru în Europa, din punct de vedere al pagubelor seismice, după Bratislava.

Este de remarcat faptul că nivelul de hazard la Bratislava este mult inferior celui de la București, chiar și în modelul SHARE de hazard seismic (Woessner et al. 2017). Utilizarea acelorași funcții de vulnerabilitate la nivelul Europei de către autori nu poate oferi un răspuns al acestui rezultat foarte surprinzător. Studiul lui Armaș et al. (2016) relevă un număr de morți puternic supraevaluat și care nu a fost obținut în evaluarea de risc seismic din cadrul proiectului RO-RISK nici măcar la nivelul întregii țări. De asemenea, nominalizarea zonelor Rahova, Crângași, Giulești-Sârbi sau Bucureștii Noi ca fiind cele în care pierderile pot fi cele mai mari sunt contrare experienței cutremurului de la 4 martie 1977, precum și distribuției clădirilor vulnerabile seismic la nivelul Bucureștiului.

Numărul clădirilor caracterizate de o stare completă de avariere din studiul Toma-Dănilă și Armaș (2017) pentru un scenariu de cutremur similar cu cel generat de sursa seismică subcrustală Vrancea, la 30 mai 1990, nu are corespondent în realitatea observată (nu au existat clădiri prăbușite sau în prag de colaps în București). Este evident faptul că o analiză de risc efectuată pe un fond construit diferit de cel de la data producerii unui cutremur va genera rezultate diferite de cele observate, dar cel puțin datele observate pot oferi un ordin de mărime pentru acestea. Este părerea autorilor acestei lucrări că studiile mai-sus menționate trebuie privite cu mare atenție, întrucât rezultatele sunt, de cele mai multe ori, contrazise de realitatea observată în România, și nu

numai. De aceea, autorii acestui articol subliniază faptul că astfel de rezultate sunt extrem de sensibile, putând produce un grad ridicat de neîncredere în rândul populației și al persoanelor responsabile cu managementul riscului seismic.

Comentarii despre reziliența seismică

Reziliența seismică reprezintă unul dintre cele mai dezbătute subiecte din domeniul ingineriei seismice, mottoul celei de-a XVI-a Conferințe Mondiale de Inginerie Seismică (16WCEE) desfășurate la Santiago, Chile, în ianuarie 2017 fiind *Resilience, the new challenge in earthquake engineering*. Reziliența se poate defini, pe scurt, ca fiind abilitatea (capacitatea) de pregătire, planificare, redresare și adaptare a sistemelor la evenimentele defavorabile. Principalele caracteristici ale unui sistem rezilient sunt: probabilități reduse de cedare; consecințe (pierderi de vieți omenești, avarii, pierderi economice și sociale) reduse; perioadă de recuperare redusă.

În cazul Bucureștiului, o primă evaluare a rezilienței seismice cu referire la fondul rezidențial existent a fost efectuată de către Pavel și Văcăreanu (2016). Un prim rezultat al acestei analize este ilustrat în Figura 4, din care se observă evoluția temporală post-cutremur a funcționalității clădirilor rezidențiale din București. Prin funcționalitate se înțelege capacitatea de adăpostire în clădirile rezidențiale. Cele două scenarii de cutremur au aceeași magnitudine, dar distanța epicentrală și adâncimea de focar corespund unui eveniment produs la mică distanță și, respectiv, al unui produs la mare distanță de București. Este evidentă diferența dintre cele două scenarii de cutremur produsă de cele două valori ale distanței sursă-amplasament. Pe graficul din Figura 4, reziliența este definită ca aria de sub curba de recuperare a funcționalității, raportată la aria totală. Valorile medii ale rezilienței, precum și funcționalitatea medie la un an și, respectiv, doi ani după producerea unui cutremur, sunt rezumate în Tabelul 1.

Concluzii

În cadrul acestei lucrări sunt prezentate o serie de aspecte semnificative legate de analizele de hazard și risc seismic pentru România. Problematika evaluării riscului seismic pentru București este pusă în contextul nevoii de a deveni o societate/comunitate rezilientă în fața dezastrelor naturale. Astfel, sunt ilustrate o serie de rezultate obținute în cadrul a trei proiecte de cercetare, și anume BIGSEES,

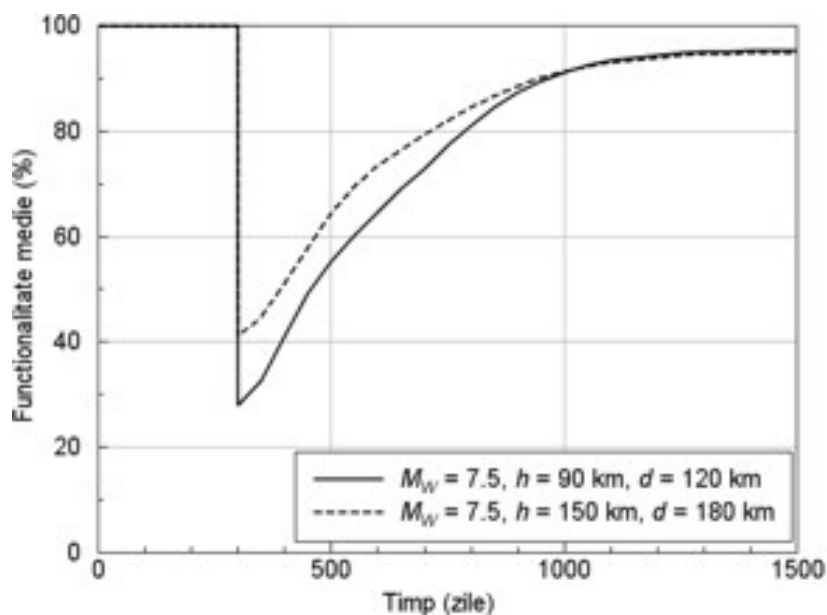

Figura 4. Funcționalitatea medie pentru clădirile rezidențiale din București pentru două scenarii de cutremur (Pavel și Văcăreanu, 2016)

Scenariu nr.	M_w, h, d	Funcționalitate medie		Reziliența
		După 1 an	După 2 ani	
1	$M_w = 7,0, h = 90$ km, $d = 120$ km	81.80%	96.50%	85,90%
2	$M_w = 7,0, h =$ 150 km, $d = 180$ km	89.33%	98.35%	91,13%
3	$M_w = 7,5, h = 90$ km, $d = 120$ km	70.17%	91.99%	77,83%
4	$M_w = 7,5, h =$ 150 km, $d = 180$ km	77.34%	91.92%	81,43%
5	$M_w = 8,0, h = 90$ km, $d = 120$ km	57.68%	87.26%	70,12%
6	$M_w = 8,0, h =$ 150 km, $d = 180$ km	69.55%	89.79%	76,56%

Tabelul 1. Funcționalitatea medie în funcție de scenariul de cutremur (Pavel și Văcăreanu, 2016)

RO-RISK și COBPEE. În aceste proiecte s-au realizat mai multe analize seismice care au permis cuantificarea realistă atât a hazardului, cât și a riscului seismic la nivelul întregii țări, precum și la nivelul Bucureștiului. Totodată, în cadrul articolului sunt analizate și discutate o serie de rezultate ale unor analize de risc seismic efectuate de către alte echipe. Autorii acestui articol consideră nepotrivită și perturbatoare nominalizarea anumitor cartiere din București ca fiind mai mult sau mai puțin vulnerabile seismic, având în vedere, pe de o parte, incertitudinile asociate acestor nominalizări și, pe de altă parte, potențialul de perturbare artificială a pieței imobiliare. Totodată, se recomandă confruntarea datelor obținute din analizele de risc seismic cu observațiile post-seismice, pentru a se evita publicarea unor rezultate care sunt foarte alarmiste și îndepărtate de realitate. În ceea ce privește reziliența seismică, prioritizarea strategiei de consolidarea a clădirilor publice poate fi argumentată științific, folosind rezultatele unei analize de reziliență. De asemenea, impactul economic, precum și necesarul de echipamente, numărul de persoane implicate în procesul de reconstrucție de după cutremur, și chiar și în intervenția în timpul unui astfel de dezastru, pot fi determinate printr-o analiză completă de reziliență. Nu în ultimul rând, o analiză completă a rezilienței seismice trebuie să includă și componenta de utilități (electricitate, apă, gaze, telefonie etc.), care, la rândul ei, va fi afectată, într-o măsură mai mică, sau mai mare de un viitor cutremur puternic. Trăgând o concluzie generală, autorii articolului consideră că este nevoie urgentă de un proiect de cercetare la nivel național (sau la nivelul municipiului București) care să se ocupe de problematica rezilienței seismice, cu toate componentele ei.

Mulțumiri

Acest articol prezintă o parte dintre rezultatele obținute în cadrul proiectului RO-RISK desfășurat în 2016 (coordonator: Inspectoratul General pentru Situații de Urgență; cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capacitate Administrativă). De asemenea, tot în cadrul acestui articol sunt prezentate o serie de rezultate obținute în cadrul proiectului COBPEE desfășurat în perioada 2015–2017 și finanțat de către CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-0697.

Bibliografie

- Armaș, I., Toma-Dănilă, D., Ionescu, R., Gavriș, A. (2016), *Quantitative Population loss assessment: seismic scenarios for Bucharest using 2002 census data*. *GI Forum*, 1:30–40.
- Corbane, C., Hancilar, U., Ehrlich, D., De Groeve, T. (2017), *Pan-European seismic risk assessment: a proof of concept using the Earthquake Loss Estimation Routine (ELER)*, „Bulletin of Earthquake Engineering”, 15:1057–1083.
- Cornell, C.A. (1968), *Engineering seismic risk analysis*. „Bulletin of the Seismological Society of America”, 58:1583–1606.
- EN 1998-1 (2004), *Design of structures for earthquake resistance*, Part 1: *General rules, seismic actions and rules for buildings*, CEN, Bruxelles.
- Federal Emergency Management Agency (2012), *Multi-hazard loss estimation methodology. Earthquake model – HAZUS MH 2.1*. Technical manual, Washington, USA.
- Lang, D., Molina-Palacios, S., Lindholm, C., Bălan, Ș. (2012), *Deterministic earthquake damage and loss assessment for the city of Bucharest, Romania*, „Journal of Seismology”, 16:67–88.
- MDRAP (2013) P100-1/2013, *Cod de proiectare seismică, Partea 1: Prevederi de proiectare pentru clădiri*, Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, București, România.
- Pavel, F., Văcăreanu, R., Douglas, J., Radulian, M., Cioflan, C.O., Bărbat, A. (2016), *An updated probabilistic seismic hazard assessment for Romania and comparison with the approach and outcomes of the SHARE project*. *Pure and Applied Geophysics*, 173:1881–1905.
- Pavel, F., Văcăreanu, R. (2016), *Scenario-based earthquake risk assessment for Bucharest, Romania*, „International Journal of Disaster Risk Reduction”, 20: 138–144.
- Pavel, F., Văcăreanu, R., Calotescu, I., Săndulescu, A.M., Arion, C., Neagu, C. (2017), *Impact of spatial correlation of ground motions on seismic damage for residential buildings in Bucharest, Romania*, „Natural Hazards”, 87: 1167–1187.
- Reiter, L. (1990), *Earthquake hazard analysis: issues and insights*, Columbia University Press, New York.
- Toma-Dănilă, D., Armaș, I. (2017), *Insights into the possible seismic damage of residential buildings in Bucharest, Romania, at neighborhood resolution*, „Bulletin of Earthquake Engineering”, 15: 1161–1184.
- Văcăreanu R., Pavel F., Aldea A., Arion C., Neagu C. (2015), *Elemente de analiză a hazardului seismic*, Ed. Conpress, București, ISBN 978-973-100-386-3, 215 p.
- Woessner, J., Danciu, L., Giardini, D., Crowley, H., Cotton, F., Grünthal, G., Valensise, G., Arvidsson, R., Basili, R., Demircioglu, M.B., Hiemer, S., Meletti, C., Musson, R.M.W., Rovida, A.N., Sesetyan, K., Stucchi, M. and the SHARE Consortium (2015), *The 2013 European Seismic Hazard Model: key components and results*, „Bulletin of Earthquake Engineering”, 13: 3553–3596.

Daimonion la Goethe și Blaga.

Implicații stilistice*

*Mihai Popa***

În mai multe locuri, Lucian Blaga face trimitere sau comentează concepția lui Goethe despre demonic. În *Religie și spirit*, în capitolul *Religiozitatea-fior*, căutând diferențele dintre panteismul spinozist și cel goethean, spune că forța demonică, adesea contradictorie, distrugătoare, dar și creativă, se opune concepției logice, matematice, a lui Spinoza, introducând o forță magică, ce deseori are și rolul unui factor stilistic inconștient¹. Despre rolul creativ, ca ferment stilistic inconștient, al factorului demonic, dar și despre legătura cu alte caractere cultural-stilistice, va fi vorba și în paginile de față.

Timpul poietic

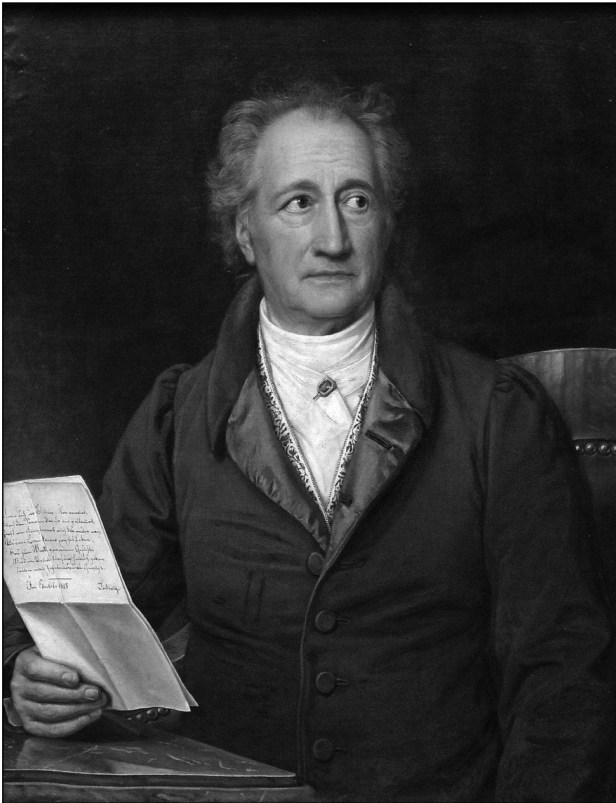
Timpul poietic sau *starea poietică* ar trebui să fie o metaforă, dar și un concept care, alături de cronotropia originii câmpului stilistic, să sugereze o mai directă legătură sau apropiere de acel *nisus formativus* originar sau, altfel spus, cu cuvintele lui Blaga, de „nevoia invincibilă de a întipări tuturor lucrurilor, care zac în zona întruchipărilor omenești, tuturor lucrurilor care ajung în atingere cu virtuțile noastre plastice, nevoia, zicem, de a întipări tuturor lucrurilor din orizontul nostru imaginar forme articulate în duhul unei stăruitoare consecvențe.”² Năzuința formativă reprezintă însă un factor – poate nu cel mai determinant, în orice caz, unul fundamental – care nu explică în totalitate forța creativă a personalităților de excepție. Deoarece, în *daimon* – pe care Blaga îl analizează din multiple perspective, centrală fiind însă concepția lui Goethe – avem ceea ce se poate numi, din perspectivă antropologică și

culturală, o năzuință mai profundă, de dincolo de conștiință, a unui geniu tutelar formativ, o forță cosmică încă, ce se poate ivi atât în natura însuflețită, cât și în cea neînsuflețită; ceea ce ne poate pune într-o stare de nedumerire, în legătură cu modul de manifestare a acestei stări este, potrivit autorului lui Faust, faptul că ea se manifestă și în oamenii de rând, netalentați într-un mod anume, dar stăpâniți de o putere de necrezut care „purcede din ei și exercită o înrâurire de neînchipuit asupra tuturor ființelor, ba și asupra elementelor”³. Sunt, așa cum putem vedea, genii aflate sub influența demonicului – sub o influență magică, creatoare, a forței (magice) a naturii primordiale, însă nu distructive, satanice, așa cum se disjunge ea în concepția lui Paul Tillich, *Das Dämonische* –, reprezentative în sensul spiritual înalt, dar și într-un sens mai puțin elevat, dar nu mai lipsit de o anumită relevanță socială.

Trebuie să recunoaștem – fără a intra în amănunte istorice și culturale – că perspectiva forței creative (făcând abstracție de latura sa negativă) ce se manifestă ca *daimon* descrie însușiri formative (care dobândesc și rezonanțe stilistice de amploare) ale unor personalități peste medie care, sub forma geniului, influențează de departe istoria și cultura, deși, ca durată, ele țin, adeseori, mai puțin de viața unui om. Totuși, în întregul operei lor, uneori, neînțeleasă în primă instanță (Van Gogh), aceste genii ard mai cu seamă dincolo de limita lor istorică sau socială, sunt, prin excelență, creatoare de timp spiritual sau inițiatore tutelare a ceea ce am numit

*Comunicare prezentată la Festivalul internațional „Lucian Blaga”, ediția a XVII-a (27–30 iulie 2017, Târgu Mureș)

**Director, Editura Academiei Române

Johann Wolfgang Goethe

Lucian Blaga

durată poetică; își cheltuiesc energiile convertindu-le în durată creatoare.

Daimonic

Daimonicul – ca antropologie stilistică – se construiește (și chiar Goethe o face) în jurul unei psihologii a creației. Care este caracteristica elementară a tipului demonic în raport cu un tip excepțional de acțiune sau cunoaștere umană? Daimonicul se manifestă paradoxal, este în afara timpului. El iese și din cadrele (formele) obișnuite ale logicului. Nu putem spune că o conștiință excepțională, care se manifestă în cadrul obișnuit al tipului nostru de cunoaștere și acțiune, este o conștiință demonică, căci acțiunea „tipică” a cunoașterii nu este contradictorie.

Dimpotrivă, demonicul suprimă logica, însă, dacă o suprimă, el își suspendă propria putere: el nu acționează în afara sferei noastre de înțelegere sau acțiune, poate numai deasupra ei, peste limitele înțelegerii umane, iar de aici se naște paradoxul sau contradicția: atunci când depășește limita etică

sau pe cea estetică, devenind o contradicție irezolvabilă, demonicul se dezice de acțiunea negativă – căci a creat-o printr-un paradox la divinitate ca să sublinieze caracterul divinității ca absolut: Binele. În viziunea lui Goethe, Dumnezeu acționează uneori demonic, paradoxal, după o logică supra-umană, dar nu după o logică în care se anulează divinitatea. Lupta demonicului împotriva firii este o ieșire din timp sau o suspendare a timpului obișnuit, și intrarea într-un timp al creației. Analogic vorbind, aceste ieșiri se întâmplă periodic, așa cum vedem, într-o altă structură a temporalității, aceea a sacralului, pusă în evidență de Mircea Eliade, că se întâmplă cu structura timpului istoric: devenirea istorică nu poate anula structura sacralului, dar nici nu o poate nivela; fenomenele originare, arhetipurile, irump, se lasă privite și acționează vizibil în timpul istoric, așa cum o face Hristos. Așa se întâmplă și cu caracterele demonice: se manifestă istoric pentru a corecta, printr-o acțiune paradoxală, cursul istoriei – care, uneori, tinde să asuprească, să anihileze caracterele omenescului –

apoi, punând istoria în făgașul unei normalități, se retrage în divinitate. „Când demonicul se manifestă într-un individ în toată plenitudinea, acesta e în stare să ia lupta cu toți oamenii și cu toate elementele firii. Puterile morale aliate în același cordon de apărare nu vor putea însă să zăgăzuiască demonicul. Pe acesta nu-l poate distruge, zădărniciindu-i *păcatul binefăcător* (s.n., M.P.), decât universul cu care el și-a încercat puterea și în care reintră așteptând un nou prilej de manifestare.”⁴

Demonicul pare irațional. Spunem „pare”, deoarece, în concepția lui Goethe, poetică și mitologică, umanismul este pus în relație cu o natură elementară – dar nu alogică – ce se manifestă nu numai ca stare latentă, ci pozitiv creatoare, însă nu irațională, așa cum nu se manifestă irațional miticul. Natura elementară sau fenomenul originar este *poiesis*, astfel că și demonicul este mitic, și nu sistematic.

Blaga face această constatare comparând gândirea lui Spinoza cu cea a lui Goethe, care se deosebesc în substanță, dar se întâlnesc la nivelul formulei spinoziste *deus sive natura*. Panteismul spinozist este geometrizarant, în timp ce la Goethe, dumnezeiescul, în natură și în om, se manifestă contradictoriu. „Credeam să găsesc în natură, în cea vie și cea fără viață, în cea însuflețită și în cea neînsuflețită, *ceva ce se manifestă numai în contradicții și de aceea de necuprins cu nicio noțiune* (sublinierea lui Blaga), și cu atât mai puțin cu vreun cuvânt. Acest ceva nu e divin, căci pare irațional; nici omenesc nu e, căci n-are intelect, nici drăcesc, căci e binefăcător... se aseamănă cu hazardul, căci nu arată nicio consecvență; se aseamănă cu providența, fiindcă îngăduie să se întrevadă o legătură de fapte. Tot ce ne limitează pentru el e permeabil; pare să dispună arbitrar de elementele necesare ale existenței noastre: contractă timpul și destinde spațiul” (Goethe, *Dichtung und Wahrheit*, în Blaga, *op. cit.*, p. 185). Dacă Goethe nu pune în antiteză natura demonică și cea dumnezeiască, asta nu înseamnă că natura însăși (ca și natura umană), chiar dacă nu este illogică sau irațională, este mai puțin antinomică – ceea ce nu se poate spune despre natura spirituală. Privit din această perspectivă, demonicul nu poate fi numai contradicție sau anarhie, ci este forță (stare) creativă în sensul cel mai pur, artistic sau istoric.

Se poate face o întreagă sistematică din perspectivă culturală și antropologică, stilistică, a rolului elementului demonic în cultura umană, în civilizație. Stilistic cel puțin, având ca punct de plecare observația din textul goethian că demonicul nu poate fi cuprins noțional, ci numai metaforic. Aceeași viziune, sub formă sistematică de astă dată, filosofică sau antropologic-stilistică, îi este proprie lui Blaga, însă gânditorul român o duce până la ultimele sale consecințe: ontologice, gno-seologice și etice.

Ceea ce ne interesează, pentru acest moment al expunerii, este posibilitatea – care, deși ia forma unui paradox, este mai degrabă o certitudine – că ființa demonică iese din cadrul noțional al spațiu-timpului, deoarece ei, și numai ei, i se aplică, ontologic vorbind, condiții existențiale de excepție. Cronotropia descrie și aceste excepții de la regula timpului universal. În cronotropiile care destramă cadrele ontologice verificate științific, puse sub semnul unei legi a devenirii naturale sau istorice, timpul se comprimă ori se dilată, creează *posibilități* temporale (în interiorul aceleiași structuri temporale „obișnuite”) pentru evenimente care altfel nu pot fi interpretate. Iar timpul *daimonic* vine parcă să confirme acest fapt. Cunoaștem că în rețeaua temporalității (cronotropia privește existența din această perspectivă, a timpului rețea) sunt evidențiate asemenea excepții. Ele au loc la nivel cuantic, subcuantic, ca și la nivelul mișcărilor macroscopice, însă aici sunt mai puțin vizibile, au loc, de asemenea, în trăirile subiective: sunt ruperi de la regulă când, prin acumulări și întreruperi succesive în continuum-ul masă-energie, prin concentrări excepționale ale materiei, gravitația destramă legăturile spațiu-timpului newtonian, creând individualități spațio-temporale care schimbă structura descrisă de legile clasice ale atracției universale. Acestea sunt tot mai des puse în evidență prin tehnologiile actuale de observare a universului vizibil: exploziile de energie care au loc în urma prăbușirii gravitaționale a unor stele, ce duc la fenomenul quasarilor, condensarea norilor de materie rezultați în urma acestor dispersii în spațiu-timp care au dus la nașterea unor stele noi și crearea de sisteme planetare în interiorul galaxiilor, fenomenele găurilor negre, încă nu îndeajuns elucidate, ciocnirile galaxiilor, existența materiei sau a energiei negre, ca și

multe altele, care constituie tot atâtea ruperi în structura spațiu-timpului, nu mai sunt de domeniul fantasticului științific iar, pe alocuri, *sunt asemănătoare povestirilor mitice*.

Rămânem însă în zona culturii, a timpului mitic sau a timpului daimonic, a timpului sacru, care sunt timpuri de excepție, aflate alături de sau în interiorul timpului istoric, reverberații ale unor ritmuri ancestrale pe care astăzi, ca și în timpurile vechi, le „percep” sau le trăiesc inițiatii, dar la care participă, în cadrul ritualului, oricare membru al comunității tradiționale. Mircea Eliade, în *Istoria religiilor* sau în *Sacral și profanul*, descrie aceste intruziuni ale timpului de altă factură în sfera timpului (existenței) pragmatic-istorice. De regulă, acestea au loc printr-o inițiere. Fenomenologic, inițierea comportă mai multe etape, asemănătoare, în genere, de la o comunitate la alta. „Inițierea comportă în general o triplă revelație: a sacralului, a morții și a sexualității. Copilul ignoră toate aceste experiențe; inițiatul le cunoaște, și le asumă și le integrează în noua sa personalitate. Să adăugăm că, dacă neofitul se săvârșește din viața infantilă, profană, neregenerată – pentru a renaște la o nouă existență, sanctificată – el renaște și la un mod de a fi care face posibilă cunoașterea, știința.”⁵

Din perspectiva stilistică sau antropologic-stilistică, omul daimonic poate să descrie numai o latură a omenescului, a spiritualității sale. Omul nu poate fi definit însă printr-o singură propoziție – *homo ludens*, *homo religiosus*, *homo sapiens* etc. –, deși toate aceste sintagme sau judecăți contribuie, în parte, ca și luate împreună, la înțelegerea lui. Pe de altă parte, fiecare teorie (filosofică, științifică, istorică) împreună cu toate operele umanității, fiecare concepție care așază omul și facultățile umane în centrul ei, nu reușesc nici ele, luate în parte sau considerate ca „poli” ale unei antropologii culturale în continuă mișcare, să descrie ori să definească fenomenul sau complexul cultural „om”, lasă un rest sau obturează o posibilă altă perspectivă asupra fenomenului uman, din care se nasc, mereu, alte teorii sau alte imagini care să le definească. Filosofia culturii sau filosofia în genere, în forma ei clasică, nu respinge nicio definiție, ba dimpotrivă, pune în joc, prin intermediul conceptelor ei cele mai generale, perspectiva unor teorii asupra ființei umane care,

chiar dacă nu reprezintă o cuprindere dată o dată pentru totdeauna, deschide, prin aceleași concepte sau categorii, posibilitatea de a ne apropia, de a înțelege omenescul. Una dintre deschiderile cele mai generoase este și teoria stilului (stilurilor) culturale, care nu se rezumă la un singur concept (stil), dar poate pune în joc majoritatea conceptelor și noțiunilor care privesc omul ca întreg și sfera umanului dintr-o perspectivă filosofică sau culturală în același timp generală, dar și istorică, în sensul că privește evoluția conceptelor sau a categoriilor (și) sub aspect stilistic.

Din perspectiva antropologiei culturii (în care conceptele pot fi influențate și uneori determinate de o viziune stilistică – în felul în care o vor face teoreticienii care au gândit cultura ca devenire, precum Vico, Hegel, Nietzsche, Taine, Kierkegaard, la noi, Blaga ș.a.) – conceptul de stil (al creației culturale în genere, stil de gândire, stil artistic) a căpătat diferite valențe. Din secolul al XIX-lea cu precădere, putem să gândim cultura sau fenomenele culturale luate separat ca având și caracteristicile, bine impregnate, ale unui stil. Stilul nu este un concept universal (nu este categorie), dar poate să influențeze perspectiva categorială, pe cea metafizică. Antropologia culturală sau, într-un sens mai general, filosofia culturii, ambele având în centru delimitarea unor concepte cu referință directă asupra omului, pun în dezbatere o serie de teorii a căror sferă uneori se suprapune, alteori se identifică, însă în toate se pot pune în lumină tendințe către accente sau modele stilistice, asemeni celor introduse de Nietzsche în *Nașterea tragediei*. Aceste sisteme conceptuale, nu neapărat în sensul unor înțelegeri sau explicații dihotomice nietzscheene (apolinic-dionisiac), aduc în atenție o serie de modele culturale sau istorii conceptuale care pot fi integrate în înțelesul mai larg al devenirii stilistice⁶. Trebuie accentuat faptul că, într-o teorie morfologică sau fenomenologică a culturii, interpretările etnologice sau etnografice sunt o sursă constantă pentru reconsiderarea conceptelor antropologice. Explicațiile de aici au avantajul „delimitării” istorice, spațio-temporale, a fenomenelor culturale, ca și pe cel al unei sistematizări structurale a diverselor domenii de creație (artistică, în primul rând), în care tendințele formale pun în evidență simbolurile, ca și relația dintre conținutul

vizat, forma și stilul unei opere. Teoriile din istoria artei sau conceptele (teoriile) estetice contribuie major sub acest ultim aspect, mai ales atunci când sunt analizate curente, școli, stiluri importante: arta antică greco-romană, arta medievală, Renașterea, raportate la estetica și tendințele artistice moderne sau contemporane.

Stilul și categoriile

Cunoașterea istorică și existența în istorie a unei culturi (afirmarea ei în timp) presupun o devenire ordonată în serii temporale, dar și o devenire a culturii în sine. Între comprehensiune și valoare nu poate fi instituită o relație de sinonimie, cu atât mai mult între comprehensiunea unei opere estetice și valoarea ei. Valoarea este însă în relație cu stilul unei opere. Primordial, în ordinea acestei instituirii a raportului, este, probabil, stilul, deoarece acesta stă în legătură mai intensă cu autenticitatea operei (în sfera căreia includem și *durata*: nu este autentică o operă efemeră, instituită ca un capriciu de gust, după o modă trecătoare). În ordinea culturii – care este și logica ei –, stilul constituie prima referință atunci când facem o judecată de valoare. Nu putem spune că o operă frumoasă este ideal frumoasă, ci frumusețea ei este integrabilă într-un stil (estetic) ca într-o logică a ei: nu putem concepe o sculptură a lui Fidias sau Praxiteles, nici istoric și nici stilistic, în ordinea unei culturi amerindiene. Cu toate acestea, o putem concepe în ordinea Renașterii europene (sau, cel puțin, a celei din Italia); deși, istoric, nu putem vorbi de aceeași cultură, stilistic însă (iar în acest sens putem vorbi de valoarea cronotropului în persistența unui stil), o înțelegem. Având în vedere că nu tot ce apare în orizontul unei culturi are și durată, putem spune că valoarea unei opere poate avea, printre altele, și o funcție istorică (temporală), dată de contextul în care apare, de modul în care este receptată și recunoscută, desigur, toate acestea reprezentând un factor colateral, ca și o condiție, nu și suficientă, ca opera să reziste.

Stilul – concept cultural și, în mod mai aplicat, artistic – referă, mai degrabă, asupra unui mod de concepție, și mai puțin asupra unui mod de cunoaștere.

Totuși, indirect, el caracterizează și cunoașterea. Așa cum l-a conceput Nietzsche, stilul caracterizează atât forma, cât și conținutul creațiilor noastre

spirituale. Totuși, avem la Nietzsche, mai degrabă trimiteri la conținuturi-idei, idealuri – care formează o direcție, un sens ori un mod de acțiune, ca și opțiuni (etice, estetice, de cunoaștere) care sunt predispoziții, factori ce luminează conștiința, însă nu pot fi simple atitudini psihologice, ci aptitudini culturale (dobândite). El caută un sens dincolo de istorie, un sens care să întărească opțiunile individualului, ca o reacție la istorism, care subjugă inițiativa ori liberul arbitru, creația în general⁷. Trebuie să acordăm stilului, concept metacultural, dar și mod (ideal) de viață, mai multă credibilitate, deoarece, fără ajutorul acestui instrument conceptual nu putem înțelege mai în profunzime atitudinile noastre istorice, ca și opțiunile noastre spirituale.

Stilul, în fond, caracterizează omul, deși el nu poate fi dobândit, nu este la dispoziția lui ca opțiune de creație. Însă, ca o a doua caracteristică, eminentă culturală am putea spune că, *stilistic* (și nu putem omite că, pe lângă sensul său supra-cultural, trebuie să-i atribuim și unul individual și conștient, aflat la „îndemâna” personalităților puternice – *starken Persönlichkeiten*) ne situăm în lume, *devenim actuali*. În acest ultim sens, putem spune că orice operă mare, creație a unei mari personalități, se impune ca stil. Nietzsche a fost un stilist, a impus un mod de a filosofa distinct și puternic, ca mai toți marii filosofi. Stilul poate fi un mod de individualizare a culturii, deși, ni s-ar putea contraargumenta, există stiluri supraindividuale (vezi curente artistice sau culturale: elenic, romanic, gotic, romantic etc.), însă aici avem de-a face cu elementul supraindividual al stilului. Nu putem decât să ne lăsăm conduși de o anumită predispoziție (factor inconștient – Blaga) stilistică, însă nu trebuie să uităm că și în așa-numitele structuri supraindividuale sau direcții de creație colectivă, stilul unei creații poate fi *semnătura* caracteristică a unei personalități puternice, originale, conștiente. Sunt stiluri în pictura bizantină care poartă amprenta unor artiști de excepție. Dar caracterele supraindividuale ce determină un stil – iar aici nu facem decât să trimitem la concepția lui Blaga – țin de fundamentele, de matricile stilistice, ca și de o mai profundă *stare* ce predispoze la a căuta, a vedea, a simți și a înțelege organizarea naturii, a cosmosului, a energiilor (spirituale, în primul rând), stare care ne ține în legătură cu

această ordine, anume, o stare *poietică*. Poiesis-ul caracterizează conștiința, gândirea, fiind capacitatea de concepție, generare, *dar are rădăcini în pre-conștiință*, de care suntem legați substanțial am spune, ca de o altă natură spirituală a noastră, opusă și complementară stării sau tendinței *noetice*. Dacă creăm o anumită opoziție între aceste două stări, nu o facem pentru a relua mai cunoscutele antinomii stilistice și culturale, cum este cea a diferenței dintre starea apolinică și dionisiacă, spiritul geometric și spiritul de finețe, ci, pur și simplu, pentru a încorpora (conceptual) stării *poietice* (ca predispoziție stilistică) o anumită tendință sau dispoziție de a trăi și conștientiza timpul.

Stilul sau concepția (estetică sau culturală în general), care a fost teoretizată ca urmare a evidențierii, punerii în lumină a diferitelor antinomii spirituale, a avut mai întotdeauna în vedere un *concept spațializat* al culturilor, descriptiv, morfologizant, și mai puțin unul *genetic*. Creația, ca fenomen sau proces, imaginația creativă (fie că vorbim de imaginație artistică, de viziune profetică, de inventivitate științific-tehnică sau de concepție metafizică) este contradictorie, tensionată, dinamică, este generare continuă care îngheață atunci când devine teorie și își desfășoară spațial potențele.

De ce antropologia categoriilor stilistice și nu antropologia stilurilor? Pentru un răspuns la această falsă dilemă, trebuie să putem răspunde la o întrebare mai simplă: stilul este o *categorie*? Ar putea fi emise o serie de răspunsuri, unele pro, altele contra. Pentru cele pro, stilul ar fi, în sens aristotelic, o formă eficientă, care contribuie la desăvârșirea (organizarea finală) a unor elemente nestructurate *încă*, potrivit unei concepții (gândiri) sau preconcepții a autorului (matrici stilistice, în sensul lui Blaga). Ar putea fi și un fel de cauză formală, la care autorul – să îi spunem, creator, cu un termen mai pretențios – face apel pentru a pune în act ceva ce e posibil în mintea sa, posibil material, dar nu și sub raport estetic. Ceea ce este posibil este însă mai puțin formal. Stilistic, ne referim la categorii formale – nu neapărat la categorii estetice (folosim aici termenul de stil în sens blagian) – care pun sub un raport ori într-o relație doi factori: ceea ce îmi reprezintă (și încă nu este definit ca posibil, în domeniul artistic, de pildă) și ceea ce pot să fac. Ceea ce îmi reprezintă poate începe de la

o emoție, în sensul a ceea ce Werner Hofmann spune despre emoția ca un factor decisiv ce declanșează actul de creație: „O emoție care este așa de puternică încât împinge «până la exces» și chiar te face să uiți «că lucrezi» nu poate să se ocupe de descrierea lucrurilor: ea acționează sugestiv, nu descriptiv”.⁸

Se referea aici la peisajele sau la portretele lui Van Gogh, „răscolite și zguduite de emoții”, care ne farmecă. Culorile țin de emoții, liniile trădează deja structurile. Însă un artist, care nu doar mimează arta, ci o posedă, a ajuns în starea *poietică* (posibilitate), trebuie să *poată* să rețină, să transmită și emoția, haosul primordial al creației, nedefinitul, conflictualul, dar și să coordoneze acest impuls către un univers (cosmos) formal.

Controlul pe care îl deține artistul asupra trăirii emoționale și puterea de a o canaliza către formă (canon estetic) poate reprezenta *puterea sa de sugestie*, care stă la baza stilului, am putea spune că reprezintă rădăcina, fundamentul artei, fiind, în primul rând, o predispoziție stilistică (Blaga). Farmecul *stilului* lui Van Gogh este legat de emoție, dar nu va rămânea la nivelul ei, deoarece o încorporează în operă: devine liant al operei și trece dincolo de tipul obiectului reprezentat, nu devine o temă, o structură moartă. „Obiectele naturilor sale moarte par să reflecte experiențe omenești – durere și extaz. Iar portretele sale caracterizează individul, dar totuși și «tipul care a rezultat din mai mulți indivizi». Toate la un loc sunt șocuri emotive, impetuoase, ale scriiturii. În opoziție cu conformismul liniștit al lui Gauguin – care imobilizează și portretul, îmblânzindu-l în natură moartă – la Van Gogh totul este conceput în mișcare, în conflicte spațiale și conflicte de mimică. Abisurile spațiale ale peisajelor și interioarelor sale prezintă prescurtări subite. S-a încercat să fie interpretate ca niște căi psihice de refugiu, al căror eșafodaj a fost copleșit de neliniște subiectivă.”⁹

Stilul, am putea spune, nu reprezintă nici forma, dar nici emoția, iar în acest sens ne apropiem de interpretările mai „aplicate”, cele din filosofia culturii sau din teoriile de antropologia culturii, în care stilul (ori categoriile stilului) se aplică tuturor creațiilor spiritului, dar, mai cu seamă, acelor care înglobează, întregesc, atât

factorul noțional (care tinde spre formal și abstract), cât și factorul emotiv, care ține de trăire estetică. Stilul, în această viziune, tinde să devină o supercategorie culturală, una fundamentală, care limitează, impregnează oricare act sau formă de expresie umană. În acest ultim sens, putem vorbi despre stil ca despre un factor care transcende actul nostru de a crea, de a descoperi sau a cunoaște, un factor preconștient, despre o matrice stilistică, așa cum a conceput-o Lucian Blaga. Cert este, că în această concepție, una dintre cele mai elaborate, în sens filosofic și sistematic, stilul înglobează celelalte categorii ale culturii, influențează categoriile cunoașterii, inclusiv pe cele ontologice, precum spațiul și timpul, categoriile istorice, științifice, etice etc. Mai cu seamă în sfera istoricității par a fi consemnate, ca veritabile tendințe stilistice, trăsăturile devenirii care sunt sau nu sunt acte și forme culturale în funcție de apartenența sau lipsa de aderență la un câmp stilistic. „Un fenomen, o faptă, o operă ce nu poartă pecetea complexă a unui stil pot fi orice, ele sunt lipsite însă de condiția esențială a istoricității [...] Factorii stilistici, luați izolați, preexistă cele mai adesea produselor lor; ei pot să și supraviețuiască acestora. Astfel, unii factori se bucură de o durată de mii de ani, alții de o durată de sute de ani, alții de o durată de decenii. Unii factori sunt cu totul efimeri.”¹⁰

Pentru Blaga, ființa istorică are neapărat caracterul unui stil, este ființa umană, determinată de un orizont al misterului care i se revelează, unică în univers, datorită faptului că *este în interiorul unui câmp stilistic*, un univers de creații spirituale, un univers *poietic* – „omul, când vrea să-și reveleze un mister, se va comporta ca un subiect care plăsmuiește”¹¹. Aparținând acestui univers, antropologic, omul este definit de categorii stilistice, altele decât cele ale inteligenței, care sunt comune, general valabile; omul se diferențiază categorial (stilistic), istoric și geografic, deoarece „în cadrul uneia și aceleiași matrici stilistice, categoriile sunt variabile independente una de cealaltă”¹².

Reținem din concepția despre filosofia istoriei la Blaga un element fundamental de antropologie culturală, caracterul omului de a fi plăsmuitor, de a fi permanent așezat într-un orizont poietic, de a-și coordona existența și de a fi coordonat în existență

de categorii stilistice. Pentru Blaga, categoriile cele mai importante sunt categoriile stilistice care provin din inconștient. Omul plăsmuiește într-un orizont al misterului, iar plăsmuirile sale sunt creații determinate de un câmp stilistic, de categorii spirituale inconștiente: „Teoria noastră despre matricea stilistică încearcă să releve anumite funcții ce țin de structura spiritului inconștient.”¹³

Toate categoriile filosofice, poate nu în totalitate genurile supreme platonice, provin din zona spiritului conștient, precum cele kantiene, fie că sunt atribute (funcții) ale conștiinței în genere, care organizează cunoașterea, fie că sunt forme ale sensibilității, care, de asemenea, apriori, structurează datele sensibile și ale experienței. „Ipoteza despre existența unui spirit *inconștient* odată emisă, era firesc să ne punem întrebarea dacă nu cumva acesta este, de asemenea, structural echipat cu anume funcții categoriale. Răspunsul nostru la această întrebare avea să fie pozitiv.

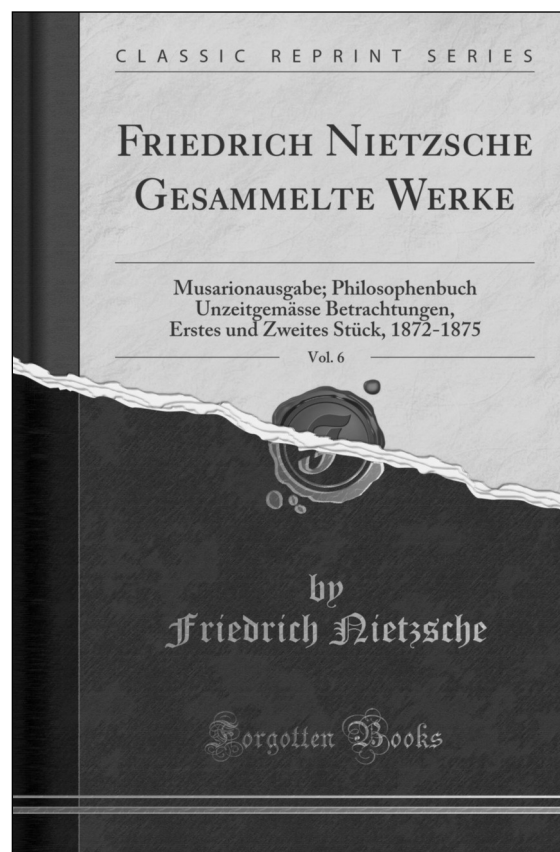
Dacă spiritul conștient își are categoriile de organizare a experienței, spiritul inconștient își are de asemenea categoriile sale, care împreună, alcătuiesc un complex de «funcții modelatoare», în raport cu «misterul», pe care omul încearcă să și-l reveleze prin plăsmuiri spirituale. Un atare complex de funcții categoriale inconștiente este ceea ce noi numim o «matrice stilistică» sau un câmp stilistic.”¹⁴

Blaga ne mai spune că toate creațiile (plăsmuirile) noastre – ceea ce putem încadra în zona poietică a universului nostru spiritual –, sunt deschideri către un orizont al misterului. Este un orizont ontologic suprapus celui existențial-biologic, prin care „omul va încerca să-și reveleze sieși, prin creații spirituale, prin plăsmuiri de cultură (mituri, viziuni metafizice, viziuni religioase, teorii științifice, întruchipări în artă) misterul ce i se deschide în față. Omul, când vrea să-și reveleze un mister, se va comporta ca un *subiect care plăsmuiește* (s.n., M. P.)”¹⁵

Rămânem în preajma acestui concept – plăsmuire, unul cu îndelungată istorie culturală –, încercând să vedem în el un posibil nod gordian al categoriilor stilistice, ca și o cheie cu ajutorul căreia să putem deschide unele uși (secrete) ale antropologiei stilurilor culturale.

Poietic și noetic

Orice creație (plăsmuire) spirituală are doi poli din care se nutrește, se organizează și se împlinește: unul preconștient sau inconștient (ceea ce am arătat prin caracterul necesar al *prezenței* emoției în opera de artă – la Van Gogh și în general), unul conștient, luminos, echilibrat, organizator prin excelență. Sunt două tendințe sau două zone prin care sau în jurul cărora ne focalizăm și organizăm resursele de creativitate: poietice (plăsmuitoare, făuritoare, inovatoare) și cele noetice, organizatoare, interpretative, configuratoare. Stilul se hrănește și selectează, ne predispoziționează ori își impune rigorile formale în funcție de predispozițiile și impulsurile care, la un moment dat (istoric sau în evoluția spirituală a individului), precumpănesc. În artă și în creația mitică în genere precumpănește dispoziția poietică – creativă prin excelență. În științe, în cunoașterea teoretică în general, preponderentă este dispoziția noetică. Desigur, această delimitare este una foarte vagă și, uneori, grosolană, dar nu se poate nega faptul că există o polaritate a creației, ca și o permanentă limitare a ei. Sunt tendințe abstractizante, care nu pot să-și facă simțită acțiunea decât în zona conștientă a spiritului, prin intermediul categoriilor (a priori) ale conștiinței luminoase, și tendințe mai puțin conștiente, imaginarul poetic, de pildă, năzuințe care irump din interioritatea noastră substanțială, inconștientă, cel mai adesea, ce se comportă asemeni naturii plăsmuitoare. A fi creativ și a fi creativ în sens profund spiritual înseamnă să poți impune, printr-o serie de procese de intropatie și selecție permanente și alternative totodată, acele tensiuni care se ciocnesc permanent în sufletul nostru: a face (și a te face) o formă inteligibilă, o structură, un conținut, o trăire. Stilul însă – în măsura în care nu renunțăm la această „partajare” binară a creației spirituale – nu se poate limita sau explica (înțelege) decât prin punerea în valoare a ambelor sale conotații. Nu putem spune că tendința poietică sau plăsmuitoare este irațională în totalitate. Dar tindem să credem că nu există stil (în sensul de participare și punere în temă a tuturor posibilităților noastre creative) decât prin potențarea integrală a acestor măști ale creației. Nu există voință de stil – cel mult, punem în valoare anumite predispoziții, atât conștiente, cât și inconștiente, ale impulsului nostru de a forma, punem în temă „voința de artă”, care, uneori, în lipsa unei autentice confi-

gurații stilistice, poate să ne conducă numai la o searbădă imitație. Un artist veritabil, chiar și în cele mai schematice reprezentări sau crochiuri, are în vedere nu numai conținuturi formale sau abrevieri simbolice, are în vedere un întreg (simbolic și riguros organizat după conceptele sau normele genului) care se numește trăire estetică. Însă, orice operă este o cale, niciodată finalizată, la baza căreia stă voința artistului de a face, de a plăsmui, de a realiza, de a se ridica, prin reprezentări materiale, corporale, la spirit, la idee.

Puterea de a crea este și în a face, dar și în contemplație, în puterea de a găsi într-un obiect o imagine a lui Dumnezeu, o reprezentare a ceea ce nu poate fi reprezentat: „Cum lumea obiectuală stă mărturie pentru atotputernicia creatorului și cum fiecare lucru este «o imagine neasămănătoare» (*imago disimilis*) a lui Dumnezeu și a perfecțiunii absolute, opera de artă medievală poate să cuprindă în sfera ei și materia în stare brută.”¹⁶

Dar aceste reflecții ne conduc spre alte căi de interpretare a creației și a stilului care nu mai fac obiectul paginilor de față.

Note

¹ L. Blaga, *Religie și spirit*, Sibiu, Ed. „Dacia Traiană”, S.A., 1942. Ediție anastatică apărută la Târgu-Mureș, Ed. Ardealul, ediție îngrijită și postfață de Eugeniu Nistor, 2014, p. 171.

² L. Blaga, *Orizont și stil*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935, p. 139.

³ Idem, *Zări și etape*, București, Ed. Minerva, 1990, p. 214 (aici, Blaga citează o însemnare a lui Goethe prezentă în *Ausgewählte Werke*, Gotha Verlag, XI, p. 260).

⁴ *Ibidem*, p. 186.

⁵ M. Eliade, *Sacrul și profanul*, traducere din limba franceză de Rodica Chira, București, Ed. Humanitas, 1992, p. 174.

⁶ Ruth Benedict, *Patterns of Culture*, Boston, Houghton Mifflin, 1959. Distincția introdusă de Nietzsche poate fi aprofundată și în sens metaforic, cu trimitere la un model ontologic de interpretare, plecând de la creațiile folclorice, limbă, creații artistice etc., opere literare, așa cum vedem în *Dimensiunea românească a existenței*, a lui Mircea Vulcănescu, sau în *Sentimentul românesc al ființei* de Constantin Noica. În paginile care vor urma, un model de interpretare stilistică (morfologia culturii) de referință vor fi contribuțiile (teoriile) propuse de Friedrich Nietzsche sau Lucian Blaga (*Orizont și stil*, *Spațiul mioritic* ș.a.).

⁷ Fr. Nietzsche, *Unzeitgemäße Betrachtungen*, Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1981, p. 94.

⁸ W. Hofmann, *Fundamentele artei moderne. O introducere în formele ei simbolice*, vol. I, traducere de Elisabeth Axmann-Mocanu și Bucur Stănescu, prefață de Titus Mocanu, București, Editura Meridiane, 1977, p. 244.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ L. Blaga, *Ființa istorică*, ediție îngrijită, note și postfață de Tudor Cățineanu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 136.

¹¹ *Ibidem*, p. 86.

¹² *Ibidem*, p. 88.

¹³ *Ibidem*, p. 85.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 86.

¹⁶ W. Hofmann, *op. cit.*, p. 114.

Scrierile lui Costa Roșu „despre omul românesc și cultura sa” din afara frontierelor României

*Ionela Mengher**

Acad. Păun Ion Otiman

Aria temelor pe care le abordează Costa Roșu, de-a lungul anilor, este vastă: de la monografia dedicată publicațiilor românești din Serbia, studii de folclor la dicționare dedicate personalităților din Banatul sârbesc și preoților din acest areal, studii despre cartea veche bisericească și monografia Bisericilor Ortodoxe Românești, respectiv, studii despre istro-românii din Croația (Istria, Dalmația), vlahii din Muntenegru și Timoc, românii din Banatul Sârbesc și Voivodina.

Acribia cercetătorului Costa Roșu se vede cu claritate în sintezele bibliografice dedicate publicației „Libertatea” și Editurii Libertatea. Săptămânalul „Libertatea” este publicația de bază a românilor din Serbia, are cea mai îndelungată apariție, primul număr apărând la 27 mai 1945.

Bibliografia săptămânalului „Libertatea” este un proiect important pentru păstrarea și promovarea identității românilor din Banatul sârbesc, despre care scriitorul Nicu Ciobanu, directorul Casei de Editură și Presă Libertatea din Panciova spune: „Vom zice că «Bibliografia» este o mică istorie în date despre și cu românii din Voivodina, despre oameni, locuri, fapte, evenimente – și nu în ultimul rând despre relevanța pe care Casa de Presă și Editură Libertatea o are în perioada parcursă timp de peste 60 de ani. Însă, o lectură atentă ne relevă, de asemenea, conceptele și politica de redactare – e ușor să înțelegem că numărul mic de unități bibliografice în anumite perioade, în anumiți ani, se datorează practicii și faptului că articolele publicate în săptămânalul nostru sunt simple traduceri, respectiv prelucrări din limba sârbă și mai puțin articole

Costa Roșu

Membru de onoare al Academiei Române

de autor, semnate. Astfel, «Bibliografia» este și un bun «instrument», cu ajutorul căruia putem determina și evoluția presei românești scrise, a genurilor care, la fel, au evoluat în timp, în măsura în care atât libertatea presei, cât și libertatea de gândire era posibilă, acceptată și promovată tocmai de ziaristii «Libertății». În paginile «Bibliografiei» vom descoperi pulsațiile etnicilor minoritari români, ale vieții sociale, politice, culturale, ale evoluției pe scara unor realizări, ca ansamblu, în zonele populate de români (...).

Fiind vorba de „Bibliografia săptămânalului Libertatea”, în final, vom spune că omul

*Cercetător dr., Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, Serbia

dintotdeauna a fost tentat să lase o urmă, un semn – mesaje despre sine, despre ceea ce a fost. Ne amintim aici de enigmaticele desene din peșteră, inscripțiile în piatră, născute din pornirea ca tot ceea ce era considerat util, necesar, relevant, valoros, să persiste în bătaia timpului. Primul scrib a pus în circulație posibilitatea unei comunicări elevate, a arhivării gândurilor, mesajelor. Desigur, e o pornire atât de veche, încât azi diferă doar mecanismele, pentru că intenția, în mare parte, a rămas aceeași. «Bibliografia săptămânalului Libertatea», implicit «Bibliografia românilor din Voivodina», nu face decât să răspundă tentațiilor milenare ale omului» (Nicu Ciobanu, *Bibliografia românilor din Voivodina, operă capitală* în „Piramida”, nr. 6, anul II/III, toamnă/iarnă 2012/2013, p. 87).

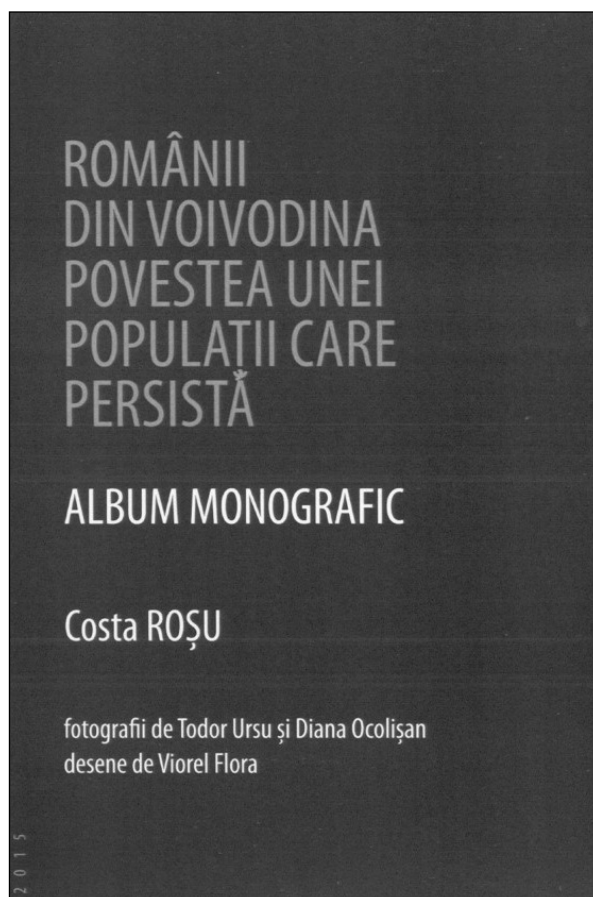
O lucrare importantă nu doar pentru istoria presei în limba română din Banatul sârbesc, dar și pentru istoria literaturii de expresie românească din Banatul sârbesc este *Bibliografia revistei „Lumina”*. În această lucrare Costa Roșu a înregistrat 3119 unități bibliografice, a fișat numele autorilor, titlul lucrărilor, anul și numărul apariției revistei, locul apariției. O astfel de lucrare este mai mult decât necesară, dacă avem în vedere faptul că revista „Lumina” a fost publicația în paginile căreia au apărut materiale teoretice și practice necesare cadrelor didactice și învățământului în limba română. Revista a fost lectura de toate zilele pentru zeci de scriitori de diferite generații, pentru sute de cititori. *Bibliografia revistei „Lumina”* constituie un real instrument de lucru pentru toți cei ce-și vor propune să studieze viața socio-culturală a românilor din Banatul sârbesc. O privire atentă asupra *Bibliografiei „ne poate duce la o imagine exactă, reală, «a stării de fapt» a literaturii de expresie românească din Banatul sârbesc din acea perioadă, precum și la o imagine pe care ne-o putem forma despre temele principale asupra cărora s-au oprit autorii ale căror lucrări au fost fișate de către Costa Roșu. Din acest punct de vedere «Bibliografia revistei Lumina 1947–1977» constituie un real instrument de lucru pentru oricine dorește să cunoască îndeaproape viața socio-culturală a românilor din Banatul sârbesc (...). «Lumina» a fost o perioadă îndelungată sursă de informații despre literaturile popoarelor și*

*naționalităților iugoslave (...). A fost și piatra de încercare pentru nenumărați tineri pe paginile căreia și-au publicat primele lor scrieri literare, dar și a succeselor de mai târziu, fructificate în general la Editura Libertatea” (Ionela Mengher, *De la „Libertatea literară” la „Lumina”*, în „Piramida”, nr. 6, anul II/III, toamnă/iarnă 2012/2013, p. 95).*

Viața literar-culturală a românilor din Voivodina a constituit una dintre preocupările constante ale lui Costa Roșu. *Dicționarul literaturii române din Iugoslavia 1945–1990* (1989), *Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia* (1998) și *Personalități românești din Voivodina* (2004) fac parte dintr-un proiect cultural menit să pună mai bine în lumină contribuția scriitorilor, jurnaliștilor, a altor oameni de cultură la construcția culturală în limba română din Voivodina. Nu o selecție în planul axiologic interesează în această etapă, ci o consemnare a contribuțiilor, a participării la amplul efort al edificiului cultural românesc. Nimic nu trebuie să se piardă, fiecare contribuție își are valoarea ei. Textul din lexicon/dicționar este o micromonografie a autorului, formată dintr-o sinteză biografică și una bibliografică, de referințe critice. Mulți autori se întâlnesc în fiecare lexicon, deoarece au activat atât ca scriitori, cât și ca jurnaliști.

Un proiect important pentru activitatea de cercetător a lui Costa Roșu, precum și pentru promovarea patrimoniului spiritual al românilor din acest areal, îl constituie lucrarea *Cărți vechi românești și cronici bisericesti din Banat*, realizată împreună cu istoricul Valeriu Leu și premiată de Academia Română (2009). Ediția întregită sub titlul *Cărți vechi românești și cronici bisericesti din Banat* reprezintă o panoramă istorică a circulației cărții în Banat și se constituie în cel mai cuprinzător inventar al cărții vechi și cronicilor bisericesti din acest spațiu. Este o evidență că fondul de carte veche s-a conservat în cea mai mare proporție la sate, precum și faptul că biserica era instituția cu rol de punere în valoare, dar și de tezurizare a acestor cărți. În satele bănățene nivelul de cultură medie al oamenilor era mult mai extins decât în alte părți. Capitolele volumului fixează câte un sector cultural al prezenței cărții vechi: *Scrisul și cartea în orizontul tradițional al satului românesc; Cărți românești pentru mănăstiri și biserici sârbești; Cărțile*

bisericilor românești din Banatul Sârbesc; Cărțile școlii, cărțile programului național de luminare și cărțile populare; Prețul cărților. În catalog sunt inventariate și descrise un număr de 111 titluri de cărți, de la, spre exemplu, *Carte românească de învățătură* (1643) sau *Psaltirea de la Bălgrad* (1651), până la *Didahiile* lui Petru Maior (Buda, 1809) sau *Gramatica românească* a lui C.D. Loga (Buda, 1822). Dovadă că avem în față o lucrare de referință sunt și cuvintele academicianului Ioan-Aurel Pop, care în prefața la ediția din 2012 cu titlul *Laudă culturii românești* spune: „*Cei doi autori – Valeriu Leu și Costa Roșu – au știut să înfățișeze toate aceste lucruri într-un limbaj ales și într-o formă atrăgătoare, arătându-ne cât de atractiv poate să fie discursul despre trecut. Prin pana lor, prezentul acelor oameni care au trăit în trecut devine o lume vie, în mișcare, dornică de trăire spirituală, cu gândul la Dumnezeu și la grandoarea Lumii create de El. Se desprinde încă o dată rolul important al bisericii și al slujitorilor altarului în păstrarea gustului pentru scris și citit, pentru cultură și pentru creația spirituală, menirea unei anumite intelectualități rurale care a contribuit la înălțarea națiunii. Este vorba despre o înălțare culturală care a pregătit-o pe cea politică, dând sens și rost unei aspirații care s-a împlinit într-un fel după Primul Război Mondial. Cu atât mai de admirat este zbaterea românilor rămași în Banatul sârbesc, trecuți prin varii avataruri, adesea descurajați și dezamăgiți, supuși încercărilor, dar niciodată frânți; în ciuda separațiilor politice, aceștia au rămas neaoși, au teaurizat o limbă frumoasă, curată și armonioasă, s-au înfruptat din creația generală românească și au menținut sfântă legătura cu Țara, chiar și atunci când împrejurările nu erau favorabile. Poate nu întâmplător, Academia Română, cea care în plan spiritual a pregătit timp de aproape cinci decenii Marea Unire din 1918, a recompensat în anii din urmă, cu un valoros premiu, cartea scrisă de Valeriu Leu și Costa Roșu (*Cartea veche românească din Voivodina*, Novi Sad, 2007, 289 pagini). Cartea aceasta devine simbol: un român din Banatul românesc și unul din Banatul sârbesc scriu despre Banatul întreg și moștenirea lui, cu respect adânc pentru creația și soarta tuturor comunităților bănățene, transmițând un mesaj de prețuire reciprocă prin cultură. Să preluăm cu toții acest mesaj, să-l*

lăudăm și să-l ducem mai departe, fiindcă el se transpune în dragoste pentru trecut, ceea ce înseamnă, în esență, dragoste de viață”.

Monografia *Bisericile ortodoxe românești din Banatul sârbesc* (împreună cu Adrian Negru, fotografii de Marius Roșu, cu o precuvântare a Episcopului-loctiitor al Daciei Felix, Preasfinția Sa Daniil), Editura ICRV, Zrenjanin, Editura Fundației, Novi Sad, 2013, 421.p.) este o lucrare de o importanță majoră pentru definirea identității culturale și spirituale a românilor din Banatul sârbesc, formulate de către Nicu Ciobanu în prefața cu titlul *O lucrare monumentală țesută din firele nevăzute ale cunoașterii*, astfel: „*Paginile acestei lucrări de referință immortalizează ceea ce este veșnic prin definiție, biserica. Cartea este și un memento autentic înaintașilor, prin care se confirmă că faptele lor nu rămân necunoscute, mai mult decât atât, niciodată nu vor fi uitate. Cele 40 de biserici, respectiv sfinte lăcașuri de rugăciune, care reprezintă subiectul acestei cărți, sunt construite de românii din Banatul sârbesc, din agoniseala atâtor anonimi,*

care, dincolo de dimensiunea sacrală a bisericii, inconștient, au ridicat monumente ce adăpostesc valori inestimabile, iar ele prin această carte devin accesibile tuturor. Fiecare biserică imprimată în paginile cărții ne întâmpină, atât prin cuvânt, cât și prin imagine, cu neștrămutata evlavie pe care biserica românească și creștinii din satele noastre o păstrează cu multă sfințenie și cu vigoarea credinței lor. Vom înțelege că aici sunt adăpostite firele de istorie, timpurile în care biserica era drept călăuză prin fapte și ținută. Prin biserică și cărțile bisericesti am avut acces la inițierea în lumea scrisului și cunoașterii; astfel, alături de datele relevante pentru fiecare biserică, este trecut și registrul cărților vechi bisericesti. Bisericile sunt dovada cea mai eclatantă a unui spațiu geografic, identitar românesc, caracterizat printr-o conștiință comună despre propria existență, susținută prin unitatea lingvistică, religie, printr-o istorie comună. De aici vom deduce că ființa românească s-a coagulat în jurul a două elemente esențiale: limbă, drept cucerire civilizatorică, și biserică; aceasta, în același timp, este și aducătoarea mesajului divinității.

Lumea satului românesc, chiar dacă n-a avut parte de multă lumină intelectuală, totuși, s-a bucurat de sclipiri aduse de preoții care au slujit sfântul altar, conștienți de perenitatea documentelor scrise, chiar mai mult, de necesitatea și importanța consemnării unor momente importante și nu mai puțin de a călăuzi muritorii de rând prin spațiul nemărginit al învățaturii” (Bisericile ortodoxe românești din Banatul sârbesc, Editura ICRV, Zrenjanin, Editura Fundației, Novi Sad, 2013, p.7–8).

În *Precuvântarea* semnată de Episcopul-loțiitor al Daciei Felix, Preasfinția Sa Daniil, citim: „*Citind și răsfoind cartea domnilor Costa Roșu și Adrian Negru, ni se deschide înaintea ochilor zarea unei vedenii din veacuri trecute, în care deslușim umbrele luminoase de preoți, protopopi și cântăreți, ctitori, zugravi și mulțimi de credincioși; și nu în ultimul rând chipuri de vlădici, români și sârbi, trecători în vizite canonice și slujitori la târnosiri și hramuri, picurându-și semnătura pe hrisoave, antimise și Sfinte Evanghelii.*” (p. 6).

Românii din spațiile din afara granițelor țării sunt aproape uitați de mulți dintre cercetătorii contemporani: istroromânii din Croația și vlahii din Muntenegru și Timoc. Costa Roșu s-a aplecat în ultimul timp cu multă dedicație asupra acestor teme ale existenței românilor de peste frontierele României. A vizitat acele locuri în mai multe rânduri, a stat de vorbă cu localnici, a citit documentele de arhivă și, împreună cu colaboratorii săi, a scris mai multe lucrări pe această temă, *Valahii din Muntenegru – Vlasi u Crnoj Gori* (în colaborare cu dr. Djuro Batričević și dr. Cvetko Pavlović; pref./Predgovor: Dr. Biljana Sikimić, Institutul de Studii Balcanologice al Academiei Sârbe de Științe și Arte din Belgrad), Editura Fundației, Novi Sad, Imprimeria MIRTON, Timișoara, 2004, 166 p.; *Istroromânii, Povestea unei etnii care dispare*, album monografic (fotografii de Todor Ursu și Igor Ungur), Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina; Altip, Alba-Iulia, 2014; *Vlahii din Muntenegru. Povestea unei populații străvechi care dispare* (împreună cu Cvetko Pavlović), album monografic (fotografii de Todor Ursu și Igor Ungur), Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Altip, Alba-Iulia, 2015; *Vlahii istroromâni și morlacii din zona Mării Adriatice: Istria, Dalmația și Muntenegru*, album monografic (fotografii de Todor

Ursu și Igor Ungur), Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Altip, Alba Iulia, 2016; *Vlahii din Timoc*, în curs de apariție.

În aceste lucrări, Costa Roșu nu doar reactualizează informațiile importante ale cercetătorilor, precum Emil Petrovici, August Kovačec, Goran Filipi, Petru Neiescu și alții, ci consemnează un adevăr ce poate fi asemuit unui ultim strigăt. Ilustrativă în acest sens este informația obținută de la Mauro Doricici, interlocutorul lui Costa Roșu, altminteri, personaj important al vieții culturale din Jeiăn: „*Astăzi mai sunt în sat – după Mauro Doricici – vreo 130 de vorbitori de «limba nostre». În urmă cu 50–60 de ani eram de cinci sau șase ori mai mulți. Tinerii au plecat, astfel că acum marea parte din jeiăni sunt oameni în vârstă. Dar multe case sunt și goale – nu mai trăiește nimeni în ele, ba chiar și părăsite fără moștenitori*” (*Istroromânii, Povestea unei etnii care dispare*), album monografic (fotografii de Todor Ursu și Igor Ungur), Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Altip, Alba Iulia, 2014, p. 61.

Folclorul literar a constituit unul dintre subiectele constante ale cercetărilor lui Costa Roșu. Lucrarea de referință este *Folclor românesc din Banatul sârbesc*, colecție de folclor literar bănățean în versuri și în proză (culegeri, selecție și note explicative Costa Roșu, prefață Nicu Ciobanu), Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, 540 p. Această afirmație poate fi argumentată astfel: creațiile românilor din Banatul sârbesc, în versuri

sau proză, însumate de Costa Roșu în lucrarea *Folclor românesc din Banatul sârbesc* sunt „un martor credibil, pe care-l putem consulta dacă suntem interesați de experiențele ce au marcat destinul unei comunități înscrise într-un loc și într-un timp” (Ionela Mengher, cercetător și cunoscător al celor mai importante școli ale folcloristicii, în „*Piramide*”, nr. 6, anul III, 2012/2013, p. 45).

Precizăm faptul că de la Anton Golopenția (*Românii de peste Bug*, Editura Enciclopedică, 2006) nu am mai întâlnit (cel puțin după știința noastră) o mai extinsă cercetare a vieții și culturii românilor aflați în afara spațiului geografic și juridic românesc, cu atât mai mult cu cât eminentul cercetător nu lucrează într-un institut științific din România și activitatea sa nu este finanțată (nici măcar simbolic) de statul român care ar trebui, în primul rând, să fie interesat de cunoașterea conașionalilor noștri – românii din afara frontierelor țării.

Am prezentat în sinteză contribuțiile cercetătorului de elită de la Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina din Serbia, membru de onoare al Academiei Române, deoarece, în opinia noastră, imensul travaliu științific al lui Costa Roșu de punere în valoare și în circuitul științific național a vieții și culturii românilor de peste graniță este un exemplu de urmat pentru mulți cercetători români ai domeniului. Totodată, lucrările științifice ale lui Costa Roșu sunt un omagiu adus de cercetător Centenarului Marii Uniri.

Procesul de românire a cântării de strană de la înaintașii lui Filothei Sin Agăi Jipei la Anton Pann

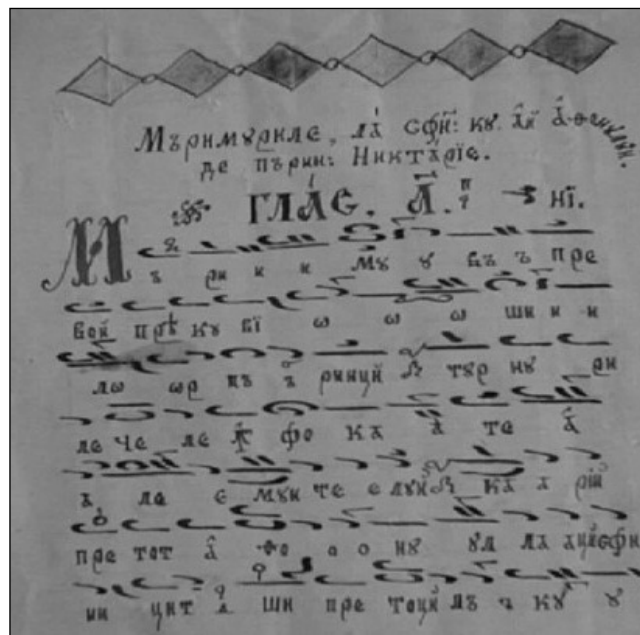
Vasile Vasile*

Tratarea unui asemenea subiect de o mare complexitate și importanță pentru evidențierea rolului cântării de strană la crearea și evoluția limbii române literare, paralel cu cea a exprimării muzicale și a unor coordonate ale spiritualității noastre, necesită definirea sintagmei *cântare de strană* și a termenului genial găsit de Anton Pann pentru a defini ceea ce începuseră înaintașii săi, cu secole în urmă, pornind de la generațiile care-l preced pe Filothei sin Agăi Jipei – *românire* – lui datorându-i-se introducerea și prima explicare a termenului ce exprima o realitate mult anterioară.

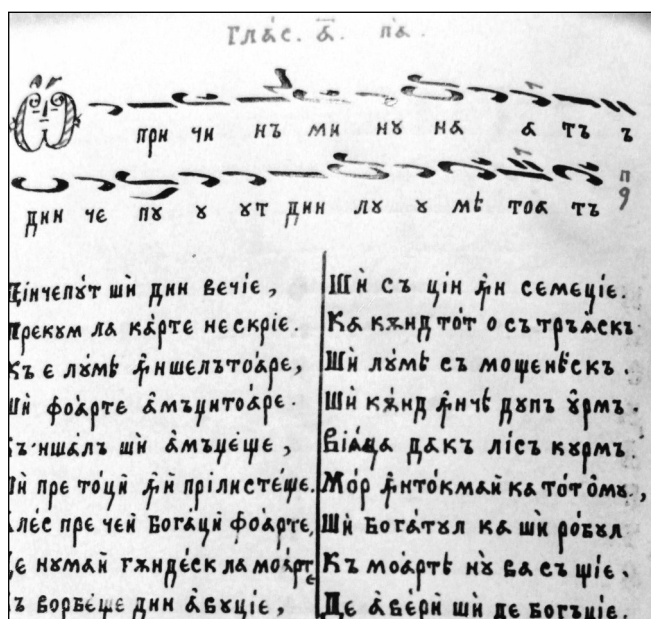
Pentru a defini sintagma *cântare de strană* în cultura românească trebuie să ne reamintim câțiva dintre reprezentanții ei din perioada anterioară lui Filothei Jipa și rolul lor în viața spirituală românească. Lista trebuie să înceapă cu Grigore Țamblac, a cărui existență a rămas sub semnul întrebării, chiar și după „redescoperirea” la Chișinău a câtorva dintre prețioasele lui lucrări, considerate, până recent, pierdute, la care m-am referit într-un studiu succint¹. Dacă existența lui Țamblac a stârnit îndoieli nejustificate până în prezent, fondul de la Chișinău și *stihira Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava* există și ele mărturisesc despre autor și despre rolul său în cultura vremii, în calitate de continuator în spațiul carpatic al listei imnografilor creștini. Cu *stihira* amintită și cu *mărimurile* celui-lalt Filotei, de la Cozia, începe procesul de *românire*, prin crearea unor texte și melodii pentru sfinți locali, cele ale psaltului cozian fiind preluate și de alte popoare ortodoxe din vecinătatea noastră, mai ales că erau concepute în limba slavonă.

Foarte interesant din punctul de vedere al extinderii în spațiul lingvistic grecesc al unor cântări datorate unor autori aparținând spiritualității

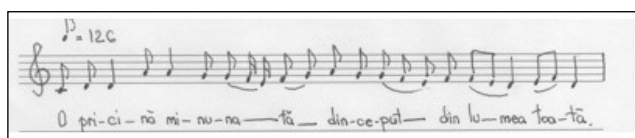
românești apare manuscrisul de la schitul românesc Prodromu, unde a și fost adaptat de cel mai ilustru psalt al Sfântului Munte din secolul al XIX-lea, Nectarie, cu cântarea *Mărimurile la sfinții cuvioși ai Athonului de Nectarie Protopsaltul*.

Până la „bădița Vasile” din *Amintirile* lui Creangă se extinde șirul neștiut al dascălilor, care au trecut din strana bisericii la catedra școlii, învățând copiii să scrie și să citească, dar și să viersuiască și să prezinte în public texte ale unor cântece de stea și drame populare, de tipul celei închinată sfinților martirizați în urmă cu trei veacuri, *Brâncovenii*. Piesa este dominată de colinda *O pricină minunată*, în care sunt ușor de identificat intonațiile ehului I, dar și elemente specifice colindelor și cântecelor de stea: scara cu substrat pentatonic și debutul cu subtonica modului, efecte ale procesului de *românire*.

„O pricină minunată” într-o variantă caligrafiată în Muntele Athos

Transcrierea de I.D. Petrescu, în notație liniară, a aceleiași melodii din Anton Pann – „Cântece de stea sau versuri ce se cântă la Nașterea Domnului”, 1848, p. 15 și 93

Melodia pannescă a circulat mai întâi oral, apoi în notație psaltică prin Anton Pann și, în final, în notație guidonică, devenind punctul culminant al tragediei voievodului martirizat, tragedie care a reflectat în cultura populară cutremurătorul eveniment, generând o piesă de teatru popular de tipul *Vicleimului* (așa cum am arătat în studiul recent expus în manifestarea organizată de Academia Română, care a publicat ulterior materialul², intrat apoi și în volumul comemorativ al Editurii Trinitas³).

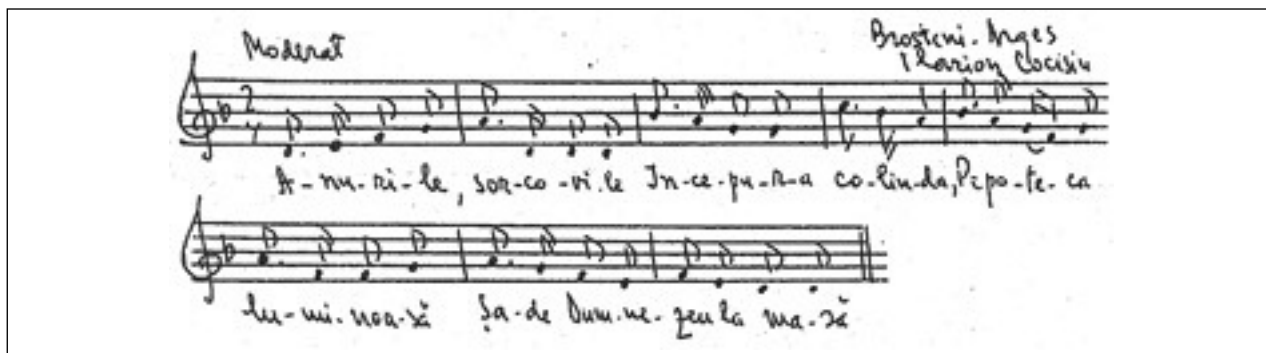
Între aceste repere ale circulației orale a unor asemenea creații și în forme scrise trebuie încadrați cei care s-au impus lumii culturale a veacurilor trecute, documentele cunoscute până acum reținând doar următoarele nume mai însemnate: Filothei sin Agăi Jipei, Mihalache Moldovlahul, dascălul Șarban, Constandin, Iosif și Visarion de la Neamț – cei din urmă descendenți ai școlii paisiene⁴ – Macarie Protopsaltul, Anton Pann⁵, Nectarie Protopsaltul Sfântului Munte și alți monahi români athoniți necunoscuți încă și care se încadrează printre cei ce au contribuit substanțial la *românirea cântării de strană*, creațiile lor cerându-și dreptul la repunerea

în circulația interpretativă liturgică și culturală și științifică⁶.

În fața acestor valori se așază cântările anonime de tipul *canonului Floriilor*, transmis oral timp de mai multe secole, cu o sonoritate specifică față de versiunile ortodocșilor din zonă, dovadă a fazelor primare ale adaptării la sensibilitatea românească a cântării de strană.

Astfel, trebuie avansată ideea că *românirea* a început prin cântarea orală, care o precede pe cea scrisă, dascălii și psalții servindu-se doar de textele tipărite sau copiate în limba greacă sau slavonă, ce erau „românite” prin înveșmântările muzicale confecționate de ei pe baza unor modele preexistente, numite podobii, dar în care se strecurau elemente autohtone.

Despre enormitățile lingvistice – înregistrate la psalții și preoții români, necunoscători ai limbii slavone și grecești, în care se practica muzica de strană – a scris cu aproape un secol și jumătate în urmă marele episcop cărturar Melchisedec Ștefănescu, unele dintre acestea fiind conturate în monografia ce i-am închinat⁷. Vor veni la rând traducerea în limba română datorate lungilor pleiade

Melodie din repertoriul de Anul Nou din Broșteni, Argeș, culeasă de Ilarion Cocișiu, la 16 decembrie 1933

de cărturari preocupați pentru dotarea stranei cu cărțile de strictă necesitate, înregistrând o nouă etapă a îndelungatului proces, texte care primeau înveșmântări ale psaltților timpului. Titlurile și numele amintite sunt doar ale celor care s-au salvat din marea masă de cântări trecute prin gurile și prin simțirea zecilor de generații de dascăli anonimi.

Se vor adăuga cântările închinare unor sfinți considerați români: Cuvioasa Parascheva, Sfântul Nifon, Sfântul Grigore Decapolitul, Sfântul Dimitrie Basarabov, Sfânta Filofteia etc., ale căror texte surprindeau realități românești și melodiile – care se serveau de tipare bizantine – se adaptau unor realități sonore ale locului, dascălii provenind dintre cei mai talentați și luminați copii de țărani, fiind depozitari ai unor nestemate populare: doine, balade, colinde, cântece de stea, cântece de lume etc., unele intonații ale acestora trecând în sonoritățile cântărilor liturgice.

Am identificat sonorități ale unor „faceri” antonpannești reprezentative pentru creația sa, în cântece populare, cel mai convingător exemplu fiind scara *Doxologiei hisar* prezentă în melodia oltenescă *Alunel dărăpănat*, scară însușită de psalt din practica populară oltenescă. Așa cum am semnalat, sensibilitatea autohtonă este depistabilă în preferința pentru anumite intonații, scări, modulații, turnuri melodice, identificabile în multe creații antonpannești, în frunte cu *Doxologia hisar* sau cu *Tatăl nostru*, cele mai expresive variante muzicale din zecile câte au fost realizate și cele mai apropiate de sensibilitatea românească. Poate nu întâmplător rugăciunea domnească este foarte apropiată ca intonație și stilistic de melosul *Crezului*, datorat tot lui Pann, creștinii români fiind cei care au pus în circulație muzicală cele două elemente ale *Liturghiei*.

Am formulat, pe baza unor documente, ipoteza descendenței melodiei actualului imn național –

Deșteaptă-te române – dintr-o melodie populară din repertoriul de Crăciun, din Argeș, melodie culeasă, e drept, peste un secol, după ce fusese auzită de „finul Pepei”, cunoscută de el, la început, cu versurile lui Grigore Alexandrescu *Din sânul maicii mele* și, ulterior, immortalizând melodic „răsunetul” lui Mureșianu, cu acest nou text melodia a străbătut istoria noastră, însoțind marile momente ale devenirii politice și naționale românești: 1848, 1859, 1877, 1918, 1989⁸.

Din păcate au existat și cercetători care nu numai s-au îndoit de geniul lui Anton Pann, recunoscut de Eminescu, Caragiale, Hasdeu (filologul care folosește pentru cel ce ne-a lăsat *Povestea vorbii* chiar cuvântul *geniu*), Arghezi, dar au pus sub semnul întrebării cuvântul găsit de el pentru a denumi și defini *cântarea de strană concordantă cu simțirea românului* – românirea, cum au fost mulți dintre cei care au creat deruta apartenenței melodiei actualului imn național.

A fost propusă chiar înlocuirea cuvântului cu termeni scâlțiați și fără nicio legătură cu realitatea definită de „*finul Pepei, cel isteț ca un proverb*”; cei mai năstrușnici dintre asemenea termeni au fost *românizare* (cum s-ar putea româniza limba română sau neamul românesc?) și *româniare* cu derivatul său, demn de Marius Chicoș Rostogan, *româniată*.

S-a înregistrat inclusiv aberația de a găsi echivalentul verbului *a români* în *a traduce în românește*, în mintea unora *românirea* fiind limitată doar la înlocuirea silabelor grecești cu cele românești în cântările comune ale celor două popoare ortodoxe. Nimic mai fals! Și cine mai are dubii, să citească explicațiile lui Anton Pann despre un asemenea proces, practicat de cei împotriva cărora se ridică cu vehemență glasul său. Autorul *Bazului teoretic* își dă mâna cu confratele său întru ale psaltichiei, Macarie, protestând împotriva „ifosului de Țarigrad” –

susținut de adversarii românirii și chiar ai limbii române – și a perpetuării unor vechi metehne ale cântăreților care:

„...meșteșug psaltichie știu cât știe un cocoș;
Acsioane viermănoase ți le cânt ca pe răboș;
Iar când e la tereremuri, sunt vestitul Cucuzel,
Ba încă multor le pare că îl întrec și pe el.
Când se umflă ca curcanul și mi-ți ridică

un glas,

Ca o minge îți trânteste nenenalele pe nas.
De te face să caști gura și la dânsul să privești
Și alte ori te adoarme, de nu-ți vine să clipești.
Despre a lor neștiință cât de purici nu se pișc:
Cânt și tot mereu în strană din dește ca-n flu(i)er
mișc.

Aci îi vezi clătind capul ca rățoi(i) unui alt,
Aci-ntind gât ca cocoșul (pentru că și el
e psalt)”⁹.

„Ce frumos cuvânt a găsit pentru lucrarea patriotică și artistică a români!”, exclama entuziast mitropolitul cărturar Antonie Plămădeală în lucrarea sa deosebit de inspirat intitulată *Dascăli de cuget și simțire românească*¹⁰ (sublinierea îmi aparține). Ierarhul cărturar sublinia faptul că Pann „a întors melodiile la ele acasă. Le-a curățat, le-a purificat, le-a dat echilibru, le-a aruncat tot balastul inutil și obositor care le făcea greoaie și plictisitoare”. Prin românire el a înțeles aducerea „la simțul și la linia melodică a sufletului românesc, specifică și identificabilă în comparație atât cu cea bizantină, cât și cu cea slavă”, înscriindu-și activitatea „conștient pe linia marilor înaintași, a traducătorilor în românește dintr-o profesionistă înțelegere patriotică a faptei”¹¹.

Anton Pann amintește „potrivirea la ritm și la tonuri” a unor cântări, eliminarea unor inflexiuni cromatice și ritmuri improprii sensibilității românești, fiind operațiuni meticuloase numite cu precauție: tălmăciri, traduceri, prelucrări, prefaceri, reformări, reluări, revederi, întocmiri, compuneri etc. (sublinierea îmi aparține pentru a evidenția cele două aspecte ale potrivirii la ritm și la tonuri, altfel spus, la silabele textului cu sunetele melosului).

Aplicarea simplistă a înlocuirii silabelor grecești cu cele românești ar fi generat adevărate monstruoziități, din cauza neconcordanței picioarelor metrice și a accentelor în cele două versiuni, îmbrăcând straiile melodice care făceau loc și unor trăsături specifice culturii populare, pericole evitate de psalții români implicați în amplul proces de românire.

Cel mai la îndemână exemplu îl constituie *Condacul Nașterii Domnului*, în care se poate vedea cu ușurință adaptarea melosului la structura silabică a textului românesc.

Varianta în limba greacă *I par – te – nos si – me – ron* are șapte silabe, cu accente pe a III-a și a V-a silabă, în timp ce textul echivalent în limba română are numai cinci silabe, cu accente pe a II-a și a IV-a silabă. În aceste condiții, turnura podobiei este respectată, dar este adaptată structurii lingvistice specifice. Or, asemenea adaptări ofereau psalților români prilejuri de a face loc unor elemente specifice naționale, capodopera românească fiind raportată de I.D. Petrescu la cea originală a Sfântului Roman Melodul (secolele V–VI)¹² și proiectată în universalitate de Paul Constantinescu, în nemuritorul *Oratoriu bizantin de Crăciun – Nașterea Domnului*, la care am făcut referiri recent¹³.

Fără îndoială, *procesul românirii a avut o importanță deosebită în formarea limbii române literare*, fapt recunoscut de G. Călinescu, care amintește – printre cele dintâi tipărituri în limba română – cărțile ce cuprindeau texte ale serviciilor de cult. Acestea urmau să fie înveșmântate de psalt, de cântăreț, după un model precizat înaintea lor, unde se menționa glasul (scara muzicală modală), tactul (respectiv, tipul melodiei: stihirarice sau irmologice), marele istoric literar conchizând despre literatura noastră, dar aprecierea este valabilă și pentru domeniul muzical: „Poporul român a avut ca mijloc de perfecțiune sufletească limba superioară, rituurile, tradițiile orale, cărțile bisericești. Când întâile cronici se iviră, ele așteptau o expresie rafinată, efect al unei înaintări culturale neîntrerupte. Nouă este numai literatura de tip occidental (poezie profană, proză analitică, dramă). Când o adaptam, aduceam un suflet exprimat și două sute de ani ne-au fost de ajuns să producem o literatură superioară de mulți invidiabilă”¹⁴.

Doar două dintre cele mai evidente exemple pot ilustra acest adevăr ce merită și necesită investigații profunde: Academia Română a acceptat paralelismul morminte – mormânturi și pe (*pe masă*) – pre (*pre Împăratul*) și exemplele ar putea urma.

Este important de reținut faptul că *românirea nu este un proces exclusiv al muzicii*, doar că a fost lansat de către o autoritate nu numai a domeniului, dar și a vieții spirituale a epocii sale – Anton Pann, psalt în strana mai multor biserici bucureștene, din Râmnic și din Brașov și „dascălul școlii naționale

de *musichie*” –, cum se semnează cu o consecvență exemplară.

Românirea este evidentă în arhitectonica bisericilor și a mănăstirilor; vorbim de un stil arhitectonic maramureșean, de unul moldovenesc, de unul ștefanian, de unul brâncovenesc etc., toate adaptări românești ale celui bizantin. Pictorii anonimi nu l-au reprezentat pe prorocul David cântând la *psalterion*, despre care nici acum nu se știe precis cum arăta. Reprezentarea instrumentului prin cunoscuta harpă ar fi derutat pe credincioși, deoarece n-o cunoșteau. Și atunci l-au reprezentat cântând la cobză, deși autorul *Psaltirii*, în mod cert, nu a cântat la acest instrument, dar cobza era instrumentul cunoscut credincioșilor.

*Profetul rege David
reprezentat pe pereții Voronețului, cântând la cobză*

Adam este reprezentat pe pereții aceleași mănăstiri, Voroneț, ținând coarnele plugului, iar Eva își leagăna cu piciorul pruncul din covată și toarce în furcă, la fel ca țărăncile locului.

Nicolae Grigorescu reprezintă sfinții din biserica mănăstirii Agapia prin figurile unor țărani din zonă și chiar prin propriul chip. Exemplele pot continua.

Putem vorbi chiar despre o *românire* a unor așezăminte de cult din Athos, străjuite de chipurile voievozilor care le-au reconstruit, înscriindu-și numele alături de ctitorii bizantini: Neagoe Basarab,

Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușeanu, Petru Rareș, Antioh Cantemir, martirii Brâncoveanu, Mihai Viteazul etc. sau prin adaptarea unor cântări specifice ortodoxiei românești la ambianța athonită, cum e cazul „*mărimurilor sfinților Athonului*”, amintite mai sus, elemente detaliate în cele trei volume consacrate tezaurului muzical românesc din Muntele Athos, premiate de Academia Română¹⁵.

Pereții bisericii mari a schitului românesc Prodromu, din Athos, sunt străjuiți de chipurile sfinților români: Sfântul Ioan Valahul, Ioan Hozevitul, Antipa de la Calopodești și alții, iar serviciile liturgice se săvârșesc în limba română, fiind dominate de cântări ale unor autori români, în care se simt intonații românești.

*Neagoe Basarab și Nifon, fost patriarh ecumenic
și apoi mitropolitul Ungro-Vlahiei,
oferind Sfântului Ioan Botezătorul
ctitoria sa Mănăstirea Dionisiu*

Un monah român a lăsat moștenire o icoană de mare expresivitate închinată „frăției” româno-grecești, imaginate de el prin reprezentarea într-o adevărată înfățișare sintetică a Muntelui Sfânt, cu principalele mănăstiri, la fiecare dintre ele pictând călugării „cu viață îmbunătățită” care s-au nevoit în ele, atestați de documente de epocă ce fac obiectul unor prestigioase volume păstrate încă în manuscrise.

Este un adevărat omagiu românesc adus așezămintelor și monahilor greci care s-au ridicat la înălțimea spirituală corespunzătoare, cu simboluri iconografice cu vădite amprente naționale, dublat de sentimentele de pioșenie cuvenite.

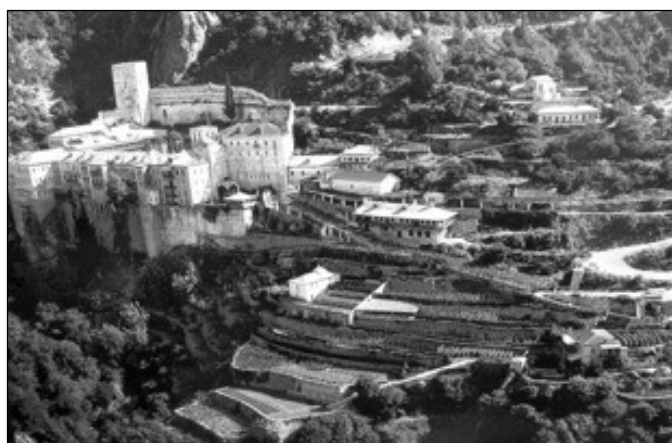
Ștefan cel Mare reprezentat ca sfânt de călugării athoniți în secolul al XVI-lea

Icoana Sfinților Brâncoveni din paraclisul închinat lor, din turnul construit de el în Mănăstirea Sfântul Pavel, Athos

Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușneanu, Petru Rareș și Antioh Cantemir – ctitori ai Mănăstirii Zografu

În ultimul plan este turnul ctitorit de Constantin Brâncoveanu, Mănăstirea Sfântul Pavel, Athos

Românirea în literatură s-a bucurat de unele investigații ale celor preocupați de cristalizarea și evoluția limbii noastre literare, deși, chiar și aici, s-au strecurat exagerări, cum sunt cele referitoare la așa-zisa influență a poetului polonez Jan Kochanowski, asupra *Psaltirii în versuri* a mitropolitului moldovean Dosoftei, considerate o cărămidă de temelie a literaturii române. Eminentul ierarh simte necesitatea săvârșirii serviciilor religioase în limba credincioșilor români și visează la momentul dreptății pentru limba neamului său, moment care se va împlini peste secole, prin osârdia unor urmași ce-i

împărtășesc crezul. Dacă *Psaltirea* poloneză ar fi putut constitui un model general, dar mai ales un imbold pentru ierarhul moldovean, aflat la vremea realizării versificării în refugiu în Polonia, pentru metrica psalmilor în limba română, el avea mai la îndemână pe cea populară; versurile hexasilabice și octosilabice, catalectice și acatalectice nu pot fi confundate, decât de nepricepuți, cu cele endecasilabice dominante în cartea versificată în limba poloneză. Suficient să ne gândim că primele versuri ale cunoscutului *Psalm 46* au devenit cântecul de stea publicat de Anton Pann: „*Limbile să salte/ Cu cântări* 67

Icoana Sfântului Ioan Valahul din biserica mare a schitului românesc Prodromu

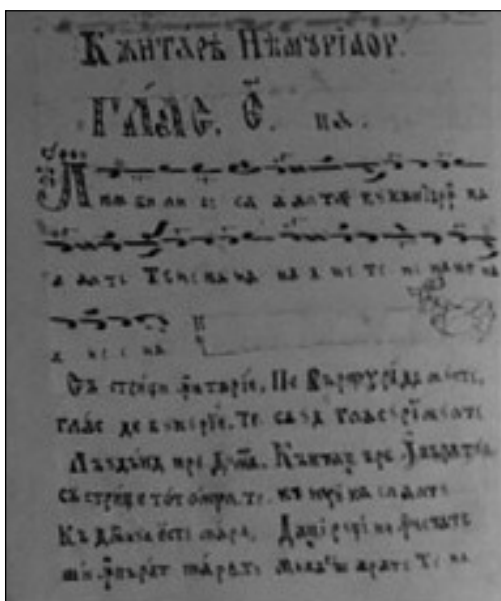
Icoana sfinților athoniți și a principalelor așezăminte monastice

înalte./ Să strige-n tărie/ Glas de bucurie”¹⁶ și pe care l-am întâlnit chiar în manuscrise muzicale românești din Muntele Athos, în versiuni diferite și din punct de vedere muzical, dar și literar și prin denumire, unul dintre ele prezentat în exemplul de mai jos¹⁷:

Dacă un vers endecasilabic poate fi confundat, de un necunoscător sau de un diletant, cu cel al unui distih cu structură hexasilabică, metrica octosilabică a

psalmului 48 – *Auziți aceste toate* – din aceeași culegere a lui Anton Pann¹⁸ elimină orice asemănare cu cea de unsprezece silabe. Cred că și în susținerea falsei filiații este vorba despre o găselniță exagerată, ca și cea referitoare la incipitul imnului ortodoxiei românești – *Tatăl nostru* – al lui Anton Pann, care ar fi – Dragă Doamne! – un derivat din *Dies irae*, ignorându-se faptul că motivul muzical încriminat, de numai patru sunete, reprezintă la psaltul român doar invocarea Tatălui ceresc și creația în totalitatea ei respectă principala caracteristică a folclorului românesc – paralelismul major-minor – în timp ce în celebra cântare în limba latină cele patru sunete nu pot fi despărțite de restul temei, decât prin siluire și grosolană denaturare, semnificația arhetipală fiindu-i respectată în multe lucrări ulterioare, ea trimițând la „ziua mâniei”. Ce-ar fi să considerăm filiație două poezii sau două lucrări literare care încep cu aceleași silabe?

Printre alte temelii ale literaturii noastre, reprezentând, în forme diferite, contribuții excepționale la procesul de românire, trebuie amintite cele datorate mitropoliților Varlaam, Simeon Ștefan, Antim Ivireanul, Veniamin Costache; *Palia de la Orăștie*, *Biblia* lui Șerban și cărțile cronicarilor ș.a. Însuși Eminescu a beneficiat de asemenea traduceri de texte de cântări, ceea ce contrazice o mai veche teorie referitoare la influența filosofiei budiste și a celei a lui Schopenhauer în creația eminesciană, îndeosebi

Cântarea neamurilor – Limbile să salte, din Ms. nr. 76 din biblioteca chiliei

Acoperemântul Maicii Domnului, Schitul Lacu, Athos, f. 32^v

a celei privind muzica sferelor, presupunerea ignorând inclusiv textul episcopului Chesarie, citat de poet din prefața *Psaltirii* tipărite la Râmnicul Vâlcei, în 1779, cum arătam în ultimul an al secolului trecut¹⁹.

Pe textele traduse de Coresi, cântăreții timpului și cei următori construiesc ad-hoc melodii adecvate modelelor numite podobii, precizate la începutul lor, diaconul motivându-și acțiunea cu bătaie lungă, în prima cazanie, parafrazând celebrele versete ale apostolului Pavel din *Epistola către Corinteni*: „*Mai bine cinci cuvinte a grăi cu înțeles, ca să învețe și alții, decât întunecarea de cuvinte în limba străină*”. În *Irmologhiu sau Catavasier*, din 1846, și în *Heruvicul – chinonicar*, din 1847, Pann citează același text: „*În biserică voiesc mai bine cinci cuvinte care să se înțeleagă, decât o mie în limbă streină*”, iar într-un manuscris dedicat protocantoului Chesarie de la Hurez reia pledoaria, în formă versificată: „*Decât mii în limbi străine/ În biserică să-ncep,/ Numai cinci vorbe mai bine/ În limba care pricep...*”

Autorul *Bazului teoretic și practic* își dă mâna cu predecesorul său din urmă cu mai bine de un secol, Filothei sin Agăi Jipei, care scria în predoslovie adresată către „*iubitorii de Hristos cântăreți ai aceștii vlaho-musichii și către celălalt pravoslavnic norod al Țării Românești*” din *Psaltichia rumânească* (1713 – sublinierea îmi aparține):

„*Că iată s-au tălmăcit spre al vostru folos,
Care cu cuvinte din grece s-au scos,
Prin cuvinte rumânești și prin glasuri grecești,
Inema și sufletul să-ți îndulcești...*”

(sublinierea îmi aparține și scoate în evidență cele două planuri ale procesului de românire: cuvinte rumânești și glasuri grecești – în accepțiunea de scări muzicale bizantine, care nu elimină trăsături specifice muzicii rumânești).

Nu am găsit explicația de ce Anton Pann nu-l menționează în istoricul tălmăcitorilor în limba română printre *românitori* pe înaintașul său Filothei sin Agăi Jipei, care scria în dedicația *Psaltichiei rumânești* – Ms. Rom. nr. 61 BAR: „*cum ceale ce se cântă în beserică, nu numai să se cânte, ci să se și înțeleagă de ascultătorii pravoslavnici creștini (...) Pentru aceasta și eu, smeritul, văzând cum că în fieștecare zi în sfintele lui H(risto)s biserici să cântă catavasile sărbătorilor celor stăpânești și ale Maicii lui D(umne)zeu, iar să înțeleg foarte de puținței, cât numai viersul sânt ascultând, iar nu și înțelesul*

celor ce se cântă, tălmăcit-am (...) pre a noastră de țară și de obște limbă:

*O, iubitori de H(risto)s cinstiți musicotați,
Cuvioșilor părinți și întru H(risto)s frați,
Pravolsavnice norod, limbă rumânească
Păzită de D(umne)zeu țară creștinească,
În Domnul să vă bucurați prin sfântă cântare,
Cu credință de nădejde, cu dragoste mare,
Că iată s-au tălmăcit, spre al vostru folos,
Care cu nevoie din grece s-au scos,
Prin cuvinte rumânești și prin glasuri grecești,
Inema și sufletul să ți le îndulcești”*

(sublinierile, la fel, îmi aparțin și ele atrag atenția asupra faptului că se ajunsese la faza în care credincioșii români recunoșteau cântarea nu după textul ei, ci după specificitatea melosului).

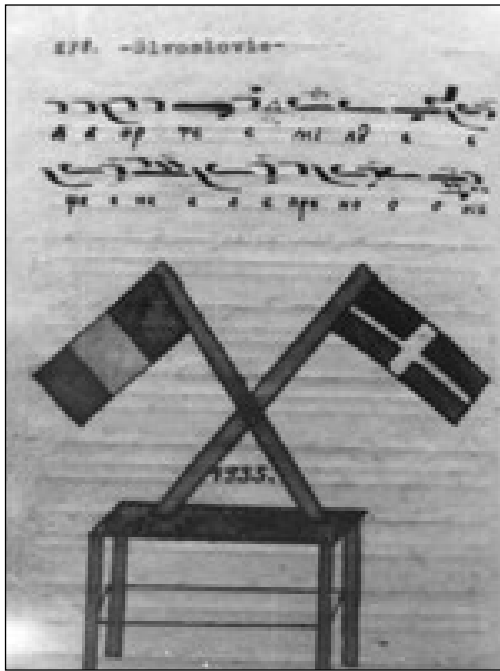
La Anton Pann, pledoaria e versificată, în înari-patele versuri din prefața *Heruvico-Chinonicarului* din 1847, cu îndemnuri de a cânta în limba română, „*limba tati(i) și-a mam(e)i*”, pentru a fi înțelese și de cei ce cântă și de cei ce ascultă și a lăsa străinilor să-și cânte propriile creații:

„*Cântă, măi frate Române, pe graiul și limba ta
și lasă cele streine ei de a și le cânta.
Cântă să-nțelegi și însuși și câți la tine ascult:
Cinstește, ca fieșcare, limba și neamu-ți mai
mult*”²⁰.

Pentru a preveni suspiciunea de exclusivism și xenofobie, am ales un simbol excepțional, realizat de unul dintre cei mai reputați duhovnici români din Athos (căutat frecvent de credincioșii greci și chiar de prințul Charles), descins în lumea sihaștrilor, din Vorniceni Botoșanilor încă la vârsta imberbă, mult regretatul părinte Dionisie Ignat, care a exprimat plastic, într-unul din manuscrisele copiate, dubla sa cetățenie româno-greacă, prin cele două steaguri naționale încrucișate la finalul unei cântări (p. 90).

O analiză mai atentă a textului citat din Anton Pann duce la constatarea că poate fi considerat o replică versificată a apelului contemporanului său, Macarie Protopsaltul, din finalul prefeței la *Irmologhioul* din 1823: „*Cântă de acum înainte, vitejaște și cu îndrăzneală orice cântare în limba Patriei tale, cu minunata fireasca glăsuire a Patriei tale, cu înțelegere, cu evlavie, cu dragoste către Milostivul Dumnezeu...*”²¹

Cu prea mare ușurință au fost deplasate relațiile dintre Macarie Ieromonahul și Anton Pann în zona unor presupuse neînțelegeri și a unei concurențe inexistente, uitând că îi despărțeau vârsta, apartenența

Un simbol al „frăției” athonite româno-grecești

unuia de lumea monahală, a celuilalt de cea laică, ignorându-se că îi unea idealul românirii și mai ales al impunerii cântărilor de strană în limba română, aspect detaliat într-un studiu publicat fragmentar în urmă cu două decenii²² și restituit în forma integrală în revista ieșeană „Byzantion Romanicon”²³.

Îndemnul autorului celor cincisprezece cărți destinate stranei românești nu este singular. Adresându-se *Către cei ce cu dragoste urmează știința muzicii bisericești* și dând frâu liber mării sale ușurințe de a versifica, Pann îi îndemna pe cântăreții vremii, în prefața *Irmologhiului sau Catavasierului*, tipărit tot în 1846: „Că patria noastră muma/ Mult a dorit pân-acuma/ Ș-ai ei fii ca-n nații alte/ Să crească cu științi-nalte/ Și să se laude-n lume/ Cu româna al ei nume ...”²⁴

Și pe plan teoretic, Pann se întâlnește cu contemporanul său mai vârstnic, Macarie Ieromonahul, dar în practică îl depășește. „Întru toate protimisând înființarea cuvântului, pentru că de a pune însuși acele semne pe un cuvânt care vine îndoit mai lung sau mai scurt decât cel grecesc, iaste dobitocie, pentru că la dânșii așa vine tonul cuvântului și așa să scrie, iar unde și la dânșii multe nu se potrivesc după podobie, alcătuirea se face asupra tonului cuvântului iar nu după curgerea melodiei”, nota ieromonahul protopsalt²⁵.

„Dascălul școalei de musichie” este mai dur împotriva disprețului pe care trebuiau să-l înfrunte cei chemați să traducă în fapte procesul de românire,

așa cum se vede din versurile notate într-un manuscris din anul 1836, aflat în fondul Mănăstirii Dintr-un lemn, manuscris închinat protocantorului Mănăstirii Hurez, ierodiaconului Chesarie, o parte dintre stihuri fiind cunoscute și publicate de tânărul teolog Al. Petrescu, în 1901²⁶:

„Pe când stăpâne(u) străinii în puținii trecuți ani
Și cârmuia pe rumâni, ca niște cruzi și tirani,
Atunci băgase în biserici cărți grecești și
slavonești,
Lepădând cele române, ca niște ereticești,
Gândind cu vremea să facă pe rumâni ca pe
țigani,
Să-și uite limba și neamul strămoșilor săi
romani.
Începuse joc să-și bată, zicându-ne schatovlahi,
Cum râd și de frații noștri, ce i-au numit
cuțovlahi...”

În aceste condiții, adepților cântării în limbă română și apropiate de sensibilitatea națională le era rușine să zică că sunt rumâni; vorbeau tot limba grecească, copiii, tineri și bătrâni:

„La biserici l-era silă românește când citea,
Toți tot Kirie eleison să auză le plăcea:
Heruvice, chinonice românește când cânta,
Începeau toți să rânjească și nimenea n-asculta.”

Un cântăreț care ar fi „cântat îngerește” în limba română era plătit mult mai prost, psalții români fiind disprețuiți de cântăreții greci numai din cauza limbii, ceea ce determină ca:

„Auzindu-le aceste cântăreții românești,
Erau siliți să alerge să învețe cele grecești.
Și nefiindu-i natura, să vorbească lenevos,
Cum vorbesc în vârful limbii pă la locul călduros,
Când pronunția cuvântul, să vedea că îi păsa,
Că parcă fărâma cremeni în gură cu limba sa.
Trebuia să-mbătrânească numai limba învățând,
Și apoi să se hrănească cu greceștile cântând...”

Autorul ia în discuție cântăreții români cu reale virtuți interpretative „rumâni cu glas minunat” și cu „știința musichii”, dar care, pentru că nu știau limba greacă, cântau în stranele bisericilor de mahala și la mănăstiri nu aveau acces, aici erau primiți doar cântăreții greci, „de alți procopsiți numiți/ Cu cafea și cu tutunuri de la Țarigrad veniți”.

În dedicația *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești* își exprimă îngrijorarea pentru împușinarea cântăreților cu pregătirea necesară, ceea ce determinase substituirea locurilor de cântăreți cu psalți „fără nicio știință și meșteșug” și care

pricinuesc credincioșilor „în loc de mângâiere și evlavie, neplăcere”²⁷.

Principalele atacuri ale celor doi străluciți reprezentanți ai procesului de românire sunt îndreptate împotriva celor care disprețuiau limba română, lup-tându-se din răspuțeri cu perpetuarea cântării în alte limbi, în special în limba greacă. Acestora se datorează ruperea filelor din cea mai mare parte a exemplarelor păstrate din *Irmologhionul* lui Macarie, tipărit cu foarte mari eforturi, la Viena, în 1823, în care sunt înfierați inamicii românirii cântării de strană. Protestele lor, chiar dacă se înregistrează la distanțe de două-trei decenii, nu vizează limba în sine, pe care n-o înțeleg nici credincioșii și chiar nici toți preoții, ci faptul că prin intermediul limbilor grecești și slavone erau impuse credincioșilor cântări ce se îndepărtau evident de matca bizantină, ajungându-se chiar la stadiul „să auzi în Sfânta Biserică chiar acelea care le cântă turcii în cafenele și prin adunările lor și pretutindenea a să auzi și a să striga cântări noao și profara de Țarigrad. Și de nu va cânta cineva cântece și amestecături de pestrefuri în sfânta biserică nu iaste primit, nici dascăl, iar de va cânta chiar alcătuirii turcești, măcar că nu știe nimic bisericesc, acela iaste și primit și lăudat, și desăvârșit și cu ifos turcesc de Țarigrad. O, nerușinare! O, neevlavie, o cumplită cădere! O, jalnică depărtare a lui Dumnezeu! De ar fi cel din neamul acela cât de ticălos, de ar cânta căprește, de ar gongăni ca dobitoacele, de s-ar schimonosi cât de mult, pentru că iaste din neamul acela, îndată iaste și dascăl și desăvârșit și cu ifos de Țarigrad. Iar românul de ar avea meșteșugul și iscusința lui Orfeos și glasul nu al lui Cucuzel, ci al arhanghelului Gavriil, pentru că iaste român, îndată îi dau titlu că nu iaste nimic, cântă vlahica, n-are profara de Țarigrad și-i împletesc mii de defăimări”²⁸.

Replica antonpannescă, evident tot versificată și mult mai sprintară, o găsim în dedicația pentru protocantorul Mănăstirii Hurezu, ierodiaconul Chesarie, dedicație ce precede manuscrisul aflat în prezent la Mănăstirea Dintr-un lemn și ea urmează în linii mari traseul filipicei macariene: „Un cântăreț pe atuncea grecește de nu știa, / Să fi cântat în grecește tot iar îl ticăloșea. / Și zicea: Păcat săracul, el grecește de ar ști / Măcar că un român este, dar tot ceva ar plăti...”.

Este surprinsă în continuare intenția ascunsă a cântăreților greci de a face pe români „ca pe țigani, / Să-și uite limba și neamul strămoșilor săi romani”, numindu-i pe aceștia schatovlahi și făcându-i să le

fie rușine „să zică că sunt români”. Atacurile vehemente ale ieromonahului și ale psaltului bucureștean din deceniile următoare nu ținesc, deci, numai pe cântăreții greci, ci și pe cei români, care, după ce învață câte puțină elinească și puțină psaltichie grecească „să rușinează a se arăta că sunt români și din cât pot își tăgăduiesc și Patria și Neamul”²⁹.

La Anton Pann se poate discuta și despre un aspect deosebit al românirii, acesta constând în dotarea stranelor românești cu creații adaptate simțului autohton, afirmându-se în mod repetat că el a înzestrat strana românească cu tot ce aceasta avea nevoie. În plus, autorul *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești* integrează în cărțile sale creații românite ale unor contemporani, cu care împărtășea idealuri comune de apropiere a cântărilor de specificul românesc, unul dintre cei mai importanți din această categorie era viitorul mitropolit al Moldovei Iosif Naniescu, prezentat în urmă cu două decenii, în această ipostază necunoscută³⁰.

Intrarea în drepturile legitime a limbii române în serviciile de cult nu s-a realizat de la sine, psalții simțind abaterile de la linia tradiționalistă în limba greacă. A fost nevoie de eforturi serioase, de traduceri de texte, de adaptări, dar – pe plan muzical – mai ales de pricepere a particularităților limbii, de topica frazei, de legile prozodiei și de sincronizarea acestora cu melodiile tradiționale, domeniu în care au excelat psalții amintiți. Multe dintre creațiile lui Filothei Jipa au fost preluate de manuscrise ulterioare, cântările *anastasimatarului* lui Mihalache sunt adevărate modele pentru urmași, iar Anton Pann, Nectarie Protopsaltul Sfântului Munte și Suceveanu ating cele mai înalte culmi ale îndelungatului și anevoiosului proces. De aceea, creațiile lor s-au impus în viața liturgică românească și au devenit adevărate repere ale muzicii liturgice românite.

Anton Pann are cuvinte de laudă pentru activitatea de românire practică de predecesorii săi: Mihalache Moldoveanul, „cel dintâi(u) care a tălmăcit *anastasimatarul*” românesc (1767), Vasilache Cântărețul, Ianuarie Protosinghelul, „carele pe la anul 1821 mi-a arătat un *anastasimatar* foarte frumos potrivit în limba românească”, neuitând de acele „cântări alcătuite pe sistema veche în limba românească” și care „se găsesc nenumărate mai la toate monastirile de chinovii, adică la Căldărușani, Cernica, Monastirea Neamțul și în alte părți; dar prescriitorii sau copiitorii din neîngrijire neînsemnându-le numele d’asupra (precum obicinuesc

și în zioa de astăzi) au rămas cei mai mulți necunoscuți”³¹.

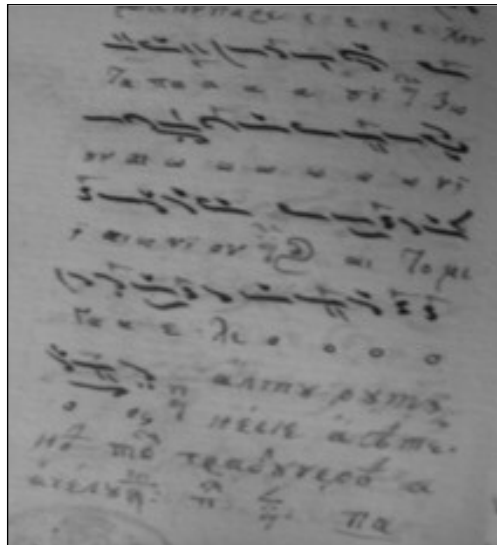
S-a trecut cu prea mare ușurință peste faptul că frontul celor angajați în românirea cântării de strană era reprezentat de psalți dublați de literați. Printre cei mai cunoscuți, deveniți exponenți ai procesului de românire, trebuie amintiți mai întâi Filothei sin Agăi Jipei, Macarie Protopsaltul, Anton Pann și alții, deopotrivă autori de lucrări literare. Acestuia din urmă îi revine meritul de a fi lansat cuvântul *românire* și urmărirea lui în scrisul antonpannesc ilustrează polisemantismul termenului, dar și apropierea de sensul cel mai important. El „botează” astfel un proces mult mai vechi, care se manifesta în multe domenii.

Așa cum am mai remarcat, termenul de *românire* a fost creat și lansat de Anton Pann înainte de actul Unirii cu aproape două decenii – în prefața culegerii de *Fabule și istorioare*, 1841 – într-un fel, putându-se lua în discuție anticiparea de către eminentul psalt a viitorului politic românesc, deoarece el, termenul, nu are în vedere doar Țara Românească, ci și Moldova și chiar Basarabia, unde se produsese debutul activității sale muzicale.

Psalții angajați în românirea cântării de strană se folosesc din plin de avantajele exighisirii, procesul de traducere a cântărilor din „vechea sistimă”, în cea nouă. Sincronizarea exighisirii – un proces complex realizabil doar de un bun practician al ambelor notații, cucuzeliană și hrisantică – cu românirea a dus la operații de prescurtare, de transformare în stilul *sintomon*, de eliminare a elementelor de virtuozitate nejustificată, a unor melisme ce denaturau sensurile cântării.

Exighisirea cântărilor de strană a devenit un proces dificil de realizat, numai un avizat, dublat de un bun practician, reușea o operație corespunzătoare, mai ales că era necesar să se țină seama și de credincioșii ce nu trebuiau să fie șocați de noutatea ce nu trebuia să atenteze la trăsăturile stilistice. „Mai pre urmă, văzând că muzica se pierde și se cotropește cu totul, nemaiputând să o învețe din pricina neînlesnirii și cei mai mulți mulțumindu-se a ști numai o ramură a ei din practică, începură să-i smulgă penele, ca pe niște netrebnice și lăsând numai a patra parte dintr-însele începutu muzica a-și lua zborul ca să ajungă la gradul ce i se cuvine, apropiindu-se de cea europeană”³².

Vechea notație, cea cucuzeliană, devenise greoaie și dificilă, din cauza celor care au început

Varianta în limba română a unei cântări exighisită și românită de Anton Pann, „altul rumunesc, asămenea traducerea a aceluiași” – Ms. Rom. 2229 BAR, f. 166^v

îngreuiase aripile, încât rămăsese cu totul în nemișcare”, deoarece „vrând să rămâie tezurile (propozițiile) *melodi(e)i bisericești neclintite sau nestrămutate din izvodul lor cel dintâi și să nu poată adăuga cineva altele, au născocit niște semne, pe care le-au numit semne mari canonisite pentru fiecare tez câte unul, care ajunsese să se cânte ca și cu niște semne (hi)eroglifice, din a căror pricină pierzându-se s-au lepădându-se și tactul melodi(e)i nu-i mai ajungea omului toată viața ca să o învețe cu desăvârșire”, cum precizează în lucrarea sa capitală³³.*

Chiar pentru cântările mai dezvoltate, de tipul slavelor, Pann recomandă deprinderea ifosului lor în limba română, „liniștit, cucernic, mângâios și dulce, ușor suind și ușor pogorând, neabătându-vă în niscai adaosuri și afărături schimonosite, care sânt urâte lui Dumnezeu și oamenilor”. Ca și ilustrii săi predecesori, a căror activitatea o cunoaște și o prețuiește, Pann este conștient că românii deveniseră singurii credincioși care înțelegeau ce se cântă la strană, grecii practicând cântările în elina bisericească, iar popoarele slave utilizând limba slavonă, până recent cele catolice cântând numai în limba latină.

Pann se remarcă și prin formularea unor reguli simple de exighisire, care să țină seama de cerințele limbii române. Racordarea sa conștientă la procesul de *românire* începe în 1820, când mitropolitul Dionisie Lupu l-a numit, alături de Macarie și Pangratie, în comisia pentru traducerea cântărilor

bisericești în limba română: „...fără zăbavă am fost chemat și eu de conlucrător la tălmăcirea cântărilor în românește și pentru facerea unui tipar spre tipărirea lor, dându-ne de ajutor și pe părintele Pangrație Monahul”³⁴.

Înscrierea autorului *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești* în frontul de românire a cântărilor bisericești este însă mai veche, așa cum arată în prefața la *Fabule și istorioare*: „După ce am învățat Canoanele și ortografia acestui meșteșug, n-am zăbovit a români și a lucra pe note cărțile cele mai trebuincioase, care sunt: Anastasimatarul serdarului Dionisie Fotino, Docsastarul dimpreună cu Triodul și Penticostarul, Heruvico-Chinnicarul, Catavasierul și altele multe, care, nedându-mi mâna să le tipăresc, șed pe fundul lăzii de vreo 20 de ani”³⁵.

Despre *Noul Doxastar* scria: „...m-am sărguit a-l români”³⁶, la fel întâmplându-se lucrurile cu *Irmologhiul* despre care ni se precizează din titlu că „este românit și dat la lumină”.

În anul 1850 rememora că se consideră „împreună lucrător (...) la seminarul Sfintei Mitropolii și mi-am păzit datoriiile cu cea mai mare scumpătate”, amintind despre cele două modalități de românire în cei treizeci de ani „pentru predarea cântărilor” pe care „le traduceam” și „le predam, zioa și noaptea îndeletnicindu-mă cu neobosire și cu râvnă înflăcărată ca să mă arăt vrednic chemării (...) cu nădejde că la o vreme de neputință să mi să răsplătească ostenelele și a mă mângâia cu o pensie”. Cu amărăciune el scrie că „mă văz părăsit și îmbrâncit ca să mă pedepsesc în cea mai mare ticăloșie, neavând nici pâinea de toate zilele, pentru că leașa de la anul 1848 n-am primit-o nicidecum”³⁷.

Drumul spre activitatea de românire a cântării de strană este susținut și dublat de cel al cunoașterii culturii populare la nivelul posibilităților epocii. Așa cum afirma G. Dem. Teodorescu, cel care găsea că „marele merit al acestui bărbat cu mult înainte de aceia cărora li se atribuie dezvoltarea citirii în popor, răspândirea gustului poeziei și-atâta alte cunoștințe folositoare”, Anton Pann „știu să se identifice cu caracterul național și să facă pentru instrucțiune mai mult, poate, de cât au făcut, în zeci (mii) de ani, sute de școale după dânsul”³⁸.

În monografia muzicianului îl considera „singurul maestru al muzicii orientale, capabil să naționalizeze cântările religioase și să producă numeroase melodii profane”³⁹.

Au fost exegeți ai operei muzicale a lui Anton Pann, care au identificat procesul de românire cu cel de naționalizare. Ion Popescu-Pasărea scria că „opera de căpetenie (...) a lui Anton Pann este naționalizarea cântării bisericești”, detaliind faptul că el a realizat pentru muzica bisericească nu o adaptare servilă, deoarece „el a rotunjit, a cizelat, a simplificat și a acomodat cântarea după zicerile și expresiile românești”⁴⁰.

Singur sintetiza drumul apropierei cântărilor de strană de sensibilitatea românească. Ele trebuie concepute, ținând seama de „tonul zicerilor românești”, potrivit „glăsuirea ca-n vorbirile firești”, situându-se conștient în crearea unui front care să depășească faza celor care „s-au încercat la tălmăcirea cântărilor bisericești, dar n-au făcut decât au rădicat silabele zicerilor streine și în locul lor au așezat silabele zicerilor românești; și în melodie pe unde nu s-au ajuns silabe (fiind unele ziceri mai scurte în românește), au împlinit cu vocale, iar pe unde au prisosit (fiind unele ziceri mai scurte), au grămădit silabele tot într-același loc sau le-au înșirărat în monotonie, sau într-alt loc viind tonul melodi(e)i și într-alt tonul zicerii și fără a căuta la perioadele întoarse, unde unele propoziții într-alte limbi vin în urmă, iar la noi la început și la altele dimpotrivă; și așa noima sau înțelesul zicerilor care cer suire cad în pogorâre și zicerile care cer pogorâre se duc întru suire”⁴¹, exemplificând cu, de acum, bine-cunoscutele cuvinte antonime: cer – pământ, mărire – smerenie, tânguire – bucurie.

Trebuie amintită în acest context încercarea episcopului Ghenadie Țeposu al Argeșului de a sacrifica textele în limba română pentru respectarea dogmatică a melosului, *Albina muzicală*, 1875; încercare eșuată, deoarece nesocotea rezultatele unui proces multiseclar de apropiere a cântărilor de cult de sensibilitatea credincioșilor români, dar ea subliniază importanța îndelungatului și necesarului proces cultural.

Analizată mai profund, dedicația din *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești*, din 1845, găsim că ne relevă etapele importante ale trecerii de la cea când cântarea se practica în limba greacă, de cântăreți greci, uneori cu cote de supraapreciere, determinată în primul rând de originea lor, cedează locul cuvenit celei a credincioșilor ascultători, care, astfel, încep să fie băgați în seamă. Este amintit numele lui Alexandru Ghica, primul domn ales în temeiul Regulamentului Organic, prin care se deschideau porțile legăturilor Principatelor Române cu

țările Europei occidentale. Dascălul elogiază pe domnitorul, încoronat ca „prinț român”, deoarece „prin școli limba românească s-a-nălțat și s-a-ntro-
nat”, iar

„În biserici nu voiește s-asculte grecești
cântând,
Cere Doamne miluiește să audă tot zicând
Și așa se deșteptară români(i) din somnul greu
Începură toți în limbă și să roage pă Dumnezeu.
Cântăreți de românie a se căuta a-nceput,
Câți era la mahalale, la mănăstiri a-ncăput.”

Psaltul reamintește entuziasmul cu care a fost acceptată noua măsură de a se cânta la strană în limba română și de a pregăti psalții în vederea acestui deziderat:

„Această dar reformare plăcută lui Dumnezeu,
Ca un fiu crescut al patri(e)i, dac-am văzut-o
și eu,
Am gândit după putința-mi și din ce știu să
slujesc
Să-mpărtășesc talentul la tot duhul românesc”.

Chiar și *Bazul teoretic* – în concepția lui Anton Pann – trebuie să servească același interes major: să ajute la întocmirea și așezarea textelor liturgice „după firea limbei românești”.

Analizând creația psaltului în corelație cu propriile teoretizări din *Bazul teoretic și practic*, se pot stabili următoarele modalități de românire practicate de înaintași în forme scrise, începând cu Filothei și duse la desăvârșire de Anton Pann, Nectarie Protopsaltul Athosului, Nectarie Frimu și Dimitrie Suceveanu:

– preluarea unor cântări ale predecesorilor începând cu Filotei Cozianul, fost logofăt al lui Mircea

cel Bătrân, continuând cu Filothei sin Agăi Jipei, Mihalache Moldovlahul, Iosif și Visarion de la Mănăstirea Neamț etc.;

– adaptarea textelor unor cântări la condițiile limbii române, cu respectarea noii topici, a prozodiei, a semnificației teologice și cu scoaterea în evidență a unor cuvinte cheie;

– apropierea expresivității cântărilor bisericești de specificul muzicalității românești prin interferența elementelor modale și ritmice;

– sincronizarea expresivității literare cu cea muzicală, cum se vede din următorul extras, în care melodia curge lin, fiind aproape silabică, deși extrasul este dintr-un poem muzical-liturgic și depășește sfera diatonicului spre cromatic pentru a exprima cutremurul pământului;

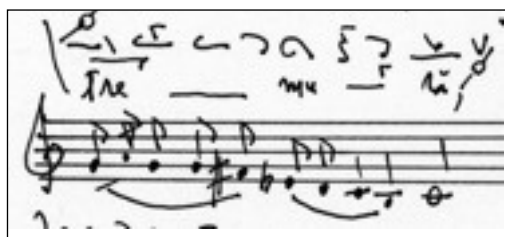
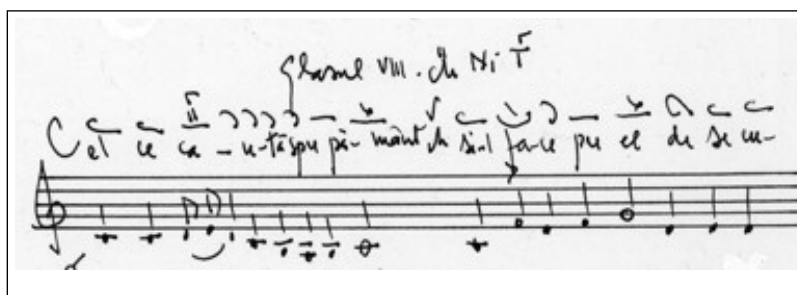
– scurtarea cântărilor prea lungi și crearea de variante scurte, *sintomon*, chiar la o cântare papadică, foarte extinsă, românitarii suprimă anumite pasaje neexpresive, cum se vede din prezentarea în dublă notație muzicală (hrisantică și guidonică) a primei stihire a anixandarelor, prima în limba greacă și a doua în limba română;

– eliminarea teriremurilor și a altor pasaje de virtuozitate nejustificată;

– alcătuirea de noi cântări în care se simte sinteza stilisticii muzicii bizantine și a muzicii populare românești;

– crearea unor cântări ce nu există în practica de cult a altor popoare ortodoxe: *Tatăl nostru*, *Crezul* etc.;

– realizarea de termeni noi pentru denumirile grecești, cei mai cunoscuți fiind: *grabnic* – pentru *irmologic*; *zăbavnic* – pentru *stihiraric* sau *papadic*;

Fragment din anixandarele lui Dimitrie Suceveanu

Incipitul anixandarelor în limba greacă din Ms. gr. 678 (503) BAR, prezentat în paralel cu cel în limba română din Ms. 32 Mănăstirea Neamț al lui Iosif

slavoslovii – pentru *doxologii*; *mânecare* – pentru *agripnie* etc., aspecte conturate și în sinteza consacrată evoluției muzicii bizantine în spiritualitatea românească⁴².

Trebuie reamintit faptul că un domeniu neglijat din amplul proces de românire desfășurat consecvent de Anton Pann este cel al creării unei terminologii specifice, ajungându-se la fenomenul de trilingvism: *luminânda*, termen care circulă în vreme și chiar și în cărțile tipărite de Anton Pan și cu echivalentul grecesc – *exapostilarie*, dar și cu cel slavon *sfetealnă* – *sfetilnă*.

Dacă pentru noul termen *asemănândă* Anton Pann păstrează și echivalentul grecesc *podobie*, care s-a menținut și mai târziu în limbă, în catavasiile înlocuiește definitiv termenul de *pesnă* cu cel de *cântare*.

Psaltul muntean își dă mâna cu ierarhul moldovean Veniamin Costache, cel care susținuse material tipărirea în tipografia de la Mănăstirea Neamț a cărților cu texte de cult în limba română, precum și a celor muzicale în limba română ale lui Macarie, la Viena fiind preocupat pentru înlocuirea unor termeni grecești și slavoni cu echivalentele românești, unele create chiar de el (cum am arătat altă dată)⁴³.

Preluând cele trei categorii de cântări „române” stabilite de Gheorghe Ciobanu, traduceri care

păstrează neschimbată linia melodică din limba greacă, adaptările melodice la spiritul limbii române și creațiile originale în limba română, muzicologul Octavian Lazăr Cosma scrie că „*ele evidențiază mersul gradat al românirii*” care a început prin modificarea textului, apoi prin modificarea desenului melodic, ca apoi să se recurgă la creații originale⁴⁴.

Românirea va înregistra și fenomene de dublare a expresivității sensibilității localnicilor, prin limbaje artistice diferite, așa cum o face Picu Pătruț, prin reprezentarea grafică a *Cântecelor de stea* ale lui Anton Pann, desenele ilustrând o concepție „românească” a Nașterii Mântuitorului, păstorii fiind reprezentați cântând în instrumente pastorale autohtone.

Reprezentarea grafică a lui Picu Pătruț la Versurile la Nașterea Domnului ale lui Anton Pann

În portretul ce i-a făcut la centenarul morții, Tudor Arghezi scria: „*Desigur că dacă-i căutăm nod în papură lui Pann, îi găsim câte poftim, dar valoarea sâmburelui le face caduce și insignifiante*”, continuând „*nici fânul nu se ia din stoguri cu furculița, nici porumbul nu se măsoară cu țoiul și degetarul. Și vom ține strictă socoteală de epoca în care înaintașul nostru a trăit, tocmai ceea ce face din el un primus inter pares și un clasic adevărat*”, motiv pentru care „*Pann trebuie de-abia descoperit*”⁴⁵.

Note

- ¹ V. Vasile, *Fondul de cărți și manuscrise muzicale de la Mănăstirea Noul Neamț din Basarabia*, în: „Teologie și viață”, Iași, Serie nouă, An IX (LXXV), nr. 1–6, ianuarie-iunie 1999, p. 95–115; republicat în forma completă în: „Muzica”, București, An XI, nr. 4 (44), octombrie-decembrie 2000, p. 120–136.
- ² V. Vasile, *Reflectarea martirajului Sfinților Brâncoveni în creația populară*; în: „Academica”, București, Anul XXV, nr. 10, octombrie 2015, p. 53–73.
- ³ V. Vasile, *Martirajul Sfinților Brâncoveni reflectat în creația populară*; în: *Constantin Brâncoveanu (1688–1714) – Studii și cercetări academice*, București, Ed. Trinitas a Patriarhiei Române, 2015, p. 214–248.
- ⁴ V. Vasile, *Mănăstirea Neamț – străveche vatră de cultură muzicală*, Iași, Ed. Doxologia, 2015.
- ⁵ V. Vasile, Detalii ale acestor aspecte pot fi urmărite în recenta monografie *Anton Pann și marile sale ctitorii culturale*, București, Ed. Academiei, 2017.
- ⁶ V. Vasile, *Circulația în manuscrisele din așezămintele monastice, în fondurile particulare monahale din Muntele Athos și din diversele biblioteci monastice și particulare din țară a cântărilor create, traduse, adaptate și prescurtate de Nectarie Schimonahul și cuprinse în acest volum*, în: *Nectarie Protopsaltul Sfântului Munte Athos – Cântările Sfintei Liturghii*, alcătuire, îngrijire și studiu introductiv de Vasile Vasile, București, 2004.
- ⁷ V. Vasile, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu – eminent ierarh, pedagog și om de cultură*, Roman, Ed. Filocalia, 2010.
- ⁸ V. Vasile, *Vârstele imnului „Deșteaptă-te, române”*, în: *Studii și cercetări de istoria artei*, seria Teatru, Muzică, Cinematografie, București, Ed. Academiei Române, tom 43, 1996, p. 25–52.
- ⁹ A. Pann, *Heruvico-Chinonicar care coprinde în sine trei rânduri de heruvico și chinonice duminicale, pe toate glasurile, afară de cele ale săptămânii. Lângă care s-au alăturat și acsioane 22. Prelucrate și date la lumină cu ajutorul și binecuvântarea Înaltpreașfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Ungrovlahiei și cavalier a feluri de ordine, D.D. Neofit II (...), într-al șaptelea an al arhipăstoriei sale*, de (...), profesorul de muzică bisericească în Seminarul Sf(întei) Mitropolii, tom. I, Bucuresci, în tipografia sa de muzică bisericească, 1847, p. 168.
- ¹⁰ A. Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 306.
- ¹¹ *Ibidem*, p. 304 (sublinierea îmi aparține).
- ¹² I.D. Petrescu, *Condacul Nașterii Domnului*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940.
- ¹³ V. Vasile, *Muzica religioasă în creația lui Paul Constantinescu*, în: „Muzica”, București, Serie nouă, Anul XXVII, nr. 7/2016.
- ¹⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, București, Ed. pentru Literatură, 1968, p. 15.
- ¹⁵ V. Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. I, II și III, București, Ed. Muzicală, 2007, 2008 și 2013, premiate de Academia Română.
- ¹⁶ A. Pan(n), *Versuri muzicești ce se cântă la Nașterea Mântuitorului (...) și alte sărbători ale anului*, Bucuresci, ediția a V-a, 1852, *Cântarea* 12, p. 27–29 și p. 141–142.
- ¹⁷ Contextul în care apare „cântarea neamurilor” este prezentat în lucrarea: Vasile Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. I..., p. 142.
- ¹⁸ A. Pan(n), *Versuri muzicești...*, *Cântarea* 11, p. 24–26.
- ¹⁹ V. Vasile, *De la muzica firii și a sufletului la muzica sferelor*, București, Ed. Petron, 1999.
- ²⁰ A. Pann, *Heruvico-Chinonicar...*, p. V.
- ²¹ Macarie Ieromonahul, *Irmologhion sau Catavasier(iu) musicesc (...)*. Cu voia și blagoslovenia Preasfinției Sale Părintelui Arhiepiscop și Mitropolit al Moldoviei, Kirio Kir Veniamin, Viena, 1823, p. XII.
- ²² V. Vasile, *Macarie Ieromonahul și Anton Pann – două destine diferite pe un drum comun*, în: *Studii și cercetări de istoria artei*, seria Teatru – Muzică – Cinematografie, București, Ed. Academiei Române, tom 44, 1997, p. 73–78.
- ²³ *Idem*, în: *Byzantion Romanicon*, vol. 8–9, Academia de Arte „George Enescu” Iași, 2012, p. 193–224.
- ²⁴ A. Pann, *Irmologhii sau Catavasier*, ediția a II-a, Bucuresci, Tipografia Anton Pann, 1854, p. VII.
- ²⁵ Macarie Ieromonahul, *Irmologhion sau Catavasier(iu) musicesc...*, p. VI.
- ²⁶ Al. Petrescu, *O poezie inedită a lui Anton Pann*, în: „Apostolul”, nr. 18, 28 ianuarie 1901, p. 2–3.
- ²⁷ A. Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericesti*, 1845, p. VI.
- ²⁸ Macarie Ieromonahul, *op. cit.*, p. X.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ V. Vasile, *Iosif Naniescu – reprezentant de seamă al muzicii psaltice*, în: „Muzica”, București, s. nouă, An IV, nr. 4 (16), octombrie-decembrie 1993, p. 127–137 și an V, nr. 1 (17), ianuarie-martie 1994, p. 99–111.
- ³¹ A. Pann, *op. cit.*, p. XXIX.
- ³² *Ibidem*, p. XV.
- ³³ *Ibidem*, p. XIV–XV.
- ³⁴ *Ibidem*, p. XXXIII–XXXIV.
- ³⁵ A. Pann, *Fabule și istorioare*, 1841, p. 4.
- ³⁶ A. Pann, *Noul Doksastar*, prefăcut în românește după metoda vechi(u) al serd(arului) Dionisie Fotino, 1841, p. III.
- ³⁷ Gh. I. Moisescu, *O sută de ani de la moartea lui Anton Pann (1854–1954)*, în: „Biserica Ortodoxă Română”, București, An LXXIII, nr. 1–2, ianuarie-februarie 1955, p. 191.
- ³⁸ G. Dem. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român*, 1874, p. 53.
- ³⁹ G. Dem. Teodorescu, *Viața și activitatea lui Anton Pann*, partea I, 1893, p. 24.
- ⁴⁰ I. Popescu-Pasărea, *Rolul lui Anton Pann în muzica bisericească*, în: „Cultura”, București, An XX, nr. 5–6, mai-iunie 1930, p. 4.
- ⁴¹ A. Pann, *Bazul teoretic și practic...*, p. XXXV–XXXVI.
- ⁴² V. Vasile, *Istoria muzicii bizantine și evoluția ei în spiritualitatea românească*, București, Ed. Interpret, vol. II, 1997.
- ⁴³ V. Vasile, *Veniamin Costache (1768–1846) – promotor al muzicii în țara noastră*, în: „Teologie și viață”, Iași, s. nouă, An V (LXXI), nr. 1–3, ianuarie-martie 1995, p. 130–161.
- ⁴⁴ O.L. Cosma, *Hronical muzicii românești*, vol. III, București, Ed. Muzicală, 1975, p. 139.
- ⁴⁵ T. Arghezi, *Anton Pann*, în: „Viața Românească”, București, An VII, nr. 11, noiembrie 1954, p. 153–155.

Mentorul Nicolae Popescu – un vizionar*

Ioan Tomescu

Membru corespondent al Academiei Române

Am avut privilegiul de mai multe ori în viață să fiu alături de acest matematician și mentor remarcabil, care a fost Nicolae Popescu. În anii studenției, el fiind într-un an mai mare, mulți colegi de-ai mei doreau să-l cunoască, pentru că avea un prestigiu deosebit în facultate.

Dedicat studiului algebrei și teoriei numerelor, participa cu succes la seminarii științifice, antrenându-i și pe alți colegi în activitatea de cercetare, cărora le împrumuta monografiile și tratate de specialitate. Acestea erau procurate cu dificultate – din cauza numărului lor foarte redus – de la librăria Kretzulescu, fiind de regulă traduceri în limba rusă ale unor lucrări valoroase din literatura occidentală, altfel inaccesibilă în România acelor ani. Se știa despre el că fusese îndepărtat de la Facultatea de Matematică de la Iași pe nedrept, din motive politice.

Un alt moment din viață când m-am întâlnit cu Nae Popescu a fost la pregătirea și selecția lotului național de elevi pentru olimpiada internațională de matematică, unde amândoi aveam ore de pregătire la lot. Nae Popescu a venit cu probleme deosebit de interesante, căutând să-i atragă pe cei mai buni elevi spre o inițiere în activitatea de cercetare încă de la liceu. Le-a împrumutat cărți de matematică valoroase, accesibile vârstei lor, pentru a le deschide orizontul către adevărata matematică, deosebită în multe privințe de problemele curente din paginile „Gazetei Matematice”.

Profesorul Popescu a avut un rol important în înființarea și organizarea unei școli doctorale de

Nicolae Popescu

matematică în Pakistan, la Lahore, în provincia estică Punjab, la 15 km de granița cu India.

Această școală, numită School of Mathematical Sciences și mai apoi Abdus Salam School of Mathematical Sciences, a fost organizată pe lângă universitatea Government College University din Lahore. Aceasta a fost condusă timp de 11 ani de profesorul Raza Choudary (vorbitor de limba română, cu un doctorat în algebră susținut în România și profesor universitar mai mulți ani în Statele Unite) și din anul 2004 l-a avut profesor pe Nae Popescu. *De facto*

*Comunicare susținută la sesiunea comemorativă dedicată profesorului Nicolae Popescu, membru corespondent al Academiei Române (29 iunie 2017, Amfiteatrul „Miron Nicolescu”, Institutul de Matematică „Simion Stoilow” București)

Nae Popescu a fost consilier pe probleme științifice al lui Raza Choudary. În această calitate a susținut cursuri, a contribuit la curricula școlii, a recomandat profesori străini și a fost consultat pentru organizarea de manifestări științifice internaționale periodice și pentru dotarea bibliotecii etc.

Împreună cu Nae am avut mai multe discuții, în care l-am sfătuit pe Raza Choudary ca obținerea titlului de doctor să nu mai fie obligatorie la terminarea școlii pentru toți cei admiși în primul an de pregătire, ci în funcție de calitățile individuale privind cercetarea științifică. Acest deziderat s-a realizat câțiva ani mai târziu, prin introducerea unei etape intermediare de masterat la ASSMS. Nae Popescu a adus și aici monografiile valoroase și a îndrumat științific mai mulți studenți în domeniul algebrei și teoriei numerelor.

Când sănătatea nu i-a mai permis să se deplaseze la Lahore, munca lui a fost continuată cu succes de elevii săi Angel Popescu și Ghiocel Groza, membri ai seminarului său științific și profesori la Institutul de Construcții din București.

Am petrecut multe clipe frumoase la Lahore, alături de Nae și de soția lui, Elena Liliana Popescu,

în mirifica ambianță a Orientului, când pericolul terorist era încă absent acolo.

În perioada 2000–2010 am fost coleg cu Nae Popescu la Secția de științe matematice a Academiei Române. În cadrul secției era foarte activ, iar glasul lui era ascultat și respectat de ceilalți colegi. Exigența lui era bine-cunoscută în toate hotărârile secției care implicau judecăți de valoare, acordarea premiilor Academiei, alegerea de noi membri corespondenți sau de onoare, diferite concursuri privitoare la institutele de matematică ale Academiei. Era foarte riguros în respectarea literei și spiritului legii Academiei, fiind o persoană influentă în cadrul secției.

Nicolae Popescu a fost un vizionar, a avut o vedere de ansamblu asupra matematicii cu opinii bine stabilite privind rezultatele științifice mai noi sau mai vechi din matematică. Odată, mi-a mărturisit că – cel puțin în domeniul lui de interes, teoria numerelor și algebra –, în viziunea sa, marile rezultate au fost obținute în secolul trecut. Poate acesta a fost și privilegiul pionierilor, care au ajuns primii pe un teritoriu virgin.

Nicolae Popescu - Johns Hopkins University Baltimore, Maryland, USA April 1993

„Cui Mari afirmă că Adversitas Cursusque este insuperabilis, nontransibilis și atemporalis. Dumneii se referă la lucruri, fenomene, etc., cunoscute sau necunoscute. Însă adevărul nu are de mult atenția că ceea ce numim cunoaștere nu înseamnă decât o primă impresie asupra lucrurilor. Să luăm un exemplu din matematică: numerele naturale. Cu numerele naturale putem efectua adunări, înmulțiri, scăderi și scăderi și împărțiri. Aceste fapte au intrat în conștiința colectivă și s-au numit. La prima vedere par simple rezolvări definitive.

Adesea mi-a fost pusă întrebarea: „E mai puțintel studiu, în plus, voi matematician?” Cu toate acestea, chiar în programa școlară micilor școli se învață precum numerele prime, descoperirea numerelor în funcții prime, numere negative etc. Pentru multe persoane, aceste chestiuni ca de exemplu numerele prime etc., nu există și deci nu apar în „admirul” lor rațional. În clipa în care un om descoperă aceste lucruri, căi de derivă „raționale”. Căci, nu în ultimul rând al cunoașterii umane, nu poate fi considerat ca „arbitrar” complet, sau „cunoscut”. Creația sau inventivitatea, se manifestă astfel fiind nu putem afirma că ceva anume este „integral” cunoscut.

Chiar dacă cineva ar crea un sistem de axiome din care ar obține toate teoremele, ca rezultat din acestea și ar demonstra completitudinea edificiului astfel obținut, tot ar mai rămâne de studiat conștientizarea acestuia și ale sistemelor numerotării, clasificarea lor etc. și nu în ultimul rând, ar rămâne de făcut lucrul esențial al acestei cunoașterii: cunoașterea cunoașterii!”

NICOLAE POPESCU

Monografia Nicolae Popescu, *Abelian Categories with Applications to Rings and Modules* (Academic Press, 1977) este citată ca lucrare centrală în domeniul în *Encyclopaedia of Mathematics*, Kluwer Academic Publishers 1997, Vol 1, A-R. Matematicienii români menționați în această enciclopedie sunt Dimitrie Pompeiu, Simion Stoilow și Nicolae Popescu. S-au născut în luna septembrie a anilor 1873, 1887, respectiv 1927, și au fost membri ai Academiei Române.

Cei care au adus contribuții esențiale la teoria categoriilor sunt: D. Buchsbaum, S. Eilenberg, P. Freyd, P. Gabriel, A. Grothendieck, D. Kan, S. Lubkin, S. MacLane, B. Mitchell, N. Popescu, C. Watts, și N. Tonello. [Carl Faith, *Preface to Algebra: Rings, Modules and Categories I*, Princeton, 1973].

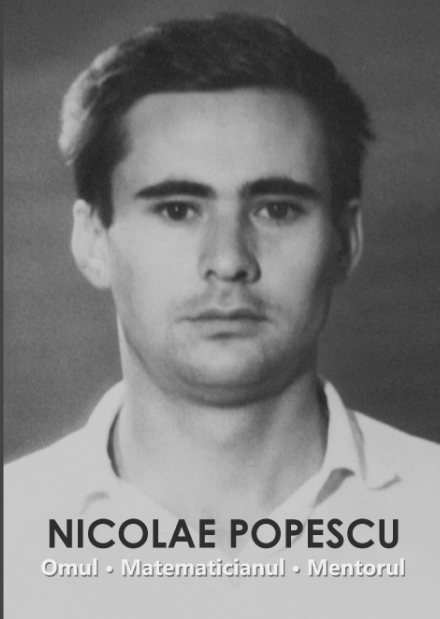
Revoluțiile din memorialul lui R. Gordon și J. C. Robson asupra dimensiunii Krull, împreună cu cele ale lui Alain Huxley și Jacques Raymond, m-au făcut să cred că ar fi posibil să se construiască o teorie mai generală de teorie a dimensiunii, modelată de teoriile de predicție compuse ale lui Fisher, Popescu, și Riley. [Jonathan Golan, *Preface to Decomposition and Dimension Theories on Module Categories*, Marcel Dekker, New York, 1977].

Categoriile abeliene de importanță centrală sunt categoriile Grothendieck. Aceste categorii sunt în mod esențial caracterizate de celebra teoremă Gabriel-Popescu, care afirmă că, în afara unei echivalențe, orice categorie Grothendieck este de o anumită formă. [Joachim Lambek, *Book Reviews* (Introduction to categories, homological algebra and sheaf cohomology, by R. Strohmer, Cambridge Great Britain, 1978), *Bull. Amer. Math. Soc.* 1 (1979)].

Pînă în prezent, profesorul Nicolae Popescu a deschis noi domenii de cercetare în matematică: [Paul Ribenboim, *Strasbourg, 1991*].

Capitolul II al acestei monografii este dedicat studiului unei clase de inele Prüfer introduse de Nicolae Popescu și conține în exclusivitate rezultatele din lucrările ale sale. [Marzo Fontana, James A. Huckaba, Ira J. Papick, *Prüfer Domains*, Marcel Dekker, New York, 1997].

A fost un matematician de vârf în timpul vieții sale, și a lăsat o moștenire bogată pentru generațiile viitoare de matematicieni. Am scris despre teorema Gabriel-Popescu în cartile mele, *Rings, Modules and Categories* (Springer Verlag, 1973, 1976). [Carl Faith, 2011].

NICOLAE POPESCU
Omul • Matematicianul • Mentorul

Augustin Buzura (1938–2017)

„Cultura română pierde un mare prozator,
un caracter, un om moral, un om de atitudine.”

În ziua de 10 iulie 2017 s-a stins din viață scriitorul Augustin Buzura, membru titular al Academiei Române. Originar din Maramureș, născut la Berința, la 22 septembrie 1938, Augustin Buzura a fost una dintre marile conștiințe ale poporului român, model de demnitate și curaj, ce a denunțat în opera sa abuzurile și absurditatea regimului comunist din România. Romanele sale sunt opera unui scriitor de un deosebit rafinament intelectual, cu o pătrunzătoare capacitate analitică. Spirit rafinat, cu o cultură exemplară, a fost redactor-șef al revistei literare „Tribuna” din Cluj-Napoca, președinte al Fundației Culturale Române și președinte al Institutului Cultural Român, director al revistei „Cultura”, toate instituții fundamentale pentru promovarea și stimularea culturii române. Absolvent al Liceului „Gheorghe Șincai” din Baia Mare și al Facultății de Medicină Generală din cadrul Institutului de Medicină și Farmacie Cluj-Napoca, specializat în psihiatrie, Augustin Buzura a renunțat la cariera medicală în favoarea literaturii și a publicisticii. A debutat cu volumul de povestiri *Capul Bunei Speranțe*, urmat de volumul *De ce zboară vulturii?*, ambele publicate în anii imediat următori ai „obsedantului deceniu”. Au urmat volumele: *Absenții*, *Fețele tăcerii*, *Orgolii*, *Vocile nopții*, *Refugii*, *Drumul cenușii*, *Recviem pentru nebuni și bestii*, *Teroarea iluziei*, *Raport asupra singurătății*. Între anii 2013–2014 i-au fost tipărite primele patru romane din seria „Opere complete”.

Creația sa a cunoscut încă de la început recunoașterea criticii literare și simpatia publicului. Romanele, cu tiraje uriașe și mai multe reeditări în țară și străinătate, au fost traduse în nenumărate limbi străine.

Augustin Buzura a primit de patru ori Premiul Uniunii Scriitorilor din România (1970, 1974, 1980, 1984), Premiul „Ion Creangă” al Academiei Române (1977), Premiul „Opera Omnia” al revistei „Convorbiri Literare”.

Publicist pasionat, cu un dezvoltat spirit civic, scriitorul Augustin Buzura și-a pus talentul literar, vreme de peste o jumătate de secol, în slujba valorilor libertății și demnității umane, cultivate cu

mijloacele artei și culturii. A fost, din această perspectivă, unul dintre cei mai mari intelectuali români care a crezut în rezistența civică prin cultură. A fost președinte al Filialei Române a Asociației de Cultură și Știință Europeană cu sediul la Roma, membru fondator al Fundației Culturale Europene „Gulliver” din Amsterdam, membru în comitetul director al Centrului Euro-Atlantic și *doctor honoris causa* al Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (1997), al Universității de Nord din Baia Mare (2010), al Universității de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu” din Cluj-Napoca (2014) și, de asemenea, membru de onoare al Academiei Româno-Americane (2000), membru al Academiei Braziliene de Litere (2001), membru al Academiei Latinității (2001), membru corespondent al Südost-europa Gesellschaft, Germania (2001). A fost decorat cu Ordinul național „Pentru Merit” în grad de Mare Cruce (2000), cu Ordinul brazilian „Rio Branco” în grad de Comandor, cu Ordinul mexican „Vulturel Aztec” și cu multe alte premii și medalii naționale și internaționale.

La 3 iulie 1990, Augustin Buzura a fost ales membru corespondent al Academiei Române și apoi membru titular la 12 martie 1992.

Comunitatea academică din România și societatea românească suferă o grea și de neînlocuit pierdere.

Victor Emanuel Sahini (1927–2017)

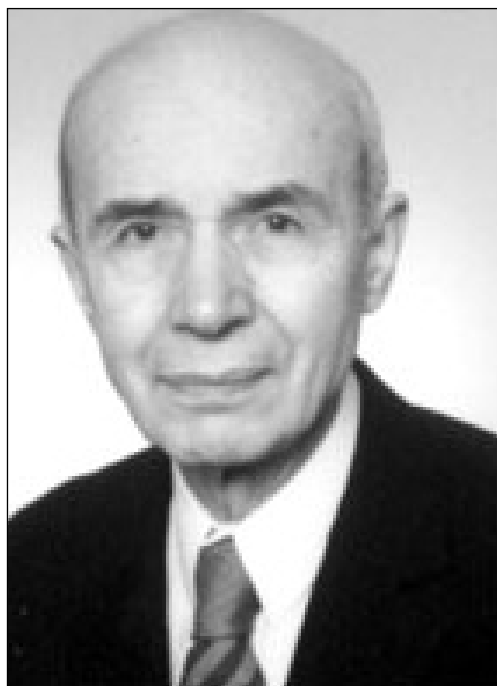
În ziua de 14 iulie 2017 s-a stins din viață academicianul Victor Emanuel Sahini, personalitate marcantă a chimiei românești.

Originar din Galați, născut la 30 august 1927, Victor Emanuel Sahini a urmat Liceul „Gheorghe Lazăr” și apoi Facultatea de Chimie din Universitatea București, pe care a absolvit-o ca student eminent, în anul 1950. A efectuat o serie de stagii de perfecționare în străinătate, specializându-se în domeniul spectroscopiei, la Școala Tehnică Superioară din Dresda (1959) și în domeniul chimiei cuantice la Institutul de Chimie Generală și Anorganică din Moscova (1960), la Institutul de Chimie Macromoleculară din Leningrad (1960) și la Departamentul de Chimie Teoretică de la Universitatea din Cambridge (1960). A obținut titlul de *doctor în științe chimice* în anul 1962, cu teza *Contribuții la teoria legăturii coordinative*, și titlul de *doctor docent* în 1970. În 1963 a fost ales membru corespondent, iar în 1990 a devenit membru titular al Academiei Române. A fost prorector al Universității București (1970–1972), director adjunct al Centrului de Chimie Fizică din București (1973–1975) și director al Bibliotecii Academiei Române între anii 1980–1994.

Activitatea științifică a academicianului Sahini s-a dezvoltat cu deosebire în domeniul chimiei fizice, spectroscopiei moleculare, chimiei fizice biologice, chimiei cuantice.

Cercetările sale au contribuit la elucidarea caracterului parțial ionic al legăturii covalente coordinative, la elaborarea unui criteriu definitiv în cazul hidrocarburilor aromatice și la elaborarea unei metode de calcul a refracției individuale a ionilor.

Rezultatele se regăsesc în numeroase volume de autor sau în colaborare, în studii apărute în reviste de prestigiu din țară și din străinătate: *Introducere în spectroscopia experimentală*, *On tetracoordinated complexes*, *Nuclear magnetic resonance study of self-association equilibria of aromatic amines in carbon tetrachloride*, *Kinetics oxidation of aminoacids by some free stable hydrazyl radicals*, *Optical rotatory dispersion of some bovine serum albumine conformers*, *Structural modification of conformers resultings from different albumin refolding dynamics* etc.

Între anii 1964–1990 a fost editorul celei mai importante reviste de chimie din România, „Revue Roumaine de Chimie”.

Prin prestigioasa sa activitate științifică și didactică, acad. Victor Emanuel Sahini a contribuit la dezvoltarea chimiei fizice în România, la recunoașterea și prestigiul școlii de chimie fizică în comunitatea științifică internațională. A fost președintele comitetului de organizare al Conferințelor Naționale și Internaționale de Chimie Fizică din România, președintele comisiilor de spectroscopie și de chimie cuantică din Academia Română, membru al Consiliului Universității Națiunilor Unite (1971–1977), președintele Societății de Chimie din România (1993–2001). În 2002 a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității de Vest din Timișoara, iar președinția României i-a acordat, în anul 2000, Ordinul Național „Steaua României” în grad de Ofițer.

Prin activitatea de cercetare de peste o jumătate de secol, prin implicarea didactică și prin capacitatea sa managerială, academicianul Victor Emanuel Sahini a contribuit la dezvoltarea domeniului de chimie fizică în România și afirmarea lui la nivel mondial, pentru care comunitatea academică și științifică îi este recunoscătoare.

Horia Colan

(1926–2017)

În ziua de 24 iulie 2017 s-a stins din viață academicianul Horia Colan.

Originar din Covasna, născut la 11 mai 1926, Horia Colan a urmat studiile liceale la Arad. A absolvit, în 1941, cursurile Facultății de Electromecanică a Școlii Politehnice din Timișoara. A devenit asistent universitar, șef de lucrări, conferențiar și apoi profesor la Catedra de știința și tehnologia materialelor din cadrul Institutului Politehnic din Cluj-Napoca, fiind șeful acestei catedre între anii 1971–1985.

Prestanța profesională, corectitudinea și moralitatea sa au fost principalele argumente care au determinat alegerea ca rector al Universității Tehnice din Cluj-Napoca imediat după 1989 și președinte al Consiliului Rectorilor din Cluj-Napoca (1990–1992). A fost șeful Centrului de Cercetări pentru Metalurgia Pulberilor și, din 1977, conducător științific de doctorat în specialitățile metalurgie fizică, știința materialelor și istoria științelor tehnice. Din 1993 a fost expert în cadrul Commission of the European Communities, Bruxelles pentru EC TEMPUS Office.

Inginer mecanic și electrotehnic, Horia Colan s-a specializat în metalurgia fizică și tehnologia metalelor, cu performanțe deosebite în domeniul cercetării. Activitatea sa științifică se concretizează în peste 200 de lucrări publicate în țară și în străinătate, în care a abordat o problematică variată în știința materialelor, metalografie, difuzia metalelor, tratamente termice, metalurgia pulberilor. *Tehnologia metalelor* (două volume), *Metalurgia pulberilor*, *Studiul metalelor și tratamente termice*, *Tehnologia fabricării pieselor sinterizate din pulberi metalice*, *Studiul metalelor*, *Materials Research Development and Applications* sunt numai câteva dintre titlurile fundamentale ale operei sale științifice. Este autorul a trei brevete naționale. A fost, deopotrivă, preocupat de istoria științei și tehnicii. Din 1958 a fost membru al Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, iar din 1991 vicepreședinte al acestui Comitet și președintele Diviziei de Istoria Tehnologiei. Este autorul unor importante capitole dedicate acestui domeniu, precum *Științele tehnice în Transilvania*, *La création de la science des matériaux*, *Histoire de la métallurgie des poudres en Roumanie, son développement scientifique et industriel* și coautor al lucrării *La technologie au risque de l'histoire* etc.

Acad. Horia Colan a primit patru premii ale Ministerului Învățământului și Științei pentru cercetare științifică (1958, 1961, 1963 și 1968) și Premiul de excelență al Lions International pentru Științe Tehnice (2002). A primit titlul *doctor of engineering* (Materials Science and Powder Metallurgy), *honoris causa* la Universitatea Internațională „Pro Deo” din New York și titlul *doctor honoris causa* al Universității Tehnice „Gheorghe Asachi” din Iași, al Universității Tehnice din Cluj-Napoca, al Universității „Transilvania” din Brașov. A fost ales președinte de onoare al Societății de Metalurgia Pulberilor din România, membru de onoare al Société Française de Métallurgie et de Matériaux, membru de onoare al AGIR, membru de onoare al Senatului Universității Tehnice din Cluj-Napoca, membru de onoare al Federației Inginerilor Metalurgiști din România.

În 1997 a fost numit cetățean de onoare al municipiului Cluj-Napoca. Statul francez i-a acordat (1999) înalta distincție „Chevalier de l’Ordre des Palmes Académiques” pentru servicii aduse culturii franceze, iar în 2002, Președinția României i-a acordat Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler.

Membrii Academiei Române regretă această pierdere în lumea științifică românească și aduc un respectuos omagiu.

Masatoshi Yoshino

(1928–2017)

În ziua de 4 iulie 2017 s-a stins din viață profesorul Masatoshi Yoshino, membru de onoare al Academiei Române.

S-a născut la 1 ianuarie 1928, în capitala Japoniei, și a absolvit cursurile Departamentului de Geștiințe al Universității „Tokyo”, în anul 1951. A fost profesor de geografie și climatologie la Universitățile Tokyo, Tsukuba, Hosei (Tokyo) și Aichi (Toyohashi). A deținut diferite funcții importante, între care cele de *senior adviser* al Universității Națiunilor Unite din Tokyo și de membru al Comitetului Științific al Japoniei.

Masatoshi Yoshino a fost președinte al Asociației Geografilor din Japonia și vicepreședinte al Uniunii Geografice Internaționale. A desfășurat o activitate editorială susținută, ca președinte al Comitetului Național Japonez IGBP și al Comitetului editorial al revistei Națiunilor Unite „Global Environmental Research”.

Masatoshi Yoshino a realizat cercetări în domenii variate, cum sunt: topoclimatologie, agrometeorologie, modificări globale ale mediului, fenomene extreme climatice, climatologie urbană și fenomene de deșertificare. A publicat peste 15 volume și 400 de articole în diferite reviste de specialitate.

Anul 1987, în care a vizitat pentru prima dată România, a marcat începutul unei colaborări fructuoase între geografilor români și japonezi. Masatoshi Yoshino a fost ales membru de onoare al Academiei Române la 12 martie 1992.

Iulie

3 iulie: În Aula Academiei Române a avut loc sesiunea științifică „Biserica Mănăstirii Argeșului – o jumătate de mileniu (1517–2017)”. După cuvântul de deschidere rostit de Acad. Ionel-Valentin Vlad, Președintele Academiei Române, a urmat un mesaj transmis de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române, prezentat de pr. Florin Șerbănescu, consilier patriarhal. În continuare au susținut alocuțiuni:

– ÎPS Părinte Calinic, Arhiepiscopul Argeșului și Muscelului – *Suferințele și biruințele Catedralei Sfântului Neagoe Vodă Basarab de la Curtea de Argeș de-a lungul a cinci secole;*

– Acad. Răzvan Theodorescu – *Lăcașul neagoean de la Curtea de Argeș: reper cultural și model dinastic;*

– Acad. Sabina Ispas – *Balada „Meșterul Manole”. O lectură neconvențională;*

– Prof. univ. dr. Dan Zamfirescu – *Simbolul unei mari victorii;*

– Dr. Ioana Gabriela Duicu – *Doamna Despina Milița. O viziune antropologică asupra vestimentației de la începutul secolului al XV-lea;*

– Dr. Raluca Iosipescu, dr. Sergiu Iosipescu – *Odobescu și Mănăstirea lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș;*

– Prof. ing. Nicolae Noica – *Frânturi din istoria unei restaurări;*

– Prof. Emanuel Bădescu – *Biserica Mănăstirii Argeșului în fotografii din secolul al XIX-lea.*

Sesiunea a fost urmată de vernisajul expoziției „Desene, gravuri, documente istorice, manuscrise și fotografii din colecțiile Bibliotecii Academiei Române, organizate în Sala „Theodor Pallady”.

4 iulie: A avut loc o manifestare consacrată comemorării victimelor deportărilor staliniste din Basarabia și Bucovina de Nord, prezidată de Acad. Victor Spinei, Vicepreședinte al Academiei Române, la care au participat istorici din Republica Moldova. Cu această ocazie s-a lansat colecția de volume „Arhivele Memoriei”.

4 iulie: Acad. Ionel-Valentin Vlad, Președintele Academiei Române, a participat la Ambasada SUA din București la manifestarea prilejuită de Ziua Națională a Statelor Unite ale Americii.

5 iulie: În Aula Academiei Române a avut loc sesiunea științifică festivă prilejuită de sărbătorirea unei jumătăți de secol de activitate a Institutului de Economie Mondială. Cu acest prilej, din partea conducerii Academiei, Acad. Bogdan Simionescu, Vicepreședinte al Academiei Române, a acordat Institutului „Meritul Academic” pentru contribuția avută la cercetarea economică fundamentală și la argumentarea unor decizii majore de politică internă și externă de integrare a economiei naționale în cea mondială. În cadrul sesiunii au prezentat comunicări: Acad. Mugur Isărescu, președintele Secției de științe economice, juridice și sociologice, Colonel prof. univ. dr. Gheorghe Calopăreanu, rectorul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, Prof. univ. dr. Gheorghe Zaman, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Economie Națională, Prof. Dr. Luminița Chivu, directorul general al Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”.

21–24 iulie: Acad. Alexandru Surdu, Vicepreședinte al Academiei Române, împreună cu Acad. Alexandru Boboc au participat la cea de-a XVI-a ediție a Festivalului internațional „Lucian Blaga”. În acest cadru, Acad. Alexandru Surdu a susținut o comunicare despre opera filosofică a gânditorului poet de la Lancrăm.

27–30 iulie: Acad. Alexandru Surdu, Vicepreședinte al Academiei Române, a participat la cea de-a XVII-a ediție a Festivalului internațional „Lucian Blaga” de la Târgu Mureș. Cu acest prilej Domnia Sa a susținut în plen comunicarea *Actualitatea filozofiei lui Lucian Blaga*. Evenimentul s-a încheiat cu o festivitate de decernare a unor premii și diplome și cu o sesiune de lansări de cărți și publicații.

August

13–16 august: Acad. Ionel-Valentin Vlad, Președintele Academiei Române, Acad. Alexandru Surdu, Vicepreședinte al Academiei Române, Acad. Emil Burzo, Președintele Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, alături de cadre universitare, oameni de cultură, reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române și ai autorităților locale și județene au luat parte la simpozionul „Cultură și civilizație românească în Maramureș”, desfășurat la Săliște de Sus, Maramureș.

Manifestarea face parte din cadrul proiectului „Descoperă cadrul natural și antropologic maramureșean” și cuprinde o serie de comunicări dedicate culturii și spiritualității românești, dar și expoziții de pictură. Cu acest prilej a fost lansat cel de-al VII-lea volum din *Cultură și civilizație românească în Maramureș*, în paginile căruia

sunt publicate comunicările prezentate la edițiile precedente.

29 august: În Aula Academiei Române a avut loc ședința Autorității Naționale pentru Energia Nucleară (NEA). Manifestarea, desfășurată sub egida Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, s-a bucurat de participarea domnului William Magwood, directorul NEA, aflat într-o vizită în țara noastră. Au participat la eveniment Acad. Ionel-Valentin Vlad, Președintele Academiei Române, Acad. Cristian Hera și Acad. Bogdan Simionescu, Vicepreședinți ai Academiei Române.

31 august: Sub semnul unității și identității naționale a avut loc dezbateră cu tema „Renașterea și reînnoirea limbii române în diaspora”. Evenimentul, prilejuit de celebrarea Zilei Limbii Române, a fost organizat de Ministerul pentru Românii de Pretutindeni, în parteneriat cu Academia Română. La dezbateră au participat membri ai Academiei Române, profesori, lectori, personalități implicate în promovarea limbii române peste hotare. Discuțiile au fost moderate de Acad. Bogdan C. Simionescu, Vicepreședinte al Academiei Române. Din partea Academiei Române au expus puncte de vedere: Acad. Eugen Simion, Președintele Secției de filologie și literatură, Acad. Gheorghe Păun, Prof. Gabriela Pană Dindelegan și Prof. Mircea Martin, membri corespondenți ai Academiei Române.

31 august: Acad. Bogdan C. Simionescu, Vicepreședinte al Academiei Române, a primit un grup de 21 de tineri înscriși în Programul oficial Internship al Guvernului României. Întreprinsă la solicitarea Secretariatului general al Guvernului, vizita a prilejuit și o prezentare detaliată a istoriei, activității și misiunii Academiei Române.

**HRONICUL
OPEREI ROMÂNE DIN BUCUREȘTI**

Volumul 2, 1921–1953

Volumul 3, 1953–1970

Octavian Lazăr COSMA

Autorul a conceput volumele 2 și 3 din *Hronicul operei române din București: 1921–1953* și *Hronicul operei române din București: 1953–1970* după toate regulile genului, ilustrând felul în care existența companiilor muzicale și a formațiunilor teatrale de la noi a influențat activitatea cultural-artistică, situată totuși pe o linie ascendentă, nelipsită de momente tensionate. Dincolo de meandrele condițiilor în care s-a desfășurat această activitate, ea s-a impus și rămâne în istoria noastră printr-o lirică de netăgăduită valoare estetică, ordonată în două componente inseparabile: artiști români și limba română. „Esențial apărea faptul că exista o mișcare puternică în favoarea unei arte lirice indigene, constituite pe ideea unei tradiții făurite de generații de artiști, în frunte cu George Ștephănescu, fondatorul operei române, în 1885, cel care a consolidat-o, în pofida dificultăților enorme, în calitate de compozitor, dirijor și profesor la Conservator, unde a format o școală cu reverberații puternice în centrele lumii.” Desfășurarea amplă a acestei istorii ar putea fi așezată sub cuvintele „Opera română este o imperioasă necesitate și o datorie.” Mai întâi, ca necesitate, opera a fost receptată de întemeietori, ca o datorie de onoare și un crez de viață pentru cei care au făcut-o.

Pagină după pagină este reînviat un trecut spre care privim cu nostalgie și speranță, nu pentru că vremurile vor reveni, după cunoscutul *adagio* „*corsi et ricorsi*”, cât pentru cel de natură să dea tradiției vitalitatea care să resitueze opera la locul ce i se cuvine în viața noastră culturală.

Ca un autentic „cronicar”, Octavian Lazăr Cosma scrie cu acribie și răspundere o carte de mare nevoie în vremea noastră, și nu mai puțin în viitor, care rămâne un reper de folos viitoarelor studii. Temeiul speranței noastre legitime îl aflăm în cuvintele cu valoare de *memento*: „În absența unor condiții excepționale – la București nici nu se găsea o sală cu adevărat corespunzătoare cerințelor unui spectacol complex, cum este cel al Operei – muzicienii s-au înrolat în efortul de a sluji frumosul și a menține flăcările artei lirice”.

OCTAVIAN LAZĂR COSMA

**HRONICUL
OPEREI ROMÂNE
DIN BUCUREȘTI
1921–1953**

2

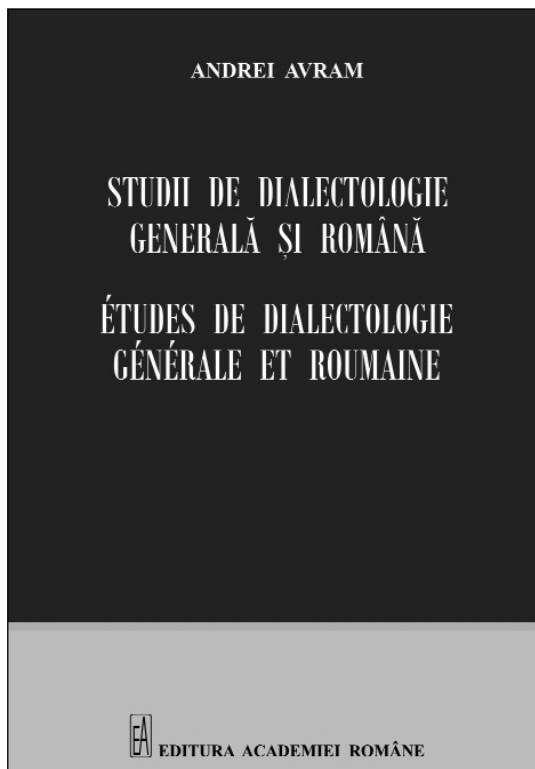
 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

OCTAVIAN LAZĂR COSMA

**HRONICUL
OPEREI ROMÂNE
DIN BUCUREȘTI
1953–1970**

3

 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

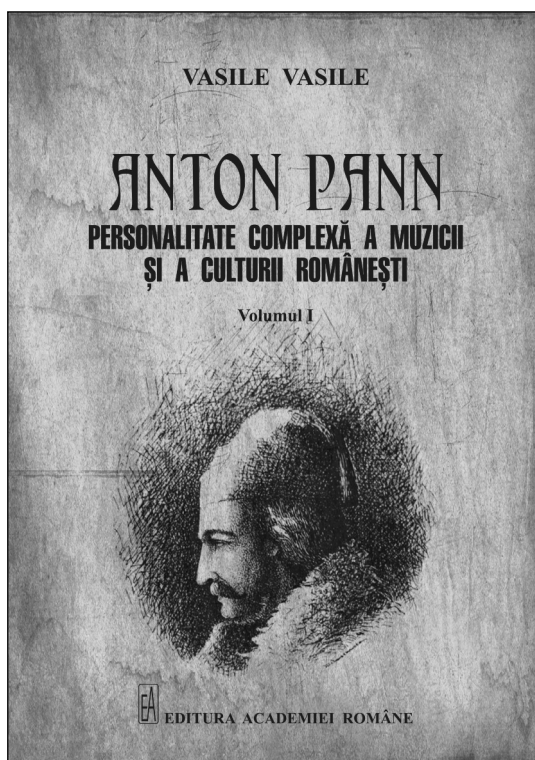

**STUDII DE DIALECTOLOGIE
GENERALĂ ȘI ROMÂNĂ
ÉTUDES DE DIALECTOLOGIE
GÉNÉRALE ET ROUMAINE**

Andrei AVRAM

Volumul reunește articole apărute inițial (1962–2014) în periodice din țară („Studii și cercetări lingvistice”, „Limba română”, „Revue roumaine de linguistique”, „Fonetică și dialectologie”, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”) sau din străinătate („Revue de linguistique romane”, „Annales publiées trimestriellement par l’Université de Toulouse – Le Mirail”); câteva sunt reproduse din volume omagiale, din actele unui congres și dintr-o culegere de studii editată în Italia.

Contribuțiile în domeniul teoretic sunt fundamentale, autorul fiind adesea un deschizător de drumuri în dialectologia românească. Pot fi menționate, în acest sens, studiile și articolele despre dialectologia structurală, ariile dialectale de tranziție, hărțile fonologice în atlasele plurilingve, conceptul de diasistem (cu aplicare la descrierea dialectelor) etc.

**ANTON PANN,
PERSONALITATE COMPLEXĂ
A MUZICII ȘI A CULTURII ROMÂNEȘTI**

Volumul I

Vasile VASILE

Lucrarea are valoarea unei adevărate restituiri, care ar trebui să redeschidă discuția referitoare la rolul și locul lui Anton Pann în edificarea spiritualității românești.

Cele 516 pagini sunt alcătuite cu rigoare, structurând în 11 capitole aspectele bibliografice și activitatea creatoare, pedagogică și tipografică a marelui psalt, literat, folclorist, compozitor și publicist, ce a avut un rol important în exighisirea și românirea cântărilor bisericești în secolul al XIX-lea.

CRISTOFOR SIMIONESCU AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

Volumul cuprinde aducerile aminte ale celor 37 de autori – personalități de seamă ale lumii academice, științifice, universitare și culturale – referitoare la viața și activitatea academicianului Cristofor Simionescu, nume reprezentativ pentru știința românească.

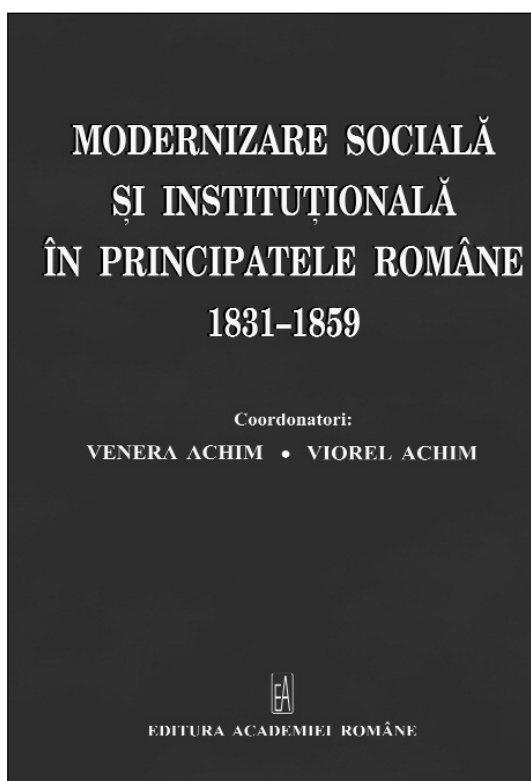
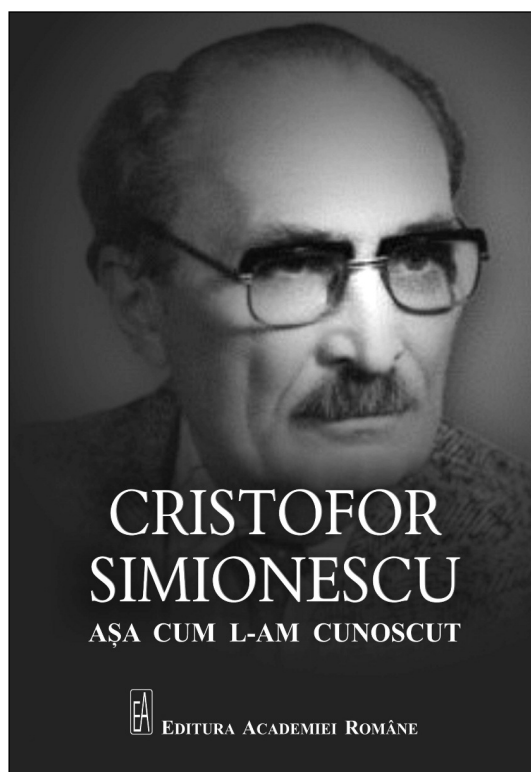
În cuvânt-înainte la antologia de față, acad. Bogdan C. Simionescu mărturisește că și-a dorit ca „*anul acesta, când se împlinesc zece ani de la dispariția tatei, să adunăm într-o carte gândurile, amintirile unor prieteni, colegi, colaboratori, discipoli, ale unor oameni care l-au cunoscut*”.

Bogdana Simionescu, coordonatoarea cărții, apreciază că „*volumul de față nu prezintă doar personalitatea omului și savantului Cristofor Simionescu, ci vorbește despre circumstanțele istorice și politice în care un intelectual autentic, demn, curajos și devotat școlii a construit în vremuri dificile și complicate, imposibil de judecat în alb și negru*”.

MODERNIZARE SOCIALĂ ȘI INSTITUȚIONALĂ ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE 1831–1859

Coordonatori: **Venera ACHIM,**
Viorel ACHIM

Volumul este o culegere de studii pe tema modernizării sociale și instituționale în Principatele Române în prima jumătate și la mijlocul secolului al XIX-lea. Studiile au fost prezentate prima dată sub forma unor comunicări la conferința „Modernizarea socială și instituțională în Principatele Române, 1831–1859”, organizată de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, unde au fost prezentate 20 de comunicări (16 au fost selectate pentru acest volum). Studiile acoperă un spectru larg al problematicii modernizării Principatelor Române: Modernizare și occidentalizare în Principatele Române la mijlocul secolului al XIX-lea – concept și istoriografie; Controverse istoriografice în legătură cu epoca regulamentară; Modernizarea politică și administrativă a principatelor în epoca regulamentară; Aspecte ale modernizării sociale și culturale în epoca regulamentară; Biserica în epoca regulamentară; Chestiunea emancipării populațiilor minoritare; Modificări în domeniul obiectiv; Aboliționismul românesc și impactul social.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române ([www.acad.ro/ alte-Info/pag_norme_orto.htm](http://www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm)).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 90 PAGINI

PREȚUL 6 lei